Општина Црна Трава
Република Србија

План Развоја Општине

2026 - 2032

Уводна реч председника општине

Поштовани грађани и грађанке општине Црна Трава,

Пред вама је План развоја општине Црна Трава, најважнији дугорочни документ којим утврђујемо правце развоја наше општине, приоритете којима ћемо се руководити и промене које желимо да остваримо у наредном периоду.

Израда Плана развоја подржана је у оквиру пројекта „Промоција конкурентности у руралним подручјима“, који Министарство привреде Републике Србије спроводи у сарадњи са Немачком развојном банком (KfW). План развоја Црне Траве настао је кроз анализу стања и вишемесечни партиципативни процес у који су били укључени представници локалне самоуправе, јавних установа и институција, привреде, организација и удружења, као и грађани.

План полази од питања шта је то што Црна Трава има, по чему је посебна и како те вредности можемо боље користити за будући развој. Водећи принцип у дефинисању приоритета, био је развој примерен величини и карактеру општине – заснован на очувању природних ресурса, специфичним облицима туризма, локалној и агроеколошкој производњи, знању и новим начинима рада и боравка, уз истовремено унапређење инфраструктуре и доступности јавних услуга. Желимо да Црна Трава буде место у којем постоје услови за квалитетан живот оних који овде већ живе, али и место које поново успоставља и јача везе са онима који су из њега отишли и које је отворено за људе који у Црној Трави препознају простор за живот, рад, боравак, учење или стварање.

План развоја није крај процеса планирања. Његова вредност зависи од тога у којој мери дефинисане приоритете можемо да претворимо у конкретне пројекте, инвестиције и видљива побољшања у животу становника. У томе је неопходна сарадња локалне самоуправе, привреде, грађана, удружења, људи пореклом из Црне Траве, као и подршка републичких институција и развојних партнера. Захваљујемо учесницима процеса који су својим знањем, предлозима и учешћем допринели изради овог Плана. Истовремено, позивамо све који Црну Траву доживљавају као своје место или у њој препознају потенцијал да се укључе и у његову реализацију.

Развој Црне Траве захтева дугорочност, реалност и стрпљење, али и спремност да њене специфичности не посматрамо само као ограничења, већ и као основу за другачији и одржив модел развоја.

Председник општине Црна Трава

Славољуб Благојевић

Садржај

Уводна реч председника општине ... 2
Основ за израду плана развоја општине Црна Трава ... 5
Процес израде Плана развоја ... 6
Консултације са циљним групама и заинтересованим странама ... 6
Прикупљање и обрада података ... 7
1. Преглед и анализа постојећег стања – опште информације о општини ... 9
1.1. Географски положај ... 9
1.2 Демографски трендови ... 10
1.3 Природни ресурси ... 12
1.4 Економски развој и структура привреде ... 12
1.5 Тржиште рада ... 16
1.6 Пољопривреда ... 17
1.7 Туризам ... 18
1.8 Комунална, саобраћајна и енергетска инфраструктура ... 19
1.9 Животна средина и природни ресурси ... 20
1.10 Образовање ... 21
1.11 Здравствена заштита ... 22
1.12 Социјална заштита ... 23
1.13 Култура, спорт и грађански активизам ... 24
1.14 Локална самоуправа ... 24
2. Дефинисање жељене промене и визије развоја ... 25
2.1 SWOT анализе кључан алат у дијагнози тренутног стања ... 25
2.2 Консултација са становницима и одсељенима као полазиште за дефинисање визије ... 29
2.3 Резултати онлине упитника ... 29
Визија развоја Црне Траве ... 30
Развојни принципи као веза између визије и стратешког оквира ... 30
Како се ови принципи „преливају“ у три развојна правца ... 34
Приоритетни циљеви и мере ... 35
Преглед развојних праваца, приоритетних циљева и мера ... 35
Развојни правац 1 – Економски развој заснован на одрживости подручја ... 37
Опис приоритетних циљева и мера ... 38
Приоритетни циљ 1. Унапређење и диверзификација прихода локалног становништва кроз развој и повећање понуде локалних традиционалних и иновативних производа и услуга ... 38
Приоритетни циљ 2: Креирање услова за развој одрживог туризма посебних интересовања (нишног туризма) са минималним утицајем на животну средину ... 45
Приоритетни циљ 3: Успостављање подстицајног окружења за развој нових и одрживих пословних иницијатива и диверсификацију локалне економије ... 54
Развојни правац 2 – Развој инфраструктуре и очување животне средине ... 60
Приоритетни циљ 4. Успостављање савременог система управљања комуналним и осталим отпадом на територији општине Црна Трава ... 61
Приоритетни циљ 5. Обезбеђивање одрживог, сигурног и ефикасног управљања водним ресурсима и водоснабдевањем ... 66
Приоритетни циљ 6 Унапређење доступности, повезаности и безбедног кретања на територији општине Црна Трава ... 70
Приоритетни циљ 7. Унапређење система прикупљања, одвођења и пречишћавања отпадних вода на територији општине Црна Трава ... 75
Приоритетни циљ 8. Унапређење енергетске ефикасности јавних и приватних објеката на територији општине Црна Трава ... 77
Приоритетни циљ 9. Унапређење дигиталне повезаности и доступности широкопојасног интернета на територији општине Црна Трава ... 81

Приоритетни циљ 10. Очување и унапређење животне средине и природних вредности уз развој прилагођене инфраструктуре 83
Приоритетни циљ 11. Унапређење осталих инфраструктурних и комуналних услова од значаја за локалну заједницу 86
Развојни правац 3 – Развој друштвених делатности и јавне управе 90
Приоритетни циљ 12 Унапређење услова рада и квалитета образовања за децу свих узраста у Црној Трави 91
Приоритетни циљ 13 Унапређење и развој социјалних услуга са акцентом на рањиве групе становништва 95
Приоритетни циљ 14 Унапређење квалитета, доступности и обухвата примарном здравственом заштитом у Црној Трави 98
Приоритетни циљ 15, Очување, унапређење и валоризација природног и културно-историјског наслеђа Црне Траве 101
Приоритетни циљ 16. Унапређење управљачких капацитета јединице локалне самоуправе 104
Институционални оквир за спровођење, праћење спровођења, извештавање и вредновање Плана развоја 108

Основ за израду плана развоја општине Црна Трава

Израда Плана развоја општине Црна Трава за период 2026–2033. године заснива се на обавезама које произилазе из Закона о локалној самоуправи и **Закона о планском систему Републике Србије**[1], којима је дефинисана улога јединица локалне самоуправе у планирању, спровођењу и праћењу јавних политика и развојних активности од значаја за локалну заједницу. Закон прописује да ***План развоја јединице локалне самоуправе*** највиши документ развојног планирања, који локална самоуправа израђује, усваја и чију реализацију прати и чиме су јавни послови у надлежности ЈЛС регулисани на транспарентан, ефикасан и координисан начин. Документ развојној планирања укључује основне аспекте социјалне и економске политике, просторног развоја и коришћења буџетских средстава, са циљем обезбеђивања одрживог развоја. Такав систем доноси јединствен и усклађен приступ развојном планирању на свим нивоима управљања, чиме се успоставља плански систем који раније није био довољно добро управљан.

План развоја представља кровни стратешки документ општине Црна Трава и основни инструмент за усмеравање локалног развоја у наредном седмогодишњем периоду. Њиме се утврђују визија развоја, стратешки циљеви, приоритети и мере које треба да допринесу унапређењу квалитета живота становништва, јачању локалне економије, очувању природних и културних вредности и укупној одрживости развоја општине.

Приликом израде Плана развоја примењени су принципи и методологија утврђени прописима који регулишу систем планирања јавних политика у Републици Србији,[2] укључујући анализу постојећег стања, сагледавање развојних потенцијала и ограничења, као и дефинисање реалних и спроводивих мера развоја. Посебна пажња посвећена је усклађивању са националним и регионалним развојним политикама, као и стварању предуслова за ефикасно коришћење домаћих и међународних извора финансирања.

План развоја истовремено представља и оквир за припрему и усклађивање других локалних стратешких и планских докумената, програма и пројеката. Његова успешна примена захтева континуирану сарадњу локалне самоуправе, јавних институција, привреде, организација цивилног друштва, становника општине и људи пореклом из Црне Траве који живе у другим срединама.

Полазећи од специфичних карактеристика општине – изузетних природних ресурса, богатог културног наслеђа, препознатљивог идентитета и истовремено изражених демографских изазова – План развоја има за циљ да понуди јасан и остварив пут ка одрживом развоју Црне Траве као места доброг живота, очуване природе и нових могућности за рад, стваралаштво и заједништво.

[1] *Службени гласник РС, бр. 30/18.*

Процес израде Плана развоја

План развоја општине Црна Трава за период 2026-2032. године креиран је кроз сарадњу успостављену у овкиру пројекта „***Промоција конкурентности у руралним подручјима***“ који Министарство привреде спроводи са Немачком развојном банком. (KfW) уз реализацију и сарадњу Франкфуртске школе за финансије и менаџмент. Један од пројектних циљева је усмерен ка подршци јединицама локалних самоуправа у доношењу Плана локалног развоја у складу са Законом о планском систему из 2018-те године, као важног оквира за подршку локалној привреди и инвестицијама.

Овај документ развојног планирања добио је своје обрисе кроз процес који се одвијао у више фаза, пратећи смернице дате у оквиру ***Смерница за израду планова развоја јединица локалне самоуправе***[3] и у складу са Законом о планском систему Републике Србије. Читав процес израде Плана развоја праћен је отвореном разменом и јавним консултацијама, прикупљањем и обрадом података који се прожимају кроз више фаза процеса израде Плана развоја.

Одлука о приступању изради Плана развоја општине Црна Трава за период 2026-2032, донета је 04. децембра 2025. године а у јануару 2026. године су дефинисана и два тима односно тематске радне групе за израду Плана развоја општине Црна Трава за период 2026-2032. и то:

1. Радна група за унапређење друштвених делатност, јавне управе и квалитета живота
2. Радна група за развој привреде и инфраструктуру

Консултације са циљним групама и заинтересованим странама

Током процеса израде Плана развоја, Општина Црна Трава, јавне консултације су континуирано пратиле све фазе израде Плана развоја. Биле су спроведене кроз дефинисани број радних и консултативних састанака, али и кроз објављивање информација и докумената проистеклих из процеса израде Плана развоја. У следећој табели побројани су кључни састанци и активности које су водиле изради нацрта планског документа.

Табела 1. Преглед одржаних консултација и радионица са циљним групама и заинтересованим странама

Опис активности	Временски оквир
Припремне активности дефинисање радних тимова и израда плана активноти на изради Плана развоја општине Црна Трава и јачање капацитета за израду планских докумената ЈЛС	16. септембар 2025.
Састанак Координационог тима за израду Плана развоја Општине Црна Трава 2026 – 2032. година, Анализа актера и постојећег стања,	24. новембар 2025.
Консултативни састанци – фокус групе и радионице са члановима тематских радних група у сврху разматрања радне верзије прегледа и анализе постојећег стања по тематским областима и израде SWOT анализа и структурисања проблема у тим областима	11. фебруар 2026.
Консултативни састанци – фокус групе и радионице са члановима тематских радних група и представницима заинтерсованих страна у сврху дефинисања логике интервенције - визије и приоритетних циљева	10. март 2026.

[3] https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Prirucnik-za-lokalnu-samoupravu-web_final.pdf

Опис активности	Временски оквир
Консултативни састанак Партнерског форума у циљу представљања процеса израде и презентовање нацрта анализе стања	21. април 2026.
Састанак Координационог тима за израду Плана развоја општине Црна Трава 2026 – 2032. године у сврху дефинисања мера по приоритетним циљевима	17. јуни 2026
Консултативни састанак Координационог тима у циљу представљања нацрта Плана развоја општине Црна Трава 2026 – 2032. године	25. Септ 2026.

Јавна расправа је одржана у периоду окт - nov 2026. године. Отворени састанак јавне расправе одржан је цц. 2026. године.

План развоја општине Црна Трава 2026-2032. усвојен је од стране Скупштине на седници одржаној цц. 2026. године.

Прикупљање и обрада података

У циљу израде Плана развоја општине Црна Трава за период 2026–2032. године, први корак у процесу планирања обухватио је свеобухватну анализу постојећег стања и развојних кретања на територији општине. Анализа је обухватила друштвене, економске, просторне, инфраструктурне и еколошке аспекте развоја, са посебним освртом на специфичне карактеристике и изазове са којима се суочава Црна Трава.

Процес прикупљања и анализе података спроведен је у складу са Законом о планском систему Републике Србије, Уредбом о обавезним елементима плана развоја јединице локалне самоуправе, као и другим релевантним прописима и стратешким документима на националном нивоу. Приликом израде анализе коришћени су показатељи развоја који омогућавају праћење стања и трендова у кључним областима јавних политика, уз обезбеђивање упоредивости са другим јединицама локалне самоуправе и националним развојним циљевима.

Подаци су прикупљани из више извора, укључујући пре свега Аналитичко информативни центар РСЈП, Републички завод за статистику, надлежна министарства, представнике органе локалне самоуправе, као и друге релевантне институције и организације. Поред квантитативних показатеља, у процесу су коришћени и квалитативни подаци прикупљени кроз консултације са представницима локалне самоуправе, јавног, приватног и цивилног сектора, као и кроз радионице и разговоре са локалним актерима.

За потребе упоредне анализе статистичких показатеља у оквиру израде Плана развоја општине Црна Трава одабране су општине Бабушница, Власотинце и Сурдулица. Избор је заснован пре свега на њиховој територијалној блискости и припадности ширем простору југоисточне Србије, али и на сличностима у погледу демографских, просторних и развојних карактеристика. Све три општине, у различитом интензитету, деле са Црном Травом изазове карактеристичне за рурална подручја југоисточне Србије, али и функционалне везе у појединим секторима попут саобраћаја, здравства и социјалне заштите и економије са Власотинцем и просторних ресурса Власинског језера са општином Сурдулица. Упоредна анализа имала је за циљ да покаже не само позицију Црне Траве у односу на суседне и структурно сродне општине, већ и специфичност њених развојних изазова, Стога ово поређење служи као оквир за разумевање трендова и структурних специфичности, а не као претпоставка да су ове локалне самоуправе у свим аспектима непосредно упоредиве са Црном Травом.

У анализама коришћене су временске серије од последњих пет година да илуструју трендове (2020-2024), према доступним статистичким подацима у Аналитичком сервису РСЈП. Специфични статистички алати као попис 2011, 2022, Попис пољопривреде, годишњи и периодични секторски извештаји или планови рада буџетских корисника, такође су коришћени у анализи и дефинисању индикатора у Плану развоја.

Посебна пажња посвећена је препознавању специфичних развојних потенцијала Црне Траве, укључујући природне ресурсе, културно наслеђе, традицију црнотравског неимарства, потенцијале за развој одрживог туризма и пољопривреде, као и могућности за активније укључивање дијаспоре и привлачење нових становника и инвестиција.

Након анализе стања, спроведена је оцена реализације претходних развојних иницијатива, програма и стратешких докумената који су били на снази у претходном периоду. Сагледавањем постигнутих резултата, идентификованих ограничења и научених лекција створена је основа за дефинисање нове визије развоја, стратешких приоритета и мера које ће усмеравати развој општине Црна Трава у наредном периоду.

1. Преглед и анализа постојећег стања – опште информаије о општини

1.1. Географски положај

Општина Црна Трава налази се у југоисточном делу Србије, у оквиру Јабланичког управног округа. Просторно припада микрорегији Власина и Крајиште, и граничи се са општинама Бабушница, Власотинце, Владичин Хан, Сурдулица и Градом Лесковцем, а на истоку граничи са Републиком Бугарском.

Територију општине карактерише изразито планински рељеф и велика просторна разуђеност, што је током деценија утицало на ограничену саобраћајну повезаност и демографску изолованост подручја. Природно окружење општине Црна Трава одликује се надморским висинама које често прелазе 1000 m и планинама Чемерник, Острозуб, Тумба и Плана као доминантним елементима рељефа. Планинска област Црне Траве оивичена је Грделичком клисуром, долином Јужне Мораве, планином Варедник и Власинским језером Ипак, управо ове карактеристике данас представљају значајан развојни потенцијал у контексту растућег интересовања за очувану природу, одрживи туризам, здраво животно окружење и нове моделе живота и рада ван урбаних центара.

Најважније друмске везе општине остварују се преко државних путева који Црну Траву повезују са Власотинцем, Сурдулицом, Владичиним Ханом и даље са аутопутем Е75.

Фотографија 1 и 2. Карта Р. Србије, Просторна мапа сеоских заједница Општине Црна Трава

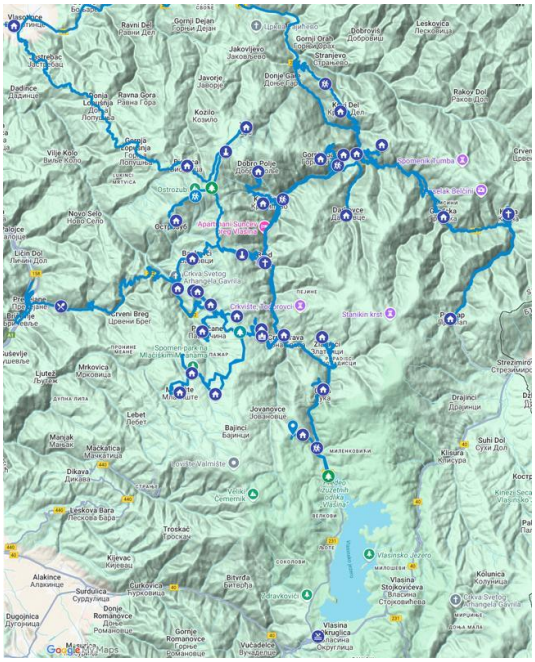

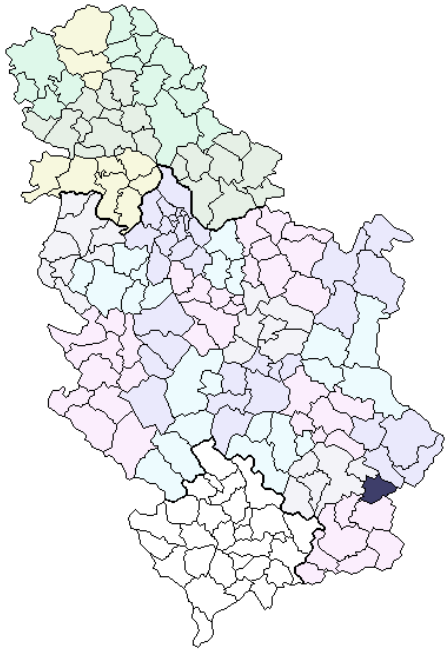

1.2 Демографски трендови

Становништво и структура становништва: старење и депопулација

Црна Трава је најмања локална самоуправа у Србији по броју становника и једна од територијално најразуђенијих и демографски најосетљивијих општина.

Демографски пад представља најдубљи структурни изазов Црне Траве. Према резултатима најновијег пописа 2022. године, општина Црна Трава има 1 063 становника укупно — што је чини најмањом локалном самоуправом у Србији по броју становника. У административном центру (варошица Црна Трава) живи само 338 људи. Ови подаци су производ историјског тренда који је већ дуго опадајући гдје је од бројке преко 12.000 становника у 1961. години, до почетка 2020-тих до мање од 1.100 — општина изгубила преко 90 % популације у 70-так година.

Црна Трава по просечној старости становништва — **преко 56 година**, знатно изнад националног просека (~43.8) и представља **најстарију општину у Србији,**

Табела 2. *Основни демографски показатељи у општини према Попису из 2011 и 2022. године*

Назив индикатора	Попис 2011.	Попис 2022.	2022 - 2011
Број становника	1.673	1.066	-607
Број становника, мушко	844	567	-277
Број становника, женско	796	499	-297
Густина насељености, бр. становника/км²	5	3	-2
Број домаћинстава	794	565	-229
Просечна старост становништва	53,68	56	+2,32

Извор: Аналитички сервис ЈЛС

41,4% становништва чине старији (65+) чиме је удео пензионерских домаћинстава у укупној популацији је доминантан - то је структура коју карактерише мало деце и радно способних. Млади до 18 година чине тек око 7,3% укупног становиштва, док је удео жена у фертилном периоду (10.7%) изузетно низак.

Око **половине домаћинстава су самачка**, што указује на напуштање традиционалних породица и недостатак младих генерација у локалној заједници. У 25 насељених места у општини Црна Трава има 565 домаћинстава, што је показатељ велике разуђености становништа а самим тим и већим изазовима кад су у питању инфраструктура и услуге ка грађанима.

У општини Црна Трава, неповољна демографска, старосна и полна структура становништва представља један од кључних развојних изазова и снажно утиче на све сегменте друштвеног и економског живота. Дуготрајни процес депопулације, праћен израженим старењем становништва, додатно је појачан ограниченим економским могућностима и слабом доступношћу основне инфраструктуре и јавних услуга.

Старосна структура је екстремно неповољна. Просечна старост у 2024. години износи 55,98 година, док старији од 65 година чине 41,80% становништва. Истовремено, млади од 15 до 29 година чине само 7,30% популације, а жене у фертилном периоду 10,70%. Ово значи да је демографска база за природну обнову изузетно уска и да чак и повољнији годишњи исходи не могу брзо променити дугорочну структуру.

Графикон 1. удео старосних категорија становништва у Црној Трави у %, година 2024.

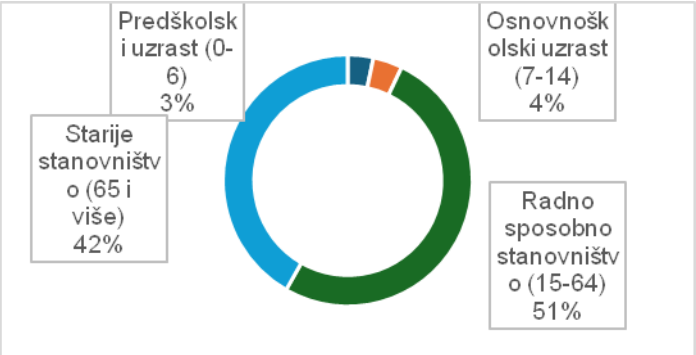

Извор: Аналитичко извештајни портал РСЈП

Природно кретање становништва је трајно неповољно. У свакој години 2020–2024. број умрлих вишеструко премашује број живорођених. Иако апсолутне вредности варирају из године у годину, негативан природни прираштај није случајна осцилација већ стабилан образац. Код стопе фертилитета неопходан је опрез: због веома малог броја жена репродуктивног узраста и малог броја рођених, једно или неколико рођења могу значајно променити годишњу стопу, па је за дугорочну оцену важнији тренд броја жена у фертилном периоду и старосна структура

Табела 3. Витална статистика становништва Црне Траве

Витална статистика Црне Траве	вредност	година
Наталитет	3	(2024)
Стопа умрлих	37,07	(2024)
Стопа природног прираштаја	-34,84	(2024)
Очекивано трајање живота	76	(2024)
Индекс старења[4]	516	(2024)
Стопа укупне зависности становништва [5]	81,80	(2024)
Просечан број чланова домаћинства	1,87	(2022)
Пројектован број становника према полу, средња варијанта	638	(2052)

*Извор: **devinfo.stat.gov.rs/vitalna, Републички завод за статистику***

Табела 4. Унутрашњи миграциони салдо у упоредивим општинама, 2020–2024.

Општина	2020	2021	2022	2023	2024
Црна Трава	-16	-20	-1	-25	-9
Власотинце	-37	-46	-70	-87	-76
Сурдулица	-50	-94	-99	-85	-79
Бабушница	-37	-43	-58	-50	-88

Извор: Аналитичко извештајни сервис РСЈП

Унутрашњи миграциони салдо свих посматраних општина је негативан у читавом референтном периоду 2020-2024. Иако су апсолутни губици мањи него у већим упоредивим општинама, у Црној Трави њихов релативни ефекат је знатно већи. За Црну Траву је стога важно да се демографска политика не сведе на наталитет, већ да обухвати задржавање становника, повратак људи пореклом из општине, повремено и сезонско становање и привлачење нових становника који могу радити на даљину или комбиновати живот у више места.

[4] Однос становништва 60+ год. Према становништву 0-19 година

[5] Однос укупног броја старијих особа у годинама када су они углавном економски неактивни (старости 65 и више година) и броја лица радног узраста (од 15 до 64)

1.3 Природни ресурси

Црна Трава – простор очуване природе и нових развојних могућности

Као погранична и изразито планинска општина, Црна Трава заузима специфичан положај у развојном простору југоисточне Србије, са потенцијалом за снажније повезивање са суседним територијама и развој прекограничне сарадње.

Планински рељеф, велика разуђеност насеља и удаљеност од већих урбаних центара деценијама су представљали једно од главних ограничења развоја Црне Траве. Саобраћајна доступност, трошкови одржавања инфраструктуре и обезбеђивање квалитетних јавних услуга на великој и слабо насељеној територији остају важни развојни изазови. Истовремено, савремене промене у начину живота, рада и путовања мењају и начин на који се вреднују удаљена и очувана подручја. Простор који је некада посматран пре свега кроз призму изолованости данас може представљати ресурс за развој заснован на природи, квалитету живота, аутентичности и специфичним облицима економских активности.

Природни капитал представља једну од највећих вредности Црне Траве и једну од најважнијих основа њеног будућег развоја. Планине Чемерник, Острозуб, Тумба и Плана, високе надморске висине, очувани предели, чист ваздух, бројни извори и водотоци формирају препознатљив планински амбијент. Разграната хидрографска мрежа, са бројним изворима чисте планинске воде и Власинском реком, представља значајан природни ресурс, док близина Власинског језера додатно повећава туристичку и просторну вредност подручја.

Више од две трећине (66,2%) територије општине покривено је шумама, међу којима значајно место заузимају добро очуване букове шуме. Пространи травни екосистеми, ливаде и пашњаци чине приближно трећину територије и представљају потенцијал за пашњачко сточарство, производњу квалитетне хране и развој агроеколошких модела производње. Богатство шумских плодова, лековитог биља и других природних производа отвара простор за развој малих производњи и локалних производа више додате вредности, заснованих на пореклу, квалитету и очуваности средине.

Посебну вредност представља **биолошка разноврсност подручја**. Разноврсна флора и фауна, присуство ретких и заштићених врста и очуваност планинских екосистема дају Црној Трави значајну еколошку и биогеографску вредност. На територији општине Црна Трава налазе се делови два заштићена природна добра – Предела изузетних одлика „Власина“ и строгог резервата природе „Качер–Зеленичје“ на Острозубу. Поред формално заштићених подручја, велики део територије одликују очувани планински, шумски и травни екосистеми, висок степен биодиверзитета и присуство ретких и заштићених врста. Овај природни капитал представља једну од кључних развојних вредности општине и основу за развој активности заснованих на принципима очувања природе, одрживог туризма, истраживања и образовања у природи.

Управо у томе лежи једна од важних развојних могућности Црне Траве. Њена будућност не мора бити заснована на великим инвестицијама и интензивном коришћењу простора. Очувана природа омогућава развој малог и одрживог туризма, пешачких тура, активности у природи, спортских и рекреативних садржаја, агроеколошке производње, локалних производа, образовних и истраживачких програма и других активности заснованих на знању и специфичним вредностима територије.

1.4 Економски развој и структура привреде

Окосницу економског и привредног развоја Црне Траве деценијама је носила традиција црнотравских неимара, печалбарства и градитељског знања која је оставила препознатљив траг далеко изван граница саме општине. Данас се економски развој Црне Траве одвија у условима изузетно малог локалног тржишта, ограничене радне снаге и дуготрајног демографског пражњења.

У односу на претходни период, када су главна питања локалне економије била везана за приватизацију и поновно активирање некадашњих индустријских погона, данас је потребно развојне могућности општине посматрати из другачије перспективе. Простор за развој пре свега треба тражити у **малим и флексибилним привредним активностима, предузетништву и бољој економској валоризацији специфичних ресурса којима Црна Трава располаже.**

Када је реч о ресурсима за развој привреде подручја, свакако је пољопривреда најважнији привредни сектор, јер општина обилује богатим природним ресурсима, те постоје повољни агроеколошки услови за равој појединих грана пољопривреде (сточарство, воћарство, пчеларство). Поред пољопривреде, значајан ресурс за развој привреде подручја је туризму, и то специјализованим обилицима одрживог туризма који подразумева мањи број посетилаца, специфична интересовања, већа вредност доживљаја и ослањање на аутентичне ресурсе Црне Траве.

Локална привредна база остаје уска и недовољно диверсификована. Мали број становника, недостатак радне снаге и стручних кадрова, удаљеност од већих тржишта, трошкови транспорта и ограничена локална тражња смањују могућности за развој класичних производних делатности већег обима.

Према подацима Агенције за привредне регистре, у периоду од 2020. до 2024. године присутне су мање осцилације у броју активних привредних друштава и предузетника, али је број стабилан.

Табела 5. Број привредних друштава у Црној Трави 2020-2024.

	Вредност индикатора по годинама				
Назив индикатора	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Број привредних друштава	20	17	16	17	20
Број предузетника	471	451	441	471	468
Број новооснованих привредних друштава	0	0	1	2	1
Број новооснованих предузетника	80	44	47	72	58
Број брисаних/угашених привредних друштава	1	2	2	0	0
Број брисаних/угашених предузетника	67	61	54	41	61

Извор: Аналитичко извештајни сервис РСЈП

Чињеница је да формални показатељи броја регистрованих предузетника не одражавају у потпуности стварни обим економске активности на територији општине, будући да део регистрованих субјеката своју делатност претежно обавља ван Црне Траве. Подаци указују на динамичан однос новооснованих и брисаних/угашених предузетничких радњи, али и да постоји основа која обнавља укупан контигент, па је тако у 2024-тој било регистровано нових 58 у односу на угашених 61. Неке од последица такве ситуације у којој је Црна Трава препозната као нека врста „посреског раја“ где су трошкови пореза били нижи него у другим општинама, доноси приход локалном буџету али са друге стране указује на неопходност развоја и подршке локалном предузетништву, како би се додата вредност од обављања појединих делатности задржала у заједници и утицала на запосленост и потрошњу.

Структуру запослености у Црној Трави карактерише **изузетно висок број регистровано запослених у односу на број становника** – у 2024. години број запослених одговарао је чак 84% становништва старости 15 и више година. Овај показатељ, међутим, не одражава реалну стопу запослености локалног становништва, већ је у значајној мери последица специфичне структуре локалне економије и великог броја предузетника регистрованих у Црној Трави, чија се активност често одвија ван територије општине. Истовремено, део запослених који обављају посао у Црној Трави има пребивалиште у околним општинама, пре свега Власотинцу.

Табела 6. Структура запослености у Црној трави

Назив индикатора	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**

Број запослених	1001	885	804	768	762
Број запослених , као % становништва старости 15 и више година	97,8	91	80,4	80,3	84
Запослени у правним лицима, као % укупног броја запослених	27,8	30,6	32,7	33,2	37,9
Приватни предузетници и запослени код њих, као % укупног броја запослених	71	68,2	66,3	65,9	61,7
Регистровани индивидуални пољопривредници, као % укупног броја запослених	1,2	1,1	1	0,9	0,4

Извор: Аналитичко извештајни сервис РСЈП

Укупан број регистровано запослених значајно је смањен, са 1.001 у 2020. на 762 у 2024. години, односно за готово 24%. У структури запослености приметно је повећање учешћа запослених у правним лицима, са 27,8% на 37,9%, што, имајући у виду ограничен приватни сектор који стварно послује на територији општине. Насупрот томе, регистровани индивидуални пољопривредници чине свега 0,4% запослених у 2024. години, уз пад са 1,2% у 2020, што показује да се значајни природни и пољопривредни ресурси Црне Траве за сада веома мало претварају у формалну запосленост и локални доходак.

Табела 7. Структура запослености по секторима у Црној Трави у % као део укупног броја запослених

Назив индикатора	2020.	2024
Регистровани индивидуални пољопривредници и запослених у пољопривреди, шумарству и рибарству, у % као део укупног броја запослених	2,6	3
Запослени у прерађивачкој индустрији у % као део укупног броја запослених	5,8	6,7
Запослени у сектору снабдевања електричном енергијом и водом у % као део укупног броја запослених	2	1,8
Запослени у грађевинарству у % као део укупног броја запослених	64,2	56
Запослени у државној управи, образовању, здравственој и социјалној заштити у % као део укупног броја запослених	18,7	22,5
Запослени остале делатности у % као део укупног броја запослених	6,7	10

Извор: Аналитичко извештајни сервис РСЈП

Када говоримо о структури привреде и запошљавању по секторима, сектор грађевинарства преовлађује, али се његов удео смањио са 64 на 56 % у односу на 2020 годину, и ту говоримо о запослењу где се делатност одвија ван Црне Траве. Подаци указују и на **растући релативни значај јавног сектора као извора локалне запослености са 18,7% на 22,5.**

Графикон 2. Удео различитих сектора у структури запослености правних лица и предузетника у Црној Трави

Извор: Републички завод за статистику

Најзначајнији привредни субјекти на територије општине Црна Трава су приказани у табели која следи:

Табела 8. Највећи привредни субјекти у Црној Трави по запослености

10 највећих активних предузећа у општини Црна Трава			**Референтна година**
1	Црна Трава Градња ДОО	27	2025
2	Нови Црнотравац ДОО	9	2025
3	ЈП за комуналну делатност „Вилин луг“	9	2025
4	Грађевина-Високоградња ДОО	4	2024
5	Контакт река ДОО	3	2025
6	Раденкови ДОО	2	2025
7	Црнотравац ДОО	2	2025
8	Ливаће ДОО	1	2025
9	Kalika Construction ДОО	1	2024
10	Пројекат о некретнинама ШУРИК ДОО	1	2025
Напомена: Број запослених представља просечан број запослених исказан у годишњем финансијском извештају, а не нужно тренутно стање. Укључена су само активна привредна друштва регистрована у овој општини.			
Извор:	*Бизнис приче / званични подаци АПР-а, пресек 31.07.2026. – https://firme.biznisprice.com/grad/crna-trava*		

Подаци о подстицајима регионалног развоја указују да су у Црној Трави у периоду 2022–2025. године подстицаји намењени привреди били усмерени пре свега ка пољопривредним газдинствима, док је обухват предузетника био веома ограничен.

Број предузетника који су користили подстицаје смањен је са четири у 2022. години на само једног у 2025. години, уз истовремено смањење укупног износа подршке са 1,096 милиона на 123 хиљаде динара. Код пољопривредних газдинстава подршка је знатно распрострањенија, уз велике годишње осцилације: број корисника кретао се од 38 у 2023. до 231 у 2024. години, када је забележен и највећи износ подстицаја од 9,326 милиона динара. У 2025. години подршку су користила 83 газдинства у укупном износу од 2,784 милиона динара. Ова структура показује да републички и регионални механизми подршке представљају важан спољни извор средстава за локалну економију, али да је њихово коришћење неуједначено и концентрисано на пољопривреду.

Имајући у виду ограничену локалну економску базу, потребно је повећати информисаност и капацитет предузетника и газдинстава за приступ расположивим програмима, али и подстицати коришћење подршке за инвестиције које могу допринети диверсификацији локалне економије, развоју прераде, локалних производа, услуга и других делатности повезаних са развојним потенцијалима Црне Траве.

Табела 9. Подстицаји регионалног развоја усмерени ка корисницима у Црној Трави

	2022		2023		2024		2025	
Укупни подстицаји регионланог развоја по типу корисника	**Број**	**Износ**	**Број**	**Износ**	**Број**	**Износ**	**Број**	**Износ**
Предузетник	4	1.096	3	834	3	881	1	123
Пољопривредна газдинства	95	1.367	38	4.296	231	9.326	83	2.784

1.5 Тржиште рада

Главни проблем тржишта рада Црне Траве није велики апсолутни број незапослених, већ његова структурна слабост: веома мало локално тржиште рада, висок удео дугорочно незапослених, доминација старијих и неквалификованих лица и ограничена понуда нових радних места.

Истовремено, демографско смањивање значи да се развојни изазов постепено помера **са недостатка радних места ка истовременом недостатку и одговарајућих радних места и расположиве, квалификоване радне снаге**.

Табела 10. Структура незапослености у Црној Трави

Назив индикатора	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Незапослена лица- број	132	139	136	123	128
Незапослене жене, као % незапослених лица	40,9	42,4	39	39	40,6
Незапослена лица која први пут траже запослење, као % незапослених лица	64,4	62,6	66,9	65	69,5
Незапослена лица без квалификација, као % незапослених лица	58,3	59	55,9	55,3	52,3
Дугорочно незапослена лица, као % незапослених лица	78	74,1	75,7	74,8	73,4
Незапослени млади, као % незапослених лица	12,9	10,1	10,3	7,3	9,4
Незапослени старији, као % незапослених лица	53,8	57,6	60,3	60,2	59,4
Пријављене потребе за запошљавањем	1	0	2	0	43

Извор: Аналитички сервис ЈЛС

Најизраженији структурни проблем представља **дугорочна незапосленост**, у 2024. години, готово три четвртине незапослених и даље припада овој категорији. Истовремено, чак **69,5% незапослених у 2024. години први пут тражи запослење**, што указује на ограничене могућности уласка на локално тржиште рада и слаб капацитет локалне привреде за стварање нових радних места.
Структура према образовању такође указује на неповољан положај незапослених. Више од половине незапослених у 2024. години (52,3%) чине лица без квалификација. Њихов удео јесте смањен у односу на 58,3% из 2020. године, док расте учешће лица са средњим образовањем (38,3%) и, посебно, лица са вишим и високим образовањем – са 6,1% на **9,4%**.
Посебно је значајна **старосна структура незапослених**. Лица старијег узраста чине чак 59,4% свих незапослених у 2024. години, у односу на 53,8% у 2020. Удео младих релативно низак и износи 9,4%, али у условима Црне Траве не треба посматрати искључиво позитивно – он је у значајној мери повезан са веома малим бројем младих који уопште живе у општини и њиховим одласком ради образовања и запошљавања.

Подаци о пријављеним потребама за запошљавањем додатно показују колико је локално тржиште рада мало. У периоду 2020–2023. регистровано је свега 0–2 пријављене потребе годишње, док **нагли раст на 43 у 2024. години представља значајно одступање**.

1.6 Пољопривреда

Подаци између два пописа (2012 -2022) показују да је пољопривреда Црне Траве смањила по обиму, уситнила, али и променила структуру

Приметан је позитиван тренд повећања броја регистрованих пољопривредних газдинстава повећан је са 255 у 2012. на 447 а њихово учешће у укупном броју домаћинстава порасло је 79,1%, чиме је препознат и потврђен рурални карактер домаћинстава у Црној Трави.

Табела 11. Број и величина пољопривредних газдинстава у Црној Трави - вредности два пописа

Индикаотор	2011	2023.
Број пољопривредних газдинстава	255	447
Број пољопривредних газдинстава, као % укупног броја домаћинстава	32,12	79,12
Економска величина пољопривредних газдинстава по газдинству у ЕУР	3273	2237

Најизраженија промена односи се на коришћење земљишта. Према подацима пописа, коришћено пољопривредно земљиште смањено је са 2.194 ha у 2012. на 736 ha у 2023. години. Коришћено пољопривредно земљиште 2023. чини свега 2,36% укупне територије општине.

Табела 12. Индикатори коришћења пољопривредног земљишта

Индикатори коришћења пољопривредног земљишта	Вредност (2023)
Расположиво пољопривредно земљиште у хектарима	1042
Расположиво пољопривредно земљиште , као % укупне површине општине	3,34
Расположиво пољопривредно земљиште по газдинству у хектарима	2,3
Коришћено пољопривредно земљиште у хектарима	736
Коришћено пољопривредно земљиште, као % расположивог земљишта пољопривредних газдинстава	70,63
Коришћено пољопривредно земљиште, као % укупне површине општине	2,36
Коришћено пољопривредно земљиште по газдинству у хектарима	1,6

Кад је у питању тип производње, посебно је изражено смањење сточарства, традиционално важног за планинско подручје Црне Траве. Број условних грла смањен је са 501 на 293. Број говеда опао је са 309 на 122 (–61%), оваца са 1.288 на само 153 (–88%), а коза са 300 на 159 (–47%). Број живине такође је смањен са преко 5.000 на нешто више од 1.000. Изузетак представља свињарство, где је број грла повећан са 142 на 454. Нарочито је значајно да је учешће газдинстава специјализованих за пашњачко сточарство пало са 29,8% на свега 1,8%, што указује на дубоку промену традиционалне производне структуре.

У биљној производњи уочава извесно преусмеравање ка сталним засадима. Учешће газдинстава специјализованих за воће и винову лозу готово је удвостручено, са 7,5% на 14,8%, што прати фокус на засаде бобичастог воћа, малине, купине, боровнице. Порасло је и учешће мешовитих газдинстава са биљном производњом, са 15,7% на 19,2%. Овај тренд може бити развојно значајан јер су воћарство и друге специјализоване производње потенцијално примереније малим газдинствима и планинским условима од класичне производње већег обима.

Просечна економска величина газдинства смањена је са 3.273 на 2.237 евра, док је број чланова и стално запослених по газдинству преполовљен, са 2,2 на 1,1. То указује на велики број веома малих газдинстава, са ограниченим производним и тржишним капацитетом.

Сви ти подаци указују да је будућност пољопривреде Црне Траве у **већој вредности са мање ресурса** – малим специјализованим газдинствима, воћарству, агроеколошкој производњи, пчеларству, производима животињског порекла више вредности, лековитом биљу и шумским плодовима, уз прераду, брендирање и повезивање са туризмом.

1.7 Туризам

Црна Трава располаже значајним, али невалоризованим потенцијалима за развој туризма, заснованим на споју очуване природе, планинског пејзажа, специфичног културног идентитета и богатог нематеријалног наслеђа.

Иако је једно од развојних опредељења, у општини Црна Трава готово да нема елемената туристичке понуде и туристичких производа. Смештајни капацитети тренутно нису у фукцији, а нема ни садржаја који би употпунили туристичку понуду, па је Црна Трава једна од три општине у Србији које немају смештајне капацитете и не бележе туристичку посету кроз званичну статистику.[6] Велика ограничења за развој туризма су у домену путне и комуналне инфраструктуре (снабдевање водом, одлагање смећа и пречишћавање отпадних вода, стабилно снабдевање електричном енергијом).

Значајни потенцијални смештајни капацитети постоје у објектима институција, попут ученичког дома, боравка у викендицама и сеоским домаћинствима, али је поред смештаја од великог значаја туристичка понуда која због близине Власинског језера може и сада пласирати и представља додатну предност и могућност повезивања са широм туристичком понудом Власинског подручја.

Шумски комплекси, реке и бројни извори, лековито биље, шумски плодови и очувани предели пружају основу за развој планинарења, пешачења, бициклизма, спортског и авантуристичког, руралног и других облика туризма заснованих на природи.

Посебну вредност представља културно-историјски идентитет Црне Траве као „колевке српских неимара“. Црнотравски мајстори и печалбари током 19. и 20. века учествовали су у изградњи бројних објеката широм Србије и Балкана, остављајући наслеђе које далеко превазилази границе саме општине. Традиција неимарства данас се чува кроз музејску поставку посвећену грађевинарству, локалне збирке, споменичко наслеђе и манифестације. Посебан део ове приче представљају жене које су остајале у Црној Трави током печалбарских одлазака, о чему сведочи и споменик „Црнотравка“. Ово наслеђе пружа основу за савремену интерпретацију традиционалног градитељства, печалбарства, породичног живота и историје локалне заједнице.

Значајан, а недовољно искоришћен ресурс представља и нематеријално културно наслеђе – локални говор, усмена предања, легенде, обичаји и приче везане за планински простор. Посебно место заузима предање о некадашњем Вилином Лугу и настанку имена Црна Трава и

[6] РЗС, Туристички промет по општинама

Чемерник. Без обзира на његову историјску проверљивост, као локално предање оно представља вредан елемент идентитета и основу за развој савременог *storytelling*-а и интерпретације простора. Недовољна видљивост дестинације је једно од значајних ограничења која би могла да се превазиђу унапређеним брендирањем које се ослања на повезивање природних локалитета са локалним причама и културним наслеђем. Тако на пример, стари назив за Црну Траву „Вилин Луг“ већ се користи у туристичкој промоцији општине. Постојеће манифестације, додатно повезују природне ресурсе, локалне производе, традицију и туристичку промоцију. Ту се издвајају **„Дани боровнице“**, **„Црнотравска ората“,** а ту је и делатност веома успешног планинарско бициклистичког друштво „Орловац“ које кроз низ активности и међународних бициклистичких такмичарских манифестација ставља Црну Траву на мапу овог спорта у европским оквирима.

Предност Црне Траве није само у погодном терену за планински бициклизам, већ у постојању традиције, организационог искуства и препознатљивости у овом спорту, које је могуће обновити и надоградити развојем специјализованих спортско-туристичких програма. Овај потенцијал има и значајно упориште у досадашњем искуству. Планинарско-бициклистичко друштво „Орловац“ било је један од пионира развоја планинског бициклизма на југу Србије и организовало велики број трка у планинском бициклизму, укључујући **државна првенства и међународних трка а п**остоје и примери школа планинског бициклизма.

1.8 Комунална, саобраћајна и енергетска инфраструктура

Специфична просторна и демографска структура Црне Траве представља један од највећих изазова за развој и одржавање инфраструктуре. Становништво је распоређено у 25 насеља, на пространој планинској територији са веома малом густином насељености. Према Попису 2022. године, на територији општине евидентирано је 565 домаћинстава. Овако разуђена структура насеља, у комбинацији са израженим демографским пражњењем, значајно повећава трошкове изградње и одржавања путне, водоводне, канализационе, енергетске и телекомуникационе инфраструктуре по становнику, али и отежава равномеран приступ јавним и комуналним услугама.

Саобраћајна доступност представља једно од кључних инфраструктурних ограничења развоја. Планински рељеф, велике удаљености између насеља и положај ван главних саобраћајних коридора условљавају релативну изолованост општине. Основну везу са окружењем обезбеђују државни путеви IIA реда: правац Предејане–Црна Трава и правац Свође–Црна Трава–Власина Округлица–Босилеград–државна граница са Бугарском. Преко Сурдулице и Владичиног Хана могуће је повезивање са ауто-путем Е-75, док правац према Предејану представља најкраћу везу са коридором Мораве.

Према подацима РЗС-а, укупна дужина путне мреже на територији општине у 2024. години износила је 167 km, од чега је 79 km, односно око 47%, имало савремени коловоз. Поред категорисане путне мреже, ЈП „Вилин Луг“ одржава и веома разгранату мрежу општинских и некатегорисаних путева, која према подацима локалне самоуправе износи око 600 km. Управо ова мрежа представља посебан изазов: велики број путних праваца опслужује веома мали број становника, често на неповољном терену, што захтева значајна средства за редовно и зимско одржавање. Додатни проблем представљају нерешени имовинско-правни односи на делу локалних путева, који могу ограничити могућности њихове реконструкције и финансирања из других извора.

Комунална инфраструктура је концентрисана пре свега у општинском центру. Према подацима РЗС-а за 2024. годину[7], организовани водоводни систем има мрежу дужине свега 7 km и 115 прикључених домаћинстава, док канализациона мрежа има дужину од око 4 km, такође са 115 прикључених домаћинстава. Организованим водоснабдевањем и канализацијом обухваћено је

[7] https://data.stat.gov.rs/Home/Result/25010208?languageCode=sr-Latn

практично насеље Црна Трава, док се у осталим, просторно разуђеним насељима водоснабдевање углавном ослања на локалне системе и индивидуалне изворе. Водоснабдевање општинског центра организовано је преко гравитационог система са два резервоара капацитета 150 и 300 m³.

Послове водоснабдевања, прикупљања и одвођења отпадних вода, одржавања хигијене јавних површина и дела путне инфраструктуре обавља ЈП „Вилин Луг“. Брине о простору јавне пијаце, зеленим површинама. Ограничен обухват организованим комуналним системима представља развојни изазов, али је истовремено потребно имати у виду да класично ширење великих централизованих система на сва насеља није економски одрживо у условима веома малог броја и велике просторне разуђености становника. Због тога будући приступ треба да комбинује унапређење постојећих система у већим насељима са малим, децентрализованим и технички једноставним решењима за водоснабдевање и управљање отпадним водама у удаљеним насељима.

Сличан проблем постоји у области управљања отпадом. Организовано сакупљање комуналног отпада ограничено је пре свега на насеље Црна Трава, одакле се отпад одвози на регионалну санитарну депонију „Жељковац“. Просторна разуђеност и мала количина отпада по насељу повећавају јединичне трошкове организованог сакупљања, али истовремено указују на потребу за постепеним ширењем обухвата услуге и решавањем проблема неконтролисаног одлагања отпада у руралном и природном простору.

Стабилност електроенергетског снабдевања представља посебно питање у зимском периоду. Планински терен, снег, лед и временске непогоде повећавају ризик од кварова и прекида снабдевања, посебно у удаљеним насељима. У условима старог становништва, велике удаљености и ограничене доступности услуга, прекиди електричне енергије нису само инфраструктурно већ и питање квалитета живота, а истовремено, поуздано снабдевање електричном енергијом представља предуслов за развој туризма, мале привреде, рада на даљину и привлачење нових или повремених становника.

1.9 Животна средина и природни ресурси

Очувана животна средина представља једну од најзначајнијих компаративних и развојних предности Црне Траве. Низак степен урбанизације и индустријализације, мала густина насељености и велико учешће природних и полуприродних површина допринели су очувању планинских предела, шума, водотокова и станишта. Природно окружење обележавају планине Чемерник, Острозуб, Тумба и Плана, велики део територије налази се на надморским висинама изнад 1.000 m, а посебну вредност имају шумски и травни екосистеми и разграната хидрографска мрежа. **Програм заштите животне средине општине Црна Трава са Акционим планом из 2019. године**, наводи око **150 планинских извора и врела**, као и Власину са притокама Чемерницом, Преслапском, Каланском и Гацком реком, као водотокове високог квалитета и очуваности.

Шуме представљају један од најважнијих природних ресурса општине обзиром да по подацима из 2024. обухватају две трећине територије општине уз доминацију букових шума, затим храста, граба, црног и белог бора. Значајан део простора чине и ливаде и пашњаци, богати лековитим биљем, дивљим воћем и шумским плодовима. Оваква структура простора има вишеструку вредност – за очување биодиверзитета и земљишта, регулисање вода и локалне климе, али и као основа за одрживо шумарство, агроеколошку производњу, сакупљање и прераду природних производа, туризам и рекреацију.

Квалитет ваздуха представља посебну предност. Обзиром да на подручју општине нема великих индустријских извора загађења, и уз простране шумске комплексе, квалитет ваздуха је очуван, уз минималне притиске кроз саобраћај и индивидуална ложишта током грејне сезоне.

Посебан значај има **биолошка и предеона разноврсност**. На подручју општине налази се део Предела изузетних одлика „Власина“ који се на територији Црне Траве просторе на 418,13 ha, као и део строгог резервата природе „Зеленичје“ на Острозубу, познатог по природном налазишту зеленичета (*Prunus laurocerasus*). Поред формално заштићених подручја, значајне површине очуваних шума, планинских пашњака, речних долина и других станишта имају високу еколошку и предеону вредност.

Очуван квалитет ваздуха и вода данас треба посматрати не само као еколошку вредност већ и као **развојни капитал**, нарочито у контексту туризма, здравог начина живота, производње хране и позиционирања Црне Траве као очуваног планинског подручја.

Међутим, добра очуваност животне средине не значи и одсуство проблема. Управљање отпадом и отпадним водама, ограничена комунална инфраструктура, заштита водних ресурса, ерозија земљишта и одрживо управљање шумама и другим природним ресурсима остају важни изазови за локалну самоуправу и грађане Црне Траве.

1.10 Образовање

Образовна структура Црне Траве мора се тумачити у контексту екстремно старе популације. Значајан део становништва припада генерацијама које су образовање завршавале у другачијим економским и образовним условима. Због тога формална образовна структура сама по себи није довољан показатељ будућег људског капитала. Кључно питање је како задржати и привући млађе и образованије становнике, како омогућити дигитално укључивање старијих и како локалне образовне установе повезати са новим развојним нишама.

Предшколски систем функционише у условима изузетно малих генерација. Предшколска установа „Младост“ располаже објектом пројектованим за око 60 деце и добрим условима за рад, док је реалан број корисника вишеструко мањи. Проблем, није недостатак физичког капацитета већ територијална доступност и број деце. Разуђеност терена отежава обухват деце из удаљених насеља, па је потребно размотрити флексибилне програме, организован превоз, повремене/мобилне програме и интеграцију предшколских услуга са другим услугама за породице.

Мрежу основног образовања чини матична школа „Александар Стојановић“ и издвојена одељења у 2 насеља. Школа преноси дугу традицију писмености и културе па се за почетак постојања основног школства може узети период и до скоро 200 година у прошлост. Школа у оваквој средини има и ширу функцију: она је институција локалне заједнице, место социјализације, услов за останак породица са децом и потенцијални простор за културне, дигиталне и образовне услуге за цело становништво.

Табела 13. Статистика-индикатори по нивоима васпитања и образовања у Црној Трави, 2020–2024.

Индикатори основно и средњошколског образовања	2020	2021	2022	2023	2024
ПРЕДШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ					
Број објеката предшколског образовања	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**
Број деце у предшколском образовању	**24,00**	**23,00**	**14,00**	**19,00**	**16,00**
Деца која похађају припремни предшколски програм	**5,00**	**5,00**	**6,00**	**7,00**	**7,00**
Обухват ППП, %	**62,50**	**71,40**	**100**	**77,80**	**87,50**
ОСНОВНОШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ					
Број редовних основних школа	**4,00**	**4,00**	**3,00**	**1,00**	**1,00**

Број оделења у редовним основним школама	**11,00**	**10,00**	**6,00**	**9,00**	**9,00**
Укупан број ученика у редовним основним школама	**36,00**	**36,00**	**25,00**	**32,00**	**29,00**
СРЕДЊОШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ					
Број редовних средњих школа	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**	**1,00**
Број оделења у редовним средњеим школама	**5,00**	**5,00**	**4,00**	**4,00**	**4,00**
Укупан број ученика у редовним средњим школама	**92,00**	**79,00**	**63,00**	**55,00**	**44,00**

Извор: Аналитички сервис ЈЛС РСЈП

Техничка школа са домом ученика „Милентије Поповић“ има посебан значај за Црну Траву јер наставља везу са историјским идентитетом црнотравских неимара. У својој 105 година дугој традицији мењала је профиле из области грађевинарства и економије, пратећи потребе привреде и друштва. Од школске 2013/2014. године школује и ученике из области геодезије (смер геодетски техничар).

У склопу школе постоји и Дом ученика у Црној Трави основан је 1976. године, првенствено услед потреба за смештајем ученика, јер је велики број долазио из удаљених места Школски центар располаже и домом ученика са капацитетом од 76 лежајева, што је ресурс који је вредан даље валоризације јер превазилази локалну демографску базу и омогућава привлачење ученика из других средина. У 2024-тој све разреде похађало је 44 ученика у четири оделења.

Будућа одрживост средњег образовања зависиће од способности школе да понуди специфичне и релевантне профиле, привуче ученике из региона и повеже традицију градитељства са савременим знањима – енергетском ефикасношћу, одрживом градњом, дигиталним пројектовањем и обновом традиционалне архитектуре.

Важно је такође напоменути да је свим ученицима обезбеђено бесплатно школовање и смештај у Дому, субвенционисан средствима локалне самоуправе. Треба нампоменути да су трошкови предшколског образовања, као и многи трошкови попут књига за ученике основне школе, такође покривени из буџета Општине.

1.11 Здравствена заштита

Примарна здравствена заштита на територији општине Црна Трава обавља се у склопу активности Дому здравља Власотинце са здравственим станицама у Црној Трави, насељу Градска и Састав Река.

За општину Црна Трава је кључно питање континуитета услуге: да ли становници могу правовремено добити примарну заштиту, лекове, патронажну услугу и превоз до специјалистичких услуга.

Имајући у виду потребе примарне и превентивне здравствене заштите најзначајније је обезбедити здравствене услуге за становништво пре свега за педијатријске за предшколску и школску децу и омладину, репродуктивно здравље жена као и посебне превентнивне здравствене прегледе за старију популацију која је често у немогућности да дође до амбуланте.

Укупан број доктора медицине који су на располагању становницима Црне Траве је у 2024-тој био пет, за један мање од претходне две године (*Аналитички сервис РСЈП)* док је укупан број особља, медицинског и немедицинског 23. Опрема и објекти Дома здравља захтевају унапређење и даље осавремењавање у складу са медицинским стандардима и протоколима здравствене заштите.

Здравствена заштита је област у којој величина популације и географска удаљеност најјасније показују ограничења класичних модела. Обзиром на старост становништва и велики број удаљених насеља, развојни модел треба да се ослања на комбинацију локалног основног капацитета, кућних и теренских посета, мобилних тимова, телеконсултација и формализоване сарадње са већим здравственим центрима у окружењу.

1.12 Социјална заштита

У Црној Трави социјална заштита је тесно повезана са демографским старењем. Висок удео самачких и старачких домаћинстава, просторна дисперзија и слабија породична мрежа у месту становања повећавају потребу за услугама у заједници. Приоритетни правци су помоћ у кући, геронтодомаћице, превоз до здравствених и административних услуга, достављање лекова и намирница, подршка неформалним неговатељима и координација здравствених и социјалних служби. Центар за социјални рад укупно има 248 корисника на својој евиденцији што је близу четвртине популације Црне Траве, док је број корисника новчане помоћи у 2024-тој био 83 становника.

Табела 14. Капацитети и корисиници Центра за социјални рад

Назив инидкатора	вредност	година
Укупан број корисника социјалне заштите на евиденцији Центра за социјални рад	248	(2022)
Удео корисника социјалне заштите у укупној популацији (%)	23,3	(2022)
Број стручних радника у Центру за социјални рад	1	(2022)
Однос броја корисника социјалне заштите и стручних радника Центра за социјални рад	248	(2022)

Извор ДевИнфо профил Црна Трава, Извор: Републички завод за социјалну заштиту 2022.

Број корисника новчане социјалне помоћи у Црној Трави опада али прати пад броја становника, па није индикатор смањења потреба за подршком.

Смањује се и укупан број становника, а старија домаћинства често своју материјалну сигурност заснивају на пензијама и другим правима која нису обухваћена новчаном социјалном помоћи. За процену социјалне угрожености потребно је комбиновати податке о новчаним давањима са структуром домаћинстава, приходима, доступношћу превоза и услугама подршке. Услуге би требало пројектовати територијално, према стварном распореду корисника, а не само према броју становника у општинском центру.

Табела 15. Кретање индикатора социјалне заштите у Црној Трави по годинама

Индикатори социјалне заштите	2020	2021	2022	2023	2024
Број корисника новчане социјалне помоћи	111,00	103,00	93,00	85,00	83,00
Број корисника новчане социјалне помоћи, као % укупног броја становника	10,09	9,85	8,72	8,31	8,50
Број корисника основног додатка за негу и помоћ другог лица, као % укупног броја становника	0,55	0,38	0,38	0,39	0,41
Број корисника увећаног додатка за негу и помоћ другог лица, као % укупног броја становника	0,45	0,76	0,66	0,59	0,51
Број корисника дечијег додатка (0-17 година), као % укупног броја деце	42,86	22,50	28,57	16,85	13,48
Број корисника увећеног дечијег додатка (0-17 година), као % укупног броја деце	5,95	6,25	2,38	5,62	6,74

Тренутно у Црној Трави се спроводи једна лиценцирана услуга

1.13 Култура, спорт и грађански активизам

За Црну Траву култура има шири развојни значај од класичне понуде културних догађаја. Традиција црнотравских неимара, локални говор, обрасци живота у планинском подручју и снажна веза исељених Црнотраваца са завичајем представљају важан облик друштвеног капитала.

У Црној Трави фукнционишу једна установа културе – **Општинска библиотека „Сестре Стојановић“** које су обједињене у свом деловању у смислу програмске координације. Као установа са вековном традицијом Општинска библиотека је 1996. добила статус самосталног правног лица и од тада је главни културни адут варошице.

Налази се у посебној пословној згради и има око 25 хиљада наслова, као и Завичајни фонд који се увећава поклонима аутора Црнотравског краја. У склопу рада библиотеке организују се различите културне манифестације попут ликовних колонија, Црнотравске орате итд. Млади у Црној Трави користе простор Библиотеке као место за окупљање и проводе време користећи рачунарску опрему и Интернет.

Сала библиотеке је у потпуности опремљена за различите манифестације, предавања, школске приредбе, научни скупови, Седнице Скупштине Општине, представе. Сала библиотеке по потреби функционише као биоскоп.

У условима малог броја становника, коришћење постојећих јавних простора као вишенаменских места за изложбе, радионице, библиотечке активности, локалну историју, сусрете дијаспоре и програме за децу и старије.

Културни живот Црне Траве ослања се на традиционалне садржаје кроз саборе и вашаре, манифестације посвећене локалном идентитету и производима, као и новије културне програмеа који и до сада показују могућност да се традиционални садржаји повежу са савременим културним и промотивним програмима.

1.14 Локална самоуправа

Према Уредби о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину („Службени гласник РС“, бр. 104/2014)), општина Црна Трава сврстана је у IV групу јединица локалне самоуправе према степену развијености, односно међу недовољно развијене јединице локалне самоуправе чији је степен развијености испод 60% републичког просека. У оквиру IV групе, Црна Трава припада и девастираним подручјима, чији је степен развијености испод 50% републичког просека.

Укупан проценат самофинансирања буџета у 2026-тој био је 41.80%, а вредност буџета око 240 милиона динара. Ограничени сопствени буџетски капацитети Црне Траве повећавају значај спољних извора финансирања и механизама подршке недовољно развијеним подручјима. Развојни капацитет општине стога у великој мери зависи од способности локалне управе да благовремено идентификује изворе финансирања, припреми техничку и пројектну документацију, обезбеди потребно суфинансирање и подржи локалне кориснике у приступу расположивим подстицајима.

2. Дефинисање жељене промене и визије развоја

Дефинисање визије развоја Црне Траве засновано је на налазима ситуационе и SWOT анализе, али и на партиципативном процесу кроз који су становници, локални актери и људи пореклом из Црне Траве били укључени у промишљање будућности општине**.** Овакав приступ полази од тога да визија развоја није само стручна пројекција пожељног стања, већ заједнички договор о томе каква Црна Трава жели да буде, које вредности жели да сачува и на којим потенцијалима може да гради своју будућност**.** Партиципативно планирање истовремено доприноси квалитету предложених решења и стварању локалног власништва над резултатима процеса, што представља један од важних предуслова за касније спровођење Плана.

Табела 16. Основе за развој визије Црне Траве

Основе за развој визије Црне Траве	
SWOT анализа - радионица за ситуациону анализу 11 феб 2026.	
2 Гоогле онлине упитника	76 одговора, од тога 30 одговора тренутно настањених у Црној Трави и 46 одговора становника који су мигрирали
Развој визије – радионица за визуализацију промене 10 март 2026.	

Поред рада са учесницима у оквиру SWOT анализе и других консултативних активности, процес је проширен и кроз два онлајн упитника – за становнике Црне Траве и за одсељене Црнотравце**.** На тај начин је у дефинисање будућег правца укључена и шира „црнотравска заједница“, односно људи који више не живе стално на територији општине, али са њом одржавају снажне породичне, имовинске и емотивне везе. Њихови одговори показују значајан потенцијал за чешћи боравак, повратак, улагање знања и других ресурса у завичај, под условом да се унапреде основна инфраструктура, услуге и могућности за рад и квалитетан живот.

Резултати различитих партиципативних метода показали су висок степен сагласности око кључних вредности и потенцијала на којима треба заснивати будући развој: очуване природе и планинског амбијента, традиције и локалног идентитета, специфичних природних и пољопривредних ресурса, потенцијала за нишни и активни туризам, као и снажне везе са људима који су се из Црне Траве одселили**.** Истовремено, демографски трендови, мала економска база, просторна изолованост и ограничена доступност услуга упућују на то да развојни модел не може бити заснован на једноставном пресликавању решења већих општина и туристичких центара. Због тога је, у складу са добрим праксама територијалног и партиципативног планирања, тежиште стављено на развој заснован на специфичностима места, реалним ресурсима и капацитетима заједнице**.**

На тим основама дефинисана је жељена промена и визија Црне Траве као оквир који повезује оно што заједница жели да сачува са оним што је потребно променити, а који се у наредном поглављу операционализује кроз развојне правце, приоритете и мере.

2.1 SWOT анализе кључан алат у дијагнози тренутног стања

SWOT анализа врши идентификацију главних снага и слабости, препознају се шансе које се пружају на путу до успеха и препреке остварењу унапред дефинисаних циљева. Још једна суштински важна улога SWOT анализе је мапирање проблема који спутавају одрживи развој општине. Анализом проблема идентификују се негативни аспекти постојећег стања и утврђују односи „узрока и последице“ који постоје међу идентификованим проблемима. Анализа проблема је најкритичнија фаза планирања, јер се на основу ње доносе одлуке о приоритетима.

SWOT анализа обављена је на сесијама у којима су учествовали представници тематских радних група. Анализа је обухватила следеће области:

1. Економски развој и развој инфрастурктуре
2. Друштевени развој и квалитет живота

Радна група за развој привреде и инфраструктуре

SWOT анализа

Снаге	Слабости
• Природни ресурси, здрава средина, чист ваздух • Планина Чемерник и њен потенцијал, планине су нам пребогате лековитим биљем, бобичастим воћем, гљивама • Становништво које је остало да живи и ради у Црној Трави упркос свим потешкоћама • Хидро потенцијал • Нижи трошкови живота • Воља и жеља људи који су одсељени да помогну својој општини • Мање пореске дажбине него у осталим општинама и градовима • Географски положај – близина границе са Бугарском и близина Власинског језера • Мирно место за живот (више је друштвени аспект, али то може бити један од фактора да људи са новим занимањима као што је ИТ сектор се одлуче за Црну Траву) • Погодно место за сточарство • Производни погони (фабрике) у власништву општине у Црној Трави и насељу Градска	• Структура становништва, број становника • Удаљеност од већих административних центара • Ограничена финансијска средства Општине • Неразвијена мрежа локалних путева и недовољно одржавање истих • Недовољна развијена туристичка понуда • Слабо развијена привреда • Недовољна информисаност грађана Републике Србије о потенцијала (ресурсима) Црне Траве • Недостак локација у власништву општине у самој варошици Црна Трава • Електро снадбевање у зимском периоду • Недовољна информатичка писменост грађа и пољопривредника, што их спречава да учествују на разним конкурсима, јавним позивима • Брдско-планиснки предео и смањена могућност коришћења веће механизације у пољопривреди

Индикатори основно и средњошколског образовања	Индикатори основно и средњошколског образовања
• Развој туризма и повећање понуде • Спортски туризам, Ваздушна бања • Разни инвестициони фондови (Министарства задужеан за развој села... фондације које се баве развојом неразвијених општина) • Пораст интересовања за здрав живот • Све већи број послова који се обавља од куће • Нетакнута природа на планинама, могућност проглашења тог дела Црне Траве за предео изузетних одлука • Близина границе са Бугарском (ЕУ) – прекогранична сарадња • Брендирање одређених производа (нпр од малине и боровнице, мед, млечни производи) • Удруживање пољопривредних газдинства у задругу, ради заједног наступања на тржишту	• Даље смањење броја становника, и промена структура истог (грађани су нам све старији) • Већина локалних путева није имовински решено • Погрешна слика због великог броја пријављених предузетничких радњи на територији општине,који у стварности не послују у нашој општини. • Црна Трава је позанта по грађевини и по мајсторима али реална слика је да је грађевинара за наших простора све мање • Нестабилна политичка ситуација у свету • Климатске промене – све више имамо дугих сушних периода преко лета што негативно утиче на пољопривредну производњу

Радна група за унапређење друштвених делатности,јавну управу и квалитет живота

Израда SWOT анализе, Црна Трава 11.02.2026. године

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
1. Здрава животна средина, чист ваздух и вода и одсуство већих извора загађења као важан ресурс за квалитет живота, али и за привлачење посетилаца **2. Лековито биље, шумски плодови, здрава храна** **3. Квалификовани кадар запослених у локалној управи као предуслов за обезбеђивање јавних услуга и спровођење развојних активности** **4. Безбедна средина (ниска стопа криминалитета) као значајан елемент квалитета живота места за живот, одрастање деце и боравак у природи.** **5. Инфраструктура културе - Библиотека и етно-соба представљају основу за културни живот, очување локалног идентитета** **6. Спортски клубови (Бициклизам, шах и карате)** **7. Снажна и солидарна заједница (Сви се међусобно познају, међугенерацијска солидарност** **8. Ловни туризам (Ловачко удружење**	1. Напуштање и миграције 2. Мали број младих (ученика, деце у вртићу итд) 3. Неповољан положај ситуационе изолованости - удаљеност од градова 4. Недостатак градског превоза 5. Мали инвестициони капацитети општине (буџет ЈЛС) 6. Тешкоће у одржавању инфраструктуре (недостатак тешке механизације, проблеми са снабдевањем електричном енергијом 7. Лоша дигитална повезаност (брзина и покривеност) 8. Разуђен терен до корисника (социјала, здравство) 9. Мобилијар је недостајући 10. Недостатак стручних кадрова (специјалисти) 11. Недостатак кадрова који би живели овде 12. Слаб маркетинг

Ловиште као потенцијал за контролисане специјализоване туристичке понуде) **9. Туристичка организација као институционални капацитет за промоцију дестинације, организацију манифестација и промоцију Црне Траве** **10. Локални механизми подршке - бесплатни станови и посао за повратнике** **11. Бесплатне или субвенционисане услуге за становништво (вртић, средња школа) смањују трошкове живота породица** **12. Организација јавних манифестација традиционални, културни, фолклорни и други догађаји нарочито у летњем периоду** **13. Дигитализација јавне управе и увођење електронских услуга може ублажити последице просторне удаљености** **14. Повезаност главним прилазним путевима** **15. Културно уметничко друштво доприноси очувању локалне традиције и нематеријалног наслеђа** **16. Близина Власинског језера простор за развој рекреативних и туристичких програма и повезивање са широм туристичком дестинацијом**	13. Мали број предузетника заинтересован за отварање фирми и запошљавање локалног становништва
ПРИЛИКЕ	**ПРЕТЊЕ**
1. Развијање међуопштинске сарадње **2. Писање пројеката и аплицирање ка министарствима, потенцијалним инвеститорима и донаторима.** **3. Развијање прекограничне сарадње, писање и аплицирање у заједничким пројектима** **4. Приступ фондовима, национални, ЕУ.** **5. Донације великих компанија** **6. Идеје појединаца из дијаспоре пореклом са ових простора.** **7. Инвестиције у производне и друге погоне за прераду шумских плодова, лековитог биља и здраве хране.** **8. Интерес за алтернативним начинима живота и боравком у природи** **9. Традиционално градитељство као нова форма одрживости** **10. Потражња за производима из еколошки вредних и цењених средина**	1. Напуштање и одлазак са огњишта 2. Низак природни прираштај 3. Елементарне непогоде, климатске промене 4. Нестабилна политичка ситуација у свету 5. Глобализација 6. Развојне политике које не узимају у обзир специфичности малих општина и изолованих подручја

2.2 Консултација са становницима и одсељенима као полазиште за дефинисање визије

Дефинисање жељене промене и визије развоја Црне Траве спроведено је као партиципативан процес који је надоградио налазе ситуационе анализе. Кроз SWOT анализу, консултације са локалним актерима и два онлајн упитника настојало се да се утврди не само са којим се развојним ограничењима општина суочава, већ и шта становници и људи пореклом из Црне Траве препознају као њене највеће вредности, шта би желели да се промени и под којим условима виде могућност квалитетнијег живота, чешћег боравка или повратка у Црну Траву. Укључивање различитих група у ову фазу планирања важно је и за стварање ширег власништва над визијом и будућим развојним изборима, односно за прелазак са плана локалне самоуправе на план чије циљеве препознаје и сама заједница.

У процесу дефинисања визије развоја Црне Траве посебна пажња посвећена је перцепцијама две групе које имају непосредну везу са територијом – становника који данас живе у општини и људи пореклом из Црне Траве који су се одселили, али су задржали емотивне, породичне, имовинске или друге везе са завичајем. Одговори из два упитника показују висок степен сагласности у погледу кључних вредности подручја, али и врло јасно указују на услове који морају бити испуњени како би те вредности постале основа будућег развоја.

У току процеса онлине консултација одговорило је 30 сталних становника Црне Траве и 46 појединаца који имају породичне, имовинске и пословне односе али су у неком моменту мигрирали ка другим подручјима у Србији.

2.3 Резултати онлине упитника

Резултати упитника показују да је **веза са Црном Травом и даље веома снажна**, како међу становницима тако и међу одсељенима. Природа, мир, чист ваздух и вода, планински амбијент, породичне везе, традиција и препознатљиво неимарско наслеђе појављују се као вредности које треба сачувати и на којима се може градити будућност. Истовремено, одговори показују да одлазак становништва није последица једног проблема. Код одсељених се као важни разлози издвајају школовање и запошљавање, али њихови одговори о могућем повратку или чешћем боравку указују и на значај путева, интернета, стабилног снабдевања електричном енергијом, здравствених и других услуга и, шире посматрано, услова за нормалан породични и професионални живот. Значајан део одсељених при томе не искључује повратак или интензивнију везу са Црном Травом, посебно у каснијим фазама живота или уколико би било могуће радити и живети у месту уз боље основне услове.

Одговори становника додају још једну важну димензију. Поред инфраструктуре и економских могућности, они указују на потребу за више садржаја и друштвеног живота, бољим условима за децу и младе, већом подршком локалним иницијативама и активнијим повезивањем људи који живе у општини. Истовремено, у одговорима се препознаје спремност дела становника да сопственим знањем и ангажовањем допринесу развоју – у областима дигитализације, спорта, културе, екологије, промоције, уређења стаза и подршке локалним произвођачима. Као неискоришћен ресурс препознају се и одсељени Црнотравци, не само као потенцијални повратници, већ као људи чије знање, контакти, искуство и ресурси могу бити активније повезани са развојем завичаја.

Када је реч о будућем развоју, одговори не указују на очекивање великих инвестиција или масовног развоја, већ пре на боље коришћење онога што Црна Трава већ има. Испитаници препознају могућности у туризму заснованом на природи, планинарењу, бициклизму, спорту и одмору, локалној храни и производима, лековитом биљу и шумским плодовима, као и у обнови и новом коришћењу постојећих објеката. Посебно је значајно што се у одговорима појављује

јасно опредељење да туристички развој треба да остане у складу са карактером места и очуваном природом, а не да следи модел великих и интензивно изграђених туристичких центара.

Ови налази су разматрани заједно са резултатима SWOT и ситуационе анализе и послужили су као основа за формулисање визије. На тај начин визија није конципирана само као стручна пројекција будућег стања, већ као **синтеза развојних чињеница и ставова заједнице о томе шта у Црној Трави вреди сачувати, шта је неопходно променити и какво место она у будућности треба да буде за људе који у њој живе, оне који су се одселили и оне који би у њој могли да живе, раде или бораве.**

Визија развоја Црне Траве

Црна Трава је одржива планинска дестинација са развијеним туризмом посебних интересовања, агроеколошком производњом и препознатљивим локалним производима, која кроз иновативне моделе становања и рада повезује сталне и повремене становнике, уз обезбеђен квалитетан приступ јавним услугама и снажну локалну заједницу.

Шест кључних тачака које се су синтеза ситуационе анализе, консултација и онлине упитника, сњот анализе створили су визију развоја Црне Траве

Развојни принципи као веза између визије и стратешког оквира

Визија будућег развоја Црне Траве не полази од настојања да се општина развија по моделу већих и демографски снажнијих средина, већ од њених специфичности – мале и старе популације, разуђене територије, очуваног природног окружења, снажног локалног идентитета и постојања великог броја људи који више не живе стално у општини, али задржавају снажну везу са завичајем. Због тога су у процесу дефинисања визије издвојени принципи који треба да усмеравају избор развојних приоритета и мера и обезбеде да појединачне интервенције буду међусобно повезане и усмерене ка истој жељеној промени.
Ови принципи не представљају посебне секторске циљеве, већ **хоризонтална опредељења** која се примењују кроз различите области Плана. Њихова улога је да обезбеде доследност између економског развоја, инфраструктурних улагања, заштите животне средине, јавних услуга и развоја локалне заједнице.

У детаљнијем образложењу кључних речи и праваца ово су елементи који дефинишу и даље развојне области и мере

1. **Очувана природа и специфичан локални идентитет представљају најважније развојне вредности Црне Траве.** Природа, чист ваздух и вода, планински амбијент, мир, традиција и неимарско наслеђе доследно се препознају као ресурси које треба очувати и на којима треба заснивати будући развој.
2. **Демографски пад захтева шири приступ од задржавања постојећег становништва.** Одговори одсељених показују да веза са Црном Травом остаје снажна и да постоји потенцијал за повратак, повремени или сезонски боравак, рад на даљину и друге облике активнијег присуства. То упућује на потребу повезивања сталних становника, повратника и одсељених у ширу функционалну заједницу.
3. **Квалитет живота зависи од доступности основних услуга и инфраструктуре.** Путеви, стабилно снабдевање електричном енергијом, интернет, здравствене и друге

услуге, као и садржаји за децу, младе и породице, препознати су као предуслови за останак, повратак и чешћи боравак у Црној Трави.

4. **Развојне могућности се пре свега виде у бољем коришћењу локалних ресурса и постојећих капацитета.** Туризам у природи, планинарење, бициклизам и спорт, локална храна и производи, лековито биље и шумски плодови, као и обнова и нова употреба постојећих објеката, издвајају се као реалне основе за диверзификацију локалне економије.
5. **Развој туризма треба прилагодити величини, ресурсима и карактеру Црне Траве.** Одговори упућују на мање, специјализоване туристичке садржаје повезане са природом, активним одмором, локалном храном, културом и специфичним интересовањима посетилаца, уз очување простора и избегавање модела масовног туристичког развоја.
6. **Локална заједница и одсељени представљају активан развојни ресурс.** Поред потребе за већом подршком локалним иницијативама, испитаници исказују спремност да допринесу знањем, искуством, контактима и конкретним ангажовањем. То указује на потенцијал за развој заснован на сарадњи локалног становништва, одсељених, институција и других актера.

Табела 17. Развојни принципи

Развојни принцип	Веза са визијом	Импликације за развојне правце, циљеве и мере
1. Очувана природа и специфичан локални идентитет представљају најважније развојне вредности Црне Траве.	Визија Црну Траву позиционира као одрживу планинску заједницу чији развој почива на очуваној природи, локалним ресурсима и препознатљивом идентитету. Природа и наслеђе нису само вредности које треба заштитити, већ основа за нову економску и друштвену активност.	Овај принцип непосредно усмерава мере у области локалних производа, агроекологије, туризма посебних интересовања, заштите природних локалитета, културно-историјског наслеђа и брендирања Црне Траве. Истовремено поставља ограничење да инфраструктурни и привредни развој не сме угрозити природне ресурсе и карактер простора.
2. Демографски пад захтева шири приступ од задржавања постојећег становништва.	Визија уводи идеју Црне Траве као места које повезује сталне и повремене становнике, повратнике, одсељене и људе који могу живети, радити или боравити на овом подручју део године. Тиме се класични демографски приступ проширује са „задржавања становништва“ на ширење круга људи који активно користе простор и доприносе заједници.	Овај принцип стоји иза мера које се односе на дигиталну повезаност, рад на даљину, нове моделе боравка и рада, активирање постојећих објеката, образовне и истраживачке програме, укључивање дијаспоре и развој партнерстава. Он је важан и за планирање јавних услуга, јер корисници Црне Траве у будућности не морају бити само стално пријављени становници.
3. Квалитет живота зависи од доступности основних услуга и инфраструктуре.	Визија не поставља економски развој одвојено од услова живота. Могућност останка, повратка или повременог боравка зависи од тога да ли су обезбеђени путеви, вода, струја, интернет, здравствена и социјална заштита, образовање и основни комунални услови.	Из овог принципа произилази цео развојни правац Инфраструктура и заштита животне средине, али и значајан део циљева у области образовања, здравства и социјалне заштите. Посебно оправдава решења прилагођена малој и разуђеној општини – флексибилан превоз, мобилне и теренске услуге, дигитализацију, сабирне системе и

Развојни принцип	Веза са визијом	Импликације за развојне правце, циљеве и мере
		фазни развој инфраструктуре.
4. Развојне могућности треба тражити пре свега у бољем коришћењу локалних ресурса и постојећих капацитета.	Визија полази од тога да Црна Трава не мора да ствара потпуно нову економску основу, већ да постојеће ресурсе – природу, храну, шумске плодове, традиционална знања, јавне објекте, образовну инфраструктуру и локално наслеђе – користи на нов начин и ствара већу додату вредност.	Овај принцип је основа за мере које подржавају развој и диверсификацију локалних производа, малу прераду, нове услуге, активирање смештајних капацитета, вишенаменско коришћење јавних објеката, образовне и истраживачке боравке и адаптивну поновну употребу постојеће инфраструктуре. Кључна логика је „боље користити оно што већ постоји“ пре него „градити ново“.
5. Развој туризма треба прилагодити величини, ресурсима и карактеру Црне Траве.	Туризам у визији није постављен као масовна индустрија, већ као један од начина економске валоризације природе, културе и локалних производа. Црна Трава треба да буде препознатљива по аутентичности, природи, активностима и специфичним садржајима, а не по великом броју посетилаца и обимној инфраструктури.	Зато су мере усмерене на туризам посебних интересовања, планинарење, бициклизам, спорт, локалну храну, културне и историјске руте, мале смештајне капацитете и „лаку“ инфраструктуру. Овај принцип истовремено оправдава избегавање великих туристичких комплекса и интервенција које би нарушиле природни и просторни идентитет.
6. Локална заједница и одсељени представљају активан развојни ресурс.	Визија Црне Траве као снажне локалне заједнице подразумева да развој не спроводе искључиво општинске институције. Локално становништво, удружења, привредници, школе, људи пореклом из Црне Траве, стручњаци и партнери ван општине могу унети знање, контакте, идеје и ресурсе који недостају малој локалној администрацији.	Овај принцип се преводи у мере умрежавања локалних и екстерних актера, сарадње са универзитетима и истраживачким организацијама, укључивања дијаспоре, подршке локалним иницијативама, неформалног образовања и континуираног учешћа грађана и привреде у доношењу одлука. Он је истовремено основа за партнерски модел управљања Планом.

Илустрација 1. Начела за дефинисање развојних приоритета општине Црна Трава

Како се ови принципи „преливају“ у три развојна правца

Оно што је добро у садашњој структури Плана јесте што се ова логика може веома јасно препознати у сва три развојна правца.

Економски развој заснован на одрживости подручја непосредно произилази из првог, четвртог, петог и шестог принципа. Уместо развоја који би захтевао велики број радника, велика индустријска улагања или интензивну експлоатацију ресурса, тежиште је на локалним производима, мањим пословним иницијативама, туризму посебних интересовања, знању, партнерствима и стварању више извора прихода. То је економски модел прилагођен реалним капацитетима Црне Траве.

Инфраструктура и заштита животне средине непосредно повезују први и трећи принцип. Инфраструктура се не развија сама ради себе, већ да обезбеди основне услове за живот, рад и боравак, уз истовремено очување природних вредности. Зато су путеви, водоснабдевање, отпадне воде, управљање отпадом, електроенергетско снабдевање, интернет и енергетска ефикасност део исте развојне логике. Посебно је важно да решења буду прилагођена малом броју становника и великој територији, а не механички преузета из већих средина.

Развој друштвених делатности и јавне управе најдиректније одговара другом, трећем и шестом принципу. У условима старења и малог броја становника није довољно само одржавати постојеће институције. Потребно је развијати флексибилније здравствене и социјалне услуге, вишенаменски користити образовну и културну инфраструктуру, отварати је за нове кориснике и програме и јачати способност локалне управе да кроз партнерства и спољне изворе финансирања надокнади ограничене локалне ресурсе.

На тај начин развојни принципи претварају визију Црне Траве у конкретан модел развоја. Очувана природа и локални идентитет постављају оквир у којем се развој одвија; локални ресурси и постојећи капацитети представљају основу за нове економске активности; доступна инфраструктура и јавне услуге стварају услове за живот, повратак и боравак; док повезивање сталних и повремених становника, одсељених, институција и спољних партнера проширује људску и развојну базу општине. Тако се визија Црне Траве као одрживе планинске заједнице постепено операционализује кроз три међусобно повезана развојна правца, приоритетне циљеве и мере.

Приоритетни циљеви и мере

Преглед развојних праваца, приоритетних циљева и мера

Развојни правац: **ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ЗАСНОВАН НА ОДРЖИВОСТИ ПОДРУЧЈА** **Општи циљ: Унапредити конкурентност и одрживост локалне привреде уз приоритизацију економских активности у складу са ресурсима**	
1. Унапређење и диверзификација прихода локалног становништва кроз развој и повећање понуде локалних традиционалних и иновативних производа и услуга	**Мера 1.1** Мапирање и идентификација локалних традиционалних и иновативних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима, агроеколошким условима и пореклу
	Мера 1.2 Подршка развоју и диверсификацији локалних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима и пореклу
	Мера 1.3 Јачање капацитета локалних пољопривредних произвођача за унапређење производње, приступ тржишту и коришћење доступних извора финансирања
	Мера 1.4. Унапређење тржишног наступа и видљивости локалних производа кроз развој продајних канала, брендирање и промоцију
2. Креирање услова за развој одрживог и нишног туризма са минималним отиском на околину	**Мера 2.1** Израда туристичке понуде садржаја и активности Црне Траве и дефинисања новог приступа туристичкој понуди
	Мера 2.2 Унапређење постојеће и развој нове лаке инфраструктуре за смештај, боравак и активности у природи
	Мера 2.3 Јачање капацитета локалних актера за развој и пружање нових туристичких услуга и припрему и спровођење развојних пројеката
	Мера 2.4. Маркетинг, промоција и повећање видљивости туристичке понуде Црне Траве
3. Успостављање подстицајног окружења за развој и привлачење иновативних, еколошки и друштвено одговорних пословних иницијатива	**Мера 3.1** Умрежавање локалних и екстерних актера за развој нових услуга и модела рада и боравка у Црној Трави **Мера 3.2.** Успостављање партнерстава са истраживачким, развојним и пословним организацијама за реализацију иновативних иницијатива
Развојни правац: **ИНФРАСТРУКТУРА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ** **Развој инфраструктуре заснован на доступности, функционалности и прилагођености потребама мале и просторно разуђене планинске општине, уз очување природних ресурса и карактера места.**	
4. Успостављање савременог система управљања комуналним и осталим отпадом	**Мера 4.1.** Успостављање прилагођеног система сакупљања, раздвајања и одлагања отпада у сеоским насељима и махалама
	Мера 4.2 Санација и рекултивација дивљих депонија и унапређење организованог сакупљања отпада у сеоским насељима и махалама
	Мера 4.3. Унапређење опремљености и ефикасности система за сакупљање и одвоз отпада, са приоритетом на сеоска подручја
5. Обезбеђивање одрживог, сигурног и ефикасног управљања водним ресурсима и водоснабдевањем	**Мера 5.1** Унапређење сигурности и поузданости водоснабдевања у градском и сеоским подручјима
	Мера 5.2. Успостављање интегрисаног система управљања и заштите водних ресурса и водотокова
6. Унапређење доступности, повезаности и безбедног кретања	**Мера 6.1.** Израда планске и техничке документације за потребе реконструкције постојеће и изградњу нове саобраћајне инфраструктуре

	Мера 6.2. Приоритетна реконструкција и унапређење саобраћајне инфраструктуре и повезаности насеља
	Мера 6.3. Унапређење безбедности саобраћаја и безбедног кретања свих учесника у саобраћају
	Мера 6.4. Осмишљавање флексибилног система превоза путника прилагођеног просторној разуђености и сезонским променама тражње
7. Унапређење система прикупљања, одвођења и пречишћавања отпадних вода	**Мера 7.1.** Реконструкција и проширење постојеће и изградња нове атмосферске канализације
	Мера 7.2. Санација и унапређење система за пречишћавање отпадних вода у Црној Трави
8. Унапређење енергетске ефикасности јавних и приватних објеката на територији општине Црна Трава	**Мера 8.1.** Реконструкција и адаптација јавних објеката ради унапређења енергетске ефикасности
	Мера 8.2. Подршка коришћењу обновљивих и чистијих извора енергије за домаћинства
	Мера 8.3. Подршка енергетској санацији и повећању енергетске самосталности домаћинстава у руралним насељима
9. Унапређење дигиталне повезаности и доступности широкопојасног интернета	**Мера 9.1.** Изградња широкопојасне комуникационе инфраструктуре и унапређење доступности телекомуникационих и дигиталних услуга у руралним подручјима
10. Очување и унапређење животне средине и природних вредности уз развој прилагођене инфраструктуре	**Мера 10.1.** Уређење, обележавање и одржавање пешачких и планинарских стаза и других праваца у природи **Мера 10.2.** Уређење и очување природних локалитета и простора са посебним природним вредностима
11. Унапређење осталих инфраструктурних и комуналних услова од значаја за локалну заједницу	**Мера 11.1.** Унапређење поузданости и стабилности електроенергетског снабдевања
	Мера 11.2. Реконструкција и унапређење јавне расвете у насељима општине
	Мера 11.3. Успостављање ефикасног система управљања напуштеним псима и подстицање одговорног власништва
Развојни правац: РАЗВОЈ ДРУШТВЕНИХ ДЕЛАТНОСТИ И ЈАВНЕ УПРАВЕ	
12. Унапређење услова рада и квалитета образовања за децу свих узраста у Црној Трави	**Мера 12.1:** Опремање школа савременим наставним средствима, опремом, и информационо-комуникационом технологијом за рад
	Мера 12.2 Унапређење и вишенаменско коришћење образовне инфраструктуре
	Мера 13.3. Подршка развоју програма неформалног образовања, размене и сарадње за различите категорије становништва
13 Унапређење и развој социјалних услуга са акцентом на рањиве групе становништва	**Мера 13.1** Повећање обухвата постојећих услуга социјалне заштите **Мера 13.2.** Успостављање нових и флексибилних услуга социјалне заштите у складу са потребама становништва
14 Унапређење квалитета, доступности и обухвата примарном здравственом заштитом у Црној Трави	**Мера 14.1**. Унапређење инфраструктурних и техничких капацитета примарне здравствене заштите
	Мера 14.2 Унапређење превенције, доступности и обухвата становништва здравственим услугама
15. Очување, унапређење и валоризација природног и културно-историјског наслеђа	**Мера 15.1.** Унапређење културно-историјских споменика и инфраструктуре културе у функцији нових садржаја и интерпретације наслеђа.
	Мера 15.2 Развој бренда и промоција Црне Траве као аутентичне планинске дестинације кроз културно-историјско наслеђе, предања и догађаје
16. Унапређење управљачких капацитета	**Мера 16.1.** Реконструкција општинске зграде и техничко опремање Општинске управе, јавних предузећа и установа

	Мера 16.2. Јачање стручних капацитета и професионализација кадрова у локалној управи
	Мера 16.3. Успостављање и примена система за континуирано учешће грађана, привреде и дијаспоре у доношењу одлука на локалном нивоу

Развојни правац 1:
ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ЗАСНОВАН НА ОДРЖИВОСТИ ПОДРУЧЈА
Општи циљ: Унапредити конкурентност и одрживост локалне привреде уз приоритизацију економских активности у складу са ресурсима

Преглед развојних праваца, приоритетних циљева и мера

РАЗВОЈНИ ПРАВАЦ 1

ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ЗАСНОВАН НА ОДРЖИВОСТИ ПОДРУЧЈА

Општи циљ: Унапредити конкурентност и одрживост локалне привреде уз приоритизацију економских активности у складу са ресурсима.

1	Унапређење и диверзификација прихода локалног становништва кроз развој и повећање понуде локалних традиционалних и иновативних производа и услуга.	Мера 1.1 Мапирање и идентификација локалних традиционалних и иновативних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима, агроеколошким условима и пореклу.
		Мера 1.2 Подршка развоју и диверзификацији локалних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима и пореклу.
		Мера 1.3 Јачање капацитета локалних пољопривредних произвођача за унапређење производње, приступ тржишту и коришћење доступних извора финансирања.
		Мера 1.4 Унапређење тржишног наступа и видљивости локалних производа кроз развој продајних канала, брендирање и промоцију.
2	Креирање услова за развој одрживог и нишног туризма са минималним отиском на околину.	Мера 2.1 Израда туристичке понуде садржаја и активности Црне Траве и дефинисања новог приступа туристичкој понуди.
		Мера 2.2 Унапређење постојеће и развој нове лаке инфраструктуре за смештај, боравак и активности у природи.
		Мера 2.3 Јачање капацитета локалних актера за развој и пружање нових туристичких услуга и припрему и спровођење развојних пројеката.
		Мера 2.4 Маркетинг, промоција и повећање видљивости туристичке понуде Црне Траве.
3	Успостављање подстицајног окружења за развој и привлачење иновативних, еколошки и друштвено одговорних пословних иницијатива.	Мера 3.1 Умрежавање локалних и екстерних актера за развој нових услуга и модела рада и боравка у Црној Трави.
		Мера 3.2 Успостављање партнерстава са истраживачким, развојним и пословним организацијама за реализацију иновативних иницијатива.

Опис приоритетних циљева и мера

Приоритетни циљ 1. Унапређење и диверзификација прихода локалног становништва кроз развој и повећање понуде локалних традиционалних и иновативних производа и услуга

Локална привредна база Црне Траве је ограничена и недовољно диверсификована. Мали број становника, недостатак радне снаге и стручних кадрова, удаљеност од већих тржишта, трошкови транспорта и ограничена локална тражња представљају ограничења за развој класичних производних делатности већег обима. Истовремено, Ситуациона анализа указује да развојни потенцијал треба тражити пре свега у малим и флексибилним привредним активностима, предузетништву и бољој економској валоризацији специфичних ресурса којима општина располаже.

У том контексту, пољопривреда представља једну од важних основа локалне економије, захваљујући богатим природним ресурсима и повољним агроеколошким условима за поједине гране, пре свега сточарство, воћарство и пчеларство. Истовремено, потенцијал постоји и за развој других производа и услуга који произлазе из локалних ресурса, знања, традиције и специфичности подручја. Ситуациона анализа посебно издваја локалну храну и производе, лековито биље и шумске плодове као једну од реалних основа за диверсификацију локалне економије.

Међутим, потенцијал локалних ресурса сам по себи не обезбеђује већи приход становништва. Ограничен економски капацитет пољопривредних газдинстава, недовољно повезивање произвођача, ограничени капацитети за прераду и заједнички наступ, као и недостатак знања и информација о могућностима финансирања и приступа тржишту, умањују могућност да се већи део вредности створене на локалном подручју задржи у локалној заједници. У 2023. години у општини је било 447 пољопривредних газдинстава, чија је просечна економска величина износила 2237 евра[8], што додатно указује на потребу за јачањем њиховог производног и тржишног потенцијала.

Због тога развој не треба усмерити на повећање количине производње, већ на повећање вредности онога што се већ производи и може производити у Црној Трави. То подразумева препознавање производа и услуга који имају развојни потенцијал, њихово унапређење, прераду и боље представљање, као и јасније истицање њиховог порекла, квалитета и специфичности. Посебан значај имају производи који се могу повезати са локалним природним и агроеколошким условима, традиционалним знањима и идентитетом подручја. Управо је зато прва мера у оквиру овог циља усмерена на систематско мапирање и процену потенцијала локалних традиционалних и нових производа и услуга, како би даља подршка била усмерена на препознате потенцијале.

Важан део овог приступа представља повезивање производње са тржиштем. За мале произвођаче и пружаоце услуга, појединачни наступ често није довољан за обезбеђивање континуитета понуде, препознатљивости и приступа ширем тржишту. Зато подршку треба усмеравати и на развој продајних канала, заједничко представљање, брендирање, унапређење паковања и означавања, као и на повезивање локалних производа са туризмом, угоститељством и другим облицима тражње. На тај начин локални производи могу постати део шире понуде Црне Траве, а туризам, који је у Ситуационој анализи препознат као други значајан ресурс локалне економије, може истовремено представљати један од канала за њихов пласман.

Посебну пажњу потребно је посветити јачању знања и капацитета локалних произвођача и других актера. Недовољна информатичка писменост и ограничена способност коришћења јавних позива и других извора финансирања препознати су као једно од ограничења развоја. Због тога стручна и тематска подршка треба бити усмерена не само на производњу, већ и на припрему пројектних предлога, приступ финансирању, унапређење производа и њихово тржишно позиционирање.

[8] Извор Аналитичко извештајни сервис ЈЛС, РСЈП

Остварење циља треба да допринесе постепеном повећању и диверсификацији прихода локалног становништва, већој економској вредности локалних ресурса и производа и већем задржавању створене вредности у Црној Трави. Истовремено, развој локалних производа и услуга доприноси очувању знања, традиције и специфичности подручја и ствара основу за њихово повезивање са туризмом и другим развојним иницијативама. Овај приступ је у складу са развојном визијом Црне Траве као планинске дестинације са развијеном агроеколошком производњом и препознатљивим локалним производима.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 18. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	Циљ 2: Окончати глад, постићи безбедност хране и побољшану исхрану и промовисати одрживу пољопривреду ○ **2.3**: До 2030. удвостручити пољопривредну продуктивност и приходе малих произвођача хране, а посебно жена, аутохтоних народа, породичних пољопривредних произвођача, сточара и рибара, кроз безбедан и једнак приступ земљишту, другим производним ресурсима и подацима, сазнањима, финансијским услугама, тржиштима и могућностима за остваривање додатне вредности, односно за запошљавање ван пољопривреде; ○ **2.4:** До 2030. обезбедити одрживе системе за производњу хране и применити отпорне пољопривредне праксе за повећање продуктивности и производње, које помажу у одржавању екосистема, које јачају капацитет за прилагођавање климатским променама, екстремним временским условима, сушама, поплавама и осталим катастрофама, и које прогресивно побољшавају квалитет земљишта и тла;
	Циљ 8. Промовисати континуиран, инклузиван и одржив економски раст, пуну и продуктивну запосленост и достојанствен рад за све **8.5.2.** До 2030. постићи пуну и продуктивну запосленост и достојанствен рад за све жене и мушкарце, укључујући и младе људе и особе са инвалидитетом, као и једнаку плату за рад једнаке вредности
	Циљ 12, Обезбедити одрживе обрасце потрошње и производње **Потљиљ 12.6** Подстицати компаније, посебно велике и међународне компаније, да усвоје одрживе праксе и да интегришу информације о одрживости у своје циклусе извештавања

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 19. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број активних пољопривредних газдинстава	447 (2023.)	520 (2032.)	Портал отворених података РС - Управа за аграрна плаћања

Број задругара (чланова задруге) или чланова удружења	(2023.)	(2032.)	Задружни савез
Број кооперената задруга	0 (2025.)	12 (2032.)	Задружни савез
Број активних удружења са претежном пољопривредном делатношћу на територији општине	(2025.)	2 (2032.)	АПР

Мере за постизање Приоритетног циља 1

Табела 20. Мере за постизање Приоритетног циља 1

Мера 1.1. Мапирање и идентификација локалних традиционалних и иновативних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима, агроеколошким условима и пореклу	
Опис мере: Мера је усмерена на мапирање, идентификацију и процену потенцијала локалних традиционалних и нових производа и услуга који могу допринети диверзификацији прихода локалног становништва. Обухват мере су постојећи традиционални производи и услуге, али и нове производне и предузетничке активности које се појављују на подручју општине, као што су нови засади и производња кромпира, малине и других пољопривредних производа. Посебна пажња биће посвећена производима и услугама који су засновани на локалним природним и агроеколошким условима, традицији, знању, специфичностима подручја и могућности доказивања и истицања порекла. Поред пољопривредних и прехрамбених производа, мапирање може обухватити и занатске производе, услуге и друге локалне производе са потенцијалом за комерцијализацију. Активности ће обухватити израду инвентара локалних производа и услуга, идентификацију произвођача и пружалаца услуга, процену расположивих ресурса и производних капацитета, као и процену тржишног потенцијала, циљних купаца и могућих канала продаје. Посебно ће се анализирати могућности за развој кратких ланаца вредности, повезивање локалних произвођача и пружалаца услуга и њихово укључивање у туристичку и друге локалне економске токове. Резултат мере треба да буде структуриран инвентар локалних производа и услуга са проценом њиховог потенцијала и препорукама за даљи развој, који ће представљати основу за наредне мере подршке производњи, унапређењу квалитета, брендирању, повезивању и приступу тржишту.	
Тип мере:	Мера стручне подршке, мапирања, анализе и планирања развоја
Процена потребних финанс. средстава:	5.000.000,00 динара за период 2026-2028
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава уз комбиновање средстава са републичким и донаторским програмима, средствима из ЕУ фондова и приватног суфинансирања
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава
Други учесници у спровођењу:	Локални пољопривредни произвођачи и предузетници, пружаоци туристичких и

	угоститељских услуга, занатлије и носиоци традиционалних знања, локална удружења и организације цивилног друштва, Туристичка организација Црне Траве, пољопривредне и саветодавне службе, Регионална развојна агенција, стручне и научне институције, као и откупљивачи, дистрибутери и други потенцијални тржишни партнери.
Период спровођења:	Краткорочно до 2028. године

Показатељи учинка (опционо):

- Израђен и успостављен инвентар локалних традиционалних и иновативних производа и услуга
- Број идентификованих производа и услуга са процењеним развојним и тржишним потенцијалом
- Број идентификованих/описаних кратких вредносних ланаца
- Број локалних произвођача и пружалаца услуга обухваћених мапирањем
- Број производа/услуга за које су дефинисане препоруке за даљи развој, валоризацију и приступ тржишту
- Број производа/услуга идентификованих кроз Меру 1.1 који су касније обухваћени мерама подршке развоју и унапређењу

Мера 1.2. Подршка развоју и диверсификацији локалних производа и услуга заснованих на локалним ресурсима, агроеколошким решењима и пореклу

Опис мере:

Крајњи циљ мере је да се постојећи локални ресурси претворе у већи број економски одрживих производа и услуга који стварају додатне изворе прихода за локално становништво. У контексту Црне Траве, диверсификација прихода је посебно важна јер омогућава комбиновање више мањих економских активности – пољопривредне производње, прераде, услуга, туризма и повременог или сезонског рада – уместо ослањања на један извор запослења и прихода.

Црна Трава располаже природним ресурсима и специфичним агроеколошким условима који пружају основу за развој локалних производа веће додате вредности, али је њихова економска валоризација још увек ограничена. Шумски плодови, лековито и ароматично биље, кромпир, воће, мед и други производи планинског подручја, као и традиционална знања о њиховој производњи, сакупљању и преради, представљају потенцијал за развој мањих производних иницијатива које су примерене расположивим људским и природним ресурсима општине. Појава нових засада, укључујући малину и друге културе, показује да и у условима изразито неповољних демографских кретања постоји интересовање за покретање или обнову производње.

Развојни потенцијал постоји пре свега не у фокусу на увећање производње него у мањим серијама производа више вредности, чија се конкурентност заснива на пореклу, квалитету, очуваној животној средини, локалном идентитету и специфичном начину производње. Због тога агроеколошке карактеристике подручја треба посматрати као економску предност коју је потребно преточити у препознатљив производ и услугу.

Мера ће зато бити усмерена на подршку конкретним локалним иницијативама, од идеје до производа или услуге који могу остварити приход на тржишту. Корисници могу бити пољопривредна газдинства, предузетници или мала предузећа, удружења, као и појединци заинтересовани за покретање економске активности. У зависности од препознатих потенцијала, подршка може укључивати подизање и унапређење засада, малу прераду и дораду производа, набавку опреме, унапређење паковања и складиштења, развој нових производа, испуњавање

захтева квалитета и безбедности, као и развој услуга које се ослањају на локалне ресурсе и знање.

Посебно је важно да подршка не буде ограничена само на класичне пољопривредне производе. Повезивањем пољопривреде, хране, природних ресурса, традиционалних знања, заната и туризма могу настати нови производи и услуге који одговарају развојном моделу Црне Траве: прерађевине од шумског и гајеног воћа, производи од лековитог биља, мед и други локални прехрамбени производи, али и дегустације, посете газдинствима, радионице, сакупљачке и едукативне туре и други садржаји који локални производ претварају у део ширег искуства Црне Траве. На тај начин ова мера се непосредно повезује и са развојем туризма посебних интересовања.

Имајући у виду ограничене сопствене инвестиционе могућности становништва и привреде, важан део мере треба да буде **олакшавање приступа постојећим изворима финансирања**. Подаци о коришћењу подстицаја показују да пољопривредна газдинства већ користе републичке и друге програме подршке, али са значајним осцилацијама по годинама, док је број предузетника корисника подстицаја веома мали. Улога локалне самоуправе зато не мора бити искључиво директно субвенционисање, већ и идентификовање перспективних иницијатива, информисање корисника, помоћ у припреми пројеката и повезивање са националним, регионалним, ЕУ и донаторским програмима.

Тип мере:	Подстицајна мера – финансијска и нефинансијска подршка развоју и унапређењу локалних производа и услуга, активирању локалних ресурса и покретању нових економских иницијатива. институционално-управљачка у делу информисања, саветовања и повезивања корисника са доступним изворима финансирања
Процена потребних финанс. средстава:	**15–25 милиона РСД за период реализације Плана 2026-2032,** у зависности од броја и врсте подржаних иницијатива.
Могући извори финансирања:	Комбиновање локалних средстава са републичким, ЕУ и другим програмима подршке: буџет општине Црна Трава; Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде; Министарство привреде; Министарство за бригу о селу; програми Развојне агенције Србије; Национална служба за запошљавање; ИПАРД и други ЕУ програми; програми прекограничне сарадње; национални и међународни донаторски програми; сопствено учешће корисника и други расположиви извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	**Општина Црна Трава – Општинска управа**, у сарадњи са организационом јединицом/лицима надлежним за локални економски развој, пољопривреду и припрему развојних пројеката.
Други учесници у спровођењу:	Туристичка организација Црне Траве; Регионална развојна агенција за Јабланички округ; пољопривредна саветодавна и стручна служба; Национална служба за запошљавање; удружења произвођача и друга локална удружења; пољопривредна газдинства; ресорна министарства и друге институције које спроводе програме

	подршке; развојни партнери и донатори.
Период спровођења:	континуирано
Показатељи учинка (опционо): • Број корисника који су добили финансијску или другу развојну подршку за развој локалних производа и услуга; • Број нових или унапређених локалних производа и услуга развијених уз подршку мере; • Вредност инвестиција у развој локалних производа и услуга мобилисаних из локалних, националних, ЕУ и других извора.	
Мера 1.3. Јачање капацитета локалних пољопривредних произвођача за унапређење производње, приступ тржишту и коришћење доступних извора финансирања	
Опис мере: Мера је усмерена на јачање знања, вештина и практичних капацитета локалних пољопривредних произвођача за унапређење и диверзификацију производње, развој производа са већом додатом вредношћу и успешнији приступ тржишту. Подршка ће обухватити стручне и тематске обуке, радионице, практичне демонстрације, саветодавну и менторску подршку и размену искустава са произвођачима из других средина. Теме ће се утврђивати у складу са потребама произвођача и потенцијалима идентификованим кроз Меру 1.2.1, а могу обухватити унапређење производних технологија, квалитет и безбедност производа, прераду и повећање додате вредности, паковање и означавање, стандарде и сертификацију, формирање цена, маркетинг и продају, дигиталне алате, као и повезивање са другим произвођачима и учесницима кратких вредносних ланаца. Посебан сегмент мере односиће се на оспособљавање произвођача за припрему и спровођење пројеката, укључујући информисање о доступним републичким, донаторским и другим изворима финансирања, идентификацију одговарајућих позива, развој пројектних идеја, припрему документације и буџета, подношење пријава, као и основно управљање и извештавање о пројектима. Циљ је да локални произвођачи буду оспособљени не само да производе, већ да препознају тржишну прилику, унапреде свој производ, организују наступ на тржишту и самосталније користе расположиве механизме подршке.	
Тип мере:	Јачања капацитета, стручне, саветодавне и менторске подршке
Процена потребних финанс. средстава:	10.000.000,00 динара за период 2026-2032
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, Буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава, ИПАРД и други програми Европске уније, програми прекограничне сарадње, донаторски и међународни програми, средства локалних произвођача и приватног сектора и други доступни извори финансирања
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава,
Други учесници у спровођењу:	Локални пољопривредни произвођачи и њихова удружења, Пољопривредна саветодавна и стручна служба, Регионална развојна агенција, релевантне стручне и научне институције, локални и регионални откупљивачи и прерађивачи,

	Туристичка организација Црне Траве, као и министарства, фондови, донатори и друге институције које пружају финансијску и стручну подршку пољопривреди
Период спровођења:	Континуирано

Показатељи учинка (опционо):

- Број пољопривредних произвођача обухваћених обукама, саветодавном или менторском подршком
- Број реализованих стручних/тематских програма, радионица и практичних обука
- Број произвођача који су након подршке увели нову или унапредили постојећу производњу/производ
- Број произвођача оспособљених за припрему и подношење пројектних пријава
- Број припремљених и поднетих пројектних предлога уз стручну подршку
- Број произвођача који су остварили подршку из републичких, донаторских или других извора након пружене подршке

Мера 1.4. Унапређење тржишног наступа и видљивости локалних производа кроз развој продајних канала, брендирање и промоцију

Опис мере:

Мера је усмерена на унапређење тржишног наступа локалних произвођача и повећање видљивости и препознатљивости локалних производа Црне Траве. Циљ је да се производи идентификовани и развијани кроз претходне мере лакше повежу са купцима, туристичком понудом и ширим тржиштем, уз стварање услова за континуирани и виши приход локалних произвођача.

Посебан значај има изградња препознатљивог бренда Црне Траве као подручја из којег долазе специфични, квалитетни и производи високе додате вредности, засновани на локалним ресурсима, природним и агроеколошким условима, традицији и пореклу. Брендирање не треба да буде ограничено на појединачне производе, већ да постепено изгради заједнички идентитет и препознатљивост Црне Траве као места порекла специфичних локалних производа.

Активности могу обухватити развој заједничког бренда/ознаке, визуелног идентитета и правила његовог коришћења, унапређење амбалаже и означавања производа, успостављање или унапређење онлајн платформе за представљање и продају, развој физичких продајних места на подручју општине и на другим релевантним локацијама, као и повезивање са туристичким објектима, угоститељима, специјализованим продавницама, дистрибутерима и другим продајним каналима.

Мера ће обухватити и заједничку промоцију локалних производа, учешће на сајмовима и манифестацијама, дигитални маркетинг и друге активности усмерене ка домаћим и, где је реално, регионалним тржиштима.

Брендирање Црне Траве треба да буде основ за изградњу препознатљивости локалних производа, тако да порекло из Црне Траве постане део њихове тржишне вредности. На тај начин природни, производни и културни ресурси општине могу бити претворени у препознатљиве производе са већом додатом вредношћу и допринети повећању прихода локалног становништва.

Тип мере:	Мера подршке приступу тржишту, развоју продајних канала, брендирању и промоцији локалних производа
Процена потребних финанс. средстава:	**25.000.000,00** динара за период 2026-2032

Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава уз комбиновање средстава са републичким и донаторским програмима, средствима из ЕУ фондова и приватног суфинансирања
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – организациона јединица надлежна за локални економски развој и привреду, у сарадњи са Туристичком организацијом Црне Траве.
Други учесници у спровођењу:	Локални пољопривредни произвођачи, прерађивачи, предузетници и занатлије и њихова удружења; туристички и угоститељски сектор; локални и регионални трговци, откупљивачи и дистрибутери; Регионална развојна агенција; пољопривредне саветодавне службе; релевантне националне институције; стручне, развојне и донаторске организације.
Период спровођења:	Континуирано
Показатељи учинка (опционо): • Успостављен заједнички бренд/ознака локалних производа Црне Траве: 1 • Успостављена или унапређена продајна места за локалне производе • Број локалних произвођача укључених у заједнички бренд/продајне канале • Број локалних производа укључених у заједничку промоцију и продајне канале • Број производа код којих је унапређено паковање, означавање или тржишна презентација • Број локалних произвођача који су након укључивања у меру остварили нове продајне канале или повећали обим продаје.	

Приоритетни циљ 2: Креирање услова за развој одрживог и туризма посебних интересовања (нишног туризма) са минималним утицајем на животну средину

Црна Трава располаже значајним природним, предеоним и културним потенцијалима за развој туризма, који до сада нису у довољној мери валоризовани кроз организовану и препознатљиву туристичку понуду. Планински карактер простора, висок степен очуваности природног окружења, Чемерник и Острозуб, водни и шумски ресурси и близина Власинског језера, у комбинацији са специфичним културним идентитетом, представљају основу за развој туризма заснованог на природи, активном боравку и аутентичним локалним искуствима. Истовремено, очуваност природе, мала густина насељености и низак степен урбанизације представљају вредности које развојем туризма треба сачувати.

Иако је туризам препознат као значајан развојни потенцијал, постојећа понуда је ограничена, а ресурси, локалитети, смештајни капацитети и активности нису довољно повезани у целовите туристичке производе. Постојећи капацитети, укључујући Дом ученика са 76 лежајева, викенд објекте и смештај у сеоским домаћинствима, представљају основу за постепени развој понуде кроз њихово активирање и унапређење, уместо ослањања на изградњу великих туристичких комплекса.

Посебну развојну вредност има културно-историјски идентитет Црне Траве – традиција неимара и печалбара, локално градитељство, музејске и етнолошке збирке, споменичко наслеђе, локални говор, обичаји, легенде и предања. Њиховим повезивањем са природним ресурсима могу се развијати специфична туристичка искуства и савремени начини интерпретације наслеђа. Одређени потенцијали већ су потврђени кроз локалне иницијативе и манифестације, као што су „Дани боровнице“ и „Црнотравска ората“, као и активности Планинарско-бициклистичког друштва „Орловац“, укључујући искуство у организацији

бициклистичких манифестација. Они показују могућност повезивања природе, спорта, локалних производа, традиције и туристичке промоције у ширу и систематичнију понуду.

Просторне и инфраструктурне карактеристике општине истовремено ограничавају могућност развоја туризма већег интензитета. Према Попису 2022. године, на територији општине евидентирано је 565 домаћинстава на веома разуђеном подручју. Укупна дужина категорисане путне мреже у 2024. години износила је 167 km, од чега је око 47% имало савремени коловоз, док ЈП „Вилин Луг“ одржава и око 600 km општинских и некатегорисаних путева. Организовано водоснабдевање и канализација углавном су концентрисани у општинском центру. Овакви услови повећавају трошкове инфраструктуре и не погодују моделима заснованим на великој концентрацији посетилаца.

Због тога се развој туризма усмерава ка **туризму мањег обима и веће додате вредности**, прилагођеном природним, инфраструктурним и људским капацитетима Црне Траве. Понуда треба да буде усмерена на специјализоване садржаје за посетиоце заинтересоване за активан боравак у природи, планинарење, бициклизам и спорт, рурална искуства, локалну храну, културу, традиционално градитељство и истраживање простора. Овакав правац одговара и налазима консултација са локалним актерима, у којима су управо туризам у природи, спорт и рекреација, локална храна и производи, лековито биље и шумски плодови и нова употреба постојећих објеката препознати као реалне основе за диверсификацију локалне економије.

Развој понуде подразумева пре свега **активирање постојећих ресурса и развој функционалне инфраструктуре малог обима** – планинарских и тематских стаза, бициклистичких рута, видиковаца, одмориште, сигнализације и других садржаја који омогућавају приступ природним и културним вредностима без њиховог нарушавања. Њиховим повезивањем са вођеним турама, гастрономским програмима, интерпретацијом неимарства и печалбарства, причама о Чемернику и Вилином Лугу, истраживачким и образовним боравцима, локалним производима и манифестацијама могу се постепено формирати препознатљиви туристички производи Црне Траве. Локална храна и производи треба да буду интегрисани у туристичко искуство, како би већи део створене економске вредности остао у локалној заједници.

Остварење приоритетног циља захтева најпре јасно дефинисање модела развоја кроз **мапу пута одрживог и специјализованог туризма**, којом ће се утврдити приоритетни производи, циљне групе, неопходни предуслови и улоге локалних актера. На тој основи развијаће се туристички програми, унапређивати смештајни и боравишни капацитети и мала туристичка инфраструктура.

Паралелно је потребно јачати капацитете пружалаца услуга, сеоских домаћинстава, локалних произвођача, водича, спортских и других удружења за развој услуга, умрежавање и припрему пројеката. У овај процес треба укључити и одсељене становнике као потенцијални извор знања, контаката, идеја и партнерстава.

Крајњи резултат треба да буде постепено позиционирање Црне Траве као **аутентичне планинске дестинације за одрживи туризам и туризам посебних интересовања**, препознатљиве по очуваној природи, активном боравку, културном наслеђу, локалним производима и специфичним искуствима. Такав развој треба да допринесе диверсификацији локалне економије и стварању додатних извора прихода, уз очување природних и културних вредности и поштовање реалних капацитета општине. Туризам се тиме не посматра као циљ сам по себи, већ као инструмент одрживог економског развоја, очувања идентитета и стварања нових могућности за живот и рад у Црној Трави.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“

Табела 21. Веза са „Циљевима одрживог развоја“

	ЦОР 8 – Достојанствен рад и економски раст, посебно подциљ 8.9, који предвиђа осмишљавање и примену политика за промовисање одрживог туризма који ствара радна места и промовише локалну културу и производе. Повезаност са приоритетом 2 огледа се у опредељењу за развој туризма малог обима и веће додате вредности, заснованог на локалним природним и културним ресурсима, локалним производима, услугама и знањима. Развој овакве понуде треба да створи додатне могућности за приходе и запошљавање локалног становништва и подстакне развој малих локалних привредних субјеката и услуга.
	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице повезан је са приоритетом 2 кроз очување и одрживо коришћење природног и културног наслеђа, као и кроз развој туристичке инфраструктуре која је прилагођена карактеру простора. Посебно је значајно опредељење да се користе постојећи ресурси и развија минимална, функционална инфраструктура која повећава доступност природним и културним вредностима, без губитка идентитета места. Овај приступ доприноси очувању карактера локалне заједнице и њених специфичних вредности.
	ЦОР 12 – Одговорна потрошња и производња, посебно подциљ 12.b, који се односи на развијање и примену алата за праћење утицаја одрживог развоја на одрживи туризам који ствара радна места и промовише локалну културу и производе. Повезаност са приоритетом 2 огледа се у самом опредељењу за туризам са минималним отиском на околину, рационално коришћење постојећих ресурса и инфраструктуре и повезивање туристичке понуде са локалним производима.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 22. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број туристичких долазака и/или ноћења	0	500 (2032)	Евиденција Туристичке организације, е туриста
Број регистрованих смештајних капацитета и број расположивих лежајева	0	4-30 (2032)	АПР и Министарство туризма
Број функционалних туристичких производа/програма посебних интересовања	0	4 (2032)	Извештаји локалне самоуправе и Туристичке организације
Број локалних субјеката укључених у пружање туристичких и са туризмом повезаних услуга	0	5 (2032)	АПР или други национални регистри

Мере за постизање Приоритетног циља 2

Табела 23. Мере за постизање Приоритетног циља 2

Мера 2.1 Израда туристичке понуде садржаја и активности Црне Траве и дефинисања новог приступа туристичкој понуди Црне Траве	
Опис мере: Мера је усмерена на развој новог приступа туристичкој понуди Црне Траве, заснованог на њеним природним, пејзажним, културним и локалним ресурсима и на потенцијалу за развој одрживих и нишних облика туризма. Потреба за дефинисањем новог приступа се заснива на чињеници да Црна Трава већ има препознатљив имиџ подручја очуване и нетакнуте природе, погодног за одмор, боравак и активности у природи, као и значајне предности за нова и иновативна решења, као што су очувани предели, могућности за пешачење, планинарење, брдски бициклизам, боравак у природи, сакупљање лековитог и шумског биља, као и локална храна и производи. Уместо ослањања на један доминантан туристички производ или на општу промоцију природних потенцијала, потребно је обликовати јасно профилисану и међусобно повезану туристичку понуду, која ће Црну Траву позиционирати као дестинацију за аутентичан боравак у природи, активан одмор и персонализована искуства, малог обима и минималног утицаја на околину. У том смислу, мера ће обухватити анализу и вредновање постојећих ресурса, садржаја и активности, препознавање циљних група и тржишних прилика, као и дефинисање приоритетних облика туризма и туристичких производа који имају реалан потенцијал за развој и који се ослањају на основне принципе одрживог и нишног туризма. Посебна пажња биће посвећена потенцијалима за еколошки, спортско-рекреативни, рурални, гастрономски, културни и излетнички туризам, као и њиховом повезивању у тематске програме, руте и искуства. Такође, развој туризма треба да буде селективан и прилагођен укупном и осетљивом капацитету простора, са циљем да се очувају природне и предеоне вредности Црне Траве и избегну негативни ефекти масовног туризма и неадекватних инвестиција. Кључни резултат мере биће мапа пута развоја одрживог и нишног туризма Црне Траве, која ће дефинисати приоритетне туристичке производе и активности, циљне групе, потребне предуслове за њихов развој, могућности повезивања локалних актера и производа, као и правце позиционирања и промоције Црне Траве на ширем туристичком тржишту. Мапа пута треба да буде основ за даљи развој конкретних програма, туристичких производа и мера подршке. У оквиру мере, Општина Црна Трава ће спровести свеобухватну анализу туристичких потенцијала и постојеће понуде, дефинисати приоритетне правце развоја и, у сарадњи са локалним актерима, усагласити нови приступ туристичкој понуди Црне Траве. Тај приступ ће представљати основу за постепено увођење нових и аутентичних/иновативних туристичких садржаја, програма и производа који су у складу са природним ресурсима, карактером предела и капацитетима локалне заједнице.	
Тип мере:	Мера за унапређење конкурентноси локалне привреде и туризма
Процена потребних финанс. средстава:	700.000 – 1.000.000 динара (за уговарање стручних лица за израду анализе и припрему мапе пута, као и обилазак терена и друге трошкове током пројекта)
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, развојни пројекти који су намењени оваквим активностима
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Локална самоуправа

Други учесници у спровођењу:	Туристичка организација Црна Трава, Развојна Агенција Јабланичког Округа, Спортски клубови и иницијативе, Удружења грађана која се баве очувањем културног наслеђа, еколошким аспектима, развојем заједнице, привредни субјекти који су укључени у тренутну туристичку понуду Црне Траве, грађани који су заинтересовани и имају иновативне идеје, итд.
Период спровођења:	Краткорочно до краја 2027.

Показатељи учинка *(опционо)*:

- Израђен и усвојен документ мапе пута развоја одрживог и нишног туризма Црне Траве и нове туристичке понуде Општина Црна Трава која је у складу са потенцијалима подручја
- Број мапираних и препоручених производа у оквиру нове туристичке понуде Оштина Црна Трава (минимум 5)
- Број одржаних консултативних састанака и укључених грађана и привредних субјеката у процес

Мера 2.2 Унапређење постојеће и развој нове лаке инфраструктуре за смештај, боравак и активности у природи

Опис мере:

Ова мера усмерена је на стварање физичких услова за реализацију нове туристичке понуде Црне Траве, дефинисане у оквиру Мере 1.1.1. Фокус је на реконструкцији, уређењу и стављању у функцију постојећих објеката, као и на развоју мале/лаке и прилагођене инфраструктуре за смештај, боравак и активности у природи, уз поштовање карактера предела и принципа одрживог туризма са минималним утицајем на животну средину. Овакво усмерење одговара развојном концепту Црне Траве који предвиђа нискоинтензивна улагања и коришћење постојећих ресурса у новој функцији.

Посебан потенцијал представљају постојећи објекти и простори који се могу адаптирати, повезати и ставити у функцију интегрисане туристичке понуде (која ће бити дефинисана у мапи пута), као што су објекат Интерната школе, викенд куће, камп и простори за боравак у природи, постојећи смештајни и угоститељски објекти, етно-села и сеоска домаћинства. Уместо изградње нових капацитета великог обима и инвестиције, приоритет ће бити на унапређењу квалитета, функционалности и аутентичности постојеће понуде, као и на развоју мањих смештајних и боравишних капацитета који одговарају потребама циљних група препознатих у оквиру нове туристичке понуде.

Мера ће обухватити и развој лаке инфраструктуре за активности у природи, у складу са приоритетним туристичким производима и програмима дефинисаним Мером 1.1.1. То може укључити трасирање, уређење и обележавање пешачких, планинарских, трекинг и бициклистичких стаза, места за одмор и видиковце, као и другу мању инфраструктуру потребну за безбедно и квалитетно коришћење природних и других ресурса. Избор и приоритизација ових улагања заснивaће се на дефинисаној туристичкој понуди, потенцијалу локација и принципима очувања природних и предеоних вредности.

У оквиру мере, Општина Црна Трава ће припремити потребну планску и техничку документацију и реализовати приоритетна улагања у јавне објекте и лаку туристичку инфраструктуру, у складу са расположивим средствима, као и аплицирањем и спровођењем пројеката који имају фокус на овим акттивностима (домаћи и ЕУ фондови).

Истовремено, кроз јавне позиве и друге одговарајуће механизме подршке, подстицаће власнике и кориснике приватних објеката, сеоска домаћинства, пружаоце туристичких и угоститељских

услуга и друге локалне актере да унапреде и ставе у функцију своје објекте, производе и садржаје, у складу са дефинисаним приоритетима нове туристичке понуде.

Циљ ове мере, као и приоритетног циља 1, није повећање туристичких капацитета само по себи, већ стварање мреже мањих, функционалних и међусобно повезаних места за боравак и активности, која ће омогућити развој аутентичних туристичких искустава, дуже задржавање посетилаца и веће укључивање локалних домаћинстава и других пружалаца услуга у туристичку понуду Црне Траве.

Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	**60.000.000,00** дин (за целокупну меру/вишегодишње финансирање по фазама од 2027-2032)
Могући извори финансирања:	Значајан део средстава треба обезбедити из републичких, ЕУ, донаторских и других екстерних извора, уз суфинансирање из буџета Општине Црна Трава.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Локална самоуправа
Други учесници у спровођењу:	Локални пружаоци туристичких и угоститељских услуга, сеоска домаћинства и пољопривредни произвођачи, власници и корисници постојећих објеката, планинарска, спортска и друга локална удружења, јавне установе, туристичка организација, управљачи и надлежне институције за заштиту природних добара, надлежна министарства и друге институције, као и лица пореклом из Црне Траве заинтересована за улагање и активирање постојећих објеката.
Период спровођења:	Средњорочна до дугорочна мера од 2027 до 2032. године

Показатељи учинка *(опционо)*:

- Број постојећих објеката реконструисаних/адаптираних и стављених у функцију туристичке понуде
- Дужина уређених и обележених пешачких, планинарских, трекинг и бициклистичких стаза (km)
- Број нових или унапређених места/садржаја за боравак и активности у природи
- Број приватних објеката/пружалаца услуга подржаних за унапређење смештајне и туристичке понуде
- Број нових врста услуга/производа у оквиру дефинисане туристичке понуде
- Број укључених актера и документација процеса

Мера 2.3 Јачање капацитета локалних актера за развој и пружање нових туристичких услуга и припрему и спровођење развојних пројеката

Опис мере:

Ова мера усмерена је на јачање знања, вештина и практичних капацитета локалних актера за

развој, организовање и пружање нових туристичких услуга и садржаја, у складу са туристичком понудом и приоритетним производима дефинисаним у оквиру Мапе пута која се дефинише у Мери 2.1

Посебан фокус биће на оспособљавању локалних пружалаца услуга, туристичких водича/ренџера, домаћинстава, организатора активности у природи и других заинтересованих актера да од постојећих ресурса креирају квалитетна, безбедна, аутентична и тржишно релевантна туристичка искуства.

Подршка ће обухватити стручне и тематске обуке, практичне радионице, студијске посете и размену искустава са сличним планинским и руралним дестинацијама, као и саветодавну и менторску подршку. Теме ће бити прилагођене потребама нове туристичке понуде и могу обухватити развој и организацију туристичких програма и активности у природи, вођење и приповедање о природном и културном наслеђу (сторителинг), безбедност посетилаца, гостопримство, комуникацију са различитим профилима туриста, формирање и паковање производа и услуга, дигиталну промоцију и онлајн продају, као и повезивање са другим локалним пружаоцима услуга и произвођачима. Овакво повезивање је важно како би већи део прихода од туризма остајао у локалној заједници и како би посетиоцима била доступна разноврснија и аутентичнија понуда.

Други важан аспект мере биће оспособљавање локалних актера за припрему и спровођење развојних пројеката. Подршка ће обухватити обуке и практичан рад на препознавању могућности финансирања, развоју пројектних идеја, припреми пројектних предлога и буџета, аплицирању на републичке, донаторске и међународне програме, као и управљању, извештавању и праћењу резултата подржаних пројеката. На овај начин мера треба да допринесе томе да локални актери не буду само корисници подршке, већ да постепено развију способност да сами иницирају, припремају и реализују пројекте.

Мера ће имати и практичну компоненту кроз подршку развоју и тестирању (пилотирању) нових програма и услуга. То може укључити организацију тематских тура, излета, кампова, колонија, боравишних и едукативних програма, програма за различите групе посетилаца и других активности које произилазе из нове туристичке понуде. Пилотирање оваквих програма омогућиће локалним пружаоцима услуга да стекну практично искуство, провере интересовање посетилаца и постепено унапређују понуду.

Посебна пажња биће посвећена повезивању локалних актера и учењу кроз праксу, како би се постепено формирала локална мрежа пружалаца услуга која може заједнички да креира и реализује сложеније туристичке програме. Подржаће се сарадња са другим дестинацијама које имају сличне природне и развојне карактеристике, ради преношења применљивих искустава и решења.

Мера ће се реализовати континуирано током периода примене Плана, а садржај и приоритети обука и других облика подршке прилагођаваће се развоју туристичке понуде, потребама локалних актера и резултатима претходно реализованих активности.

Тип мере:	Јачање капацитета, унапређења знања и вештина и пружања стручне подршке
Процена потребних финанс. средстава:	**15.000.000,00** динара за читав период примене Плана развоја (2026-2032)
Могући извори финансирања:	Обезбеђивање дела средстава из републичких, донаторских, међународних и других екстерних извора, уз суфинансирање из буџета Општине Црна Трава.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општинска управа Општине Црна Трава, у сарадњи са Туристичком организацијом Општине Црна Трава.

Други учесници у спровођењу:	Локални пружаоци туристичких и угоститељских услуга, сеоска туристичка домаћинства, локални произвођачи и предузетници, туристички и планинарски водичи, спортска и друга удружења, образовне и културне установе, организације цивилног друштва, регионалне и националне туристичке организације, развојне агенције, стручне организације, донатори и партнерске локалне самоуправе.
Период спровођења:	Средњорочно/дугорочно до 2032. године

Показатељи учинка *(опционо)*:

- Број и садржај обука које су у складу са потребама и Мапом пута/новом туристичком понудом Општине Црна Трава
- Број локалних пружалаца услуга и других актера обухваћених обукама, студијским посетама и менторском подршком
- Број локалних актера оспособљених за припрему и спровођење пројеката
- Број нових или унапређених туристичких услуга/програма развијених уз подршку мере
- Број реализованих пилот-програма, тематских тура, кампова, колонија и других туристичких/боравишних програма
- Број пројектних предлога припремљених уз подршку мере и поднетих на јавне позиве
- Број локалних актера који су након подршке увели нову туристичку услугу или активност

Мера 2.4. Маркетинг, промоција и повећање видљивости туристичке понуде Црне Траве

Опис мере:

Мера је усмерена на систематску промоцију туристичких потенцијала и понуде Црне Траве, са циљем повећања њене видљивости, препознатљивости и привлачења већег броја посетилаца. Промотивне активности треба да буду засноване на туристичкој понуди и приоритетним туристичким производима дефинисаним у оквиру Мапе пута из Мере 1.1.1, и првенствено усмерене ка препознатим циљним групама посетилаца.

Активности обухватају развој и унапређење визуелног и промотивног идентитета туристичке понуде Црне Траве, израду промотивних филмова, фотографија, брошура, мапа и другог промотивног материјала, као и континуирано унапређење интернет презентације/портала и присуства на друштвеним мрежама. Посебну пажњу потребно је посветити дигиталној промоцији, представљању конкретних туристичких производа и програма, као и повезивању промотивних активности са локалним пружаоцима туристичких услуга, произвођачима и организаторима активности.

Мера може обухватити и циљане промотивне кампање, учешће на туристичким сајмовима и другим догађајима, сарадњу са туристичким организацијама, медијима и другим каналима за промоцију, као и промоцију нових туристичких програма, тематских тура, манифестација, кампова, колонија и других садржаја развијених кроз претходне мере.

Циљ није само производња промотивних материјала, већ континуирано присуство Црне Траве на релевантним туристичким каналима и тржиштима и претварање развијених туристичких потенцијала и садржаја у препознатљиву и доступну туристичку понуду..

Тип мере:	Промоција и подршка развоју туристичке понуде / маркетинг и комуникација

Процена потребних финанс. средстава:	За период **2026–2032.** оквирно **15–20 милиона динара**, - оквирно 2.000.000,00 динара годишње
Могући извори финансирања:	Обезбеђивање дела средстава из републичких, донаторских, међународних и других екстерних извора, уз суфинансирање из буџета Општине Црна Трава.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општинска управа Општине Црна Трава, у сарадњи са Туристичком организацијом Општине Црна Трава
Други учесници у спровођењу:	• Локални пружаоци смештаја, угоститељских и других туристичких услуга; • локални произвођачи и носиоци аутентичних производа; • организатори манифестација, кампова, колонија и других програма; • планинарска, спортска, културна и друга удружења; • регионалне и Туристичка организација Србије; • туристичке агенције и туроператори; • медији, инфлуенсери и специјализовани туристички портали; • партнери из суседних и сличних планинских дестинација.
Период спровођења:	Континуирано, први период 2026-2032
Показатељи учинка (опционо): • Број реализованих промотивних кампања и активности. • Број нових/унапређених дигиталних и промотивних садржаја. • Број туристичких производа/програма активно промовисаних кроз различите канале. • Број локалних пружалаца услуга и других актера укључених у промотивне активности. • Број посета интернет порталу/дигиталним каналима туристичке понуде Црне Траве , као и годишњи раст.	

Приоритетни циљ 3: Успостављање подстицајног окружења за развој нових и одрживих пословних иницијатива и диверсификацију локалне економије

Црна Трава се суочава са дугорочним демографским и економским изазовима који се огледају у малом броју и демографски старом становништву, ограниченом локалном тржишту, недостатку радне снаге и стручних капацитета и просторној разуђености општине. Такве околности ограничавају могућност развоја делатности које захтевају већи број запослених, велика улагања или значајну локалну тражњу. Ситуациона анализа зато упућује на потребу за развојем мањих, флексибилних и нискоинтензивних економских активности које су прилагођене локалним условима и могу да користе постојеће ресурсе и капацитете.

Истовремено, карактеристике Црне Траве које представљају ограничење за традиционалне моделе економског развоја могу у условима промена начина рада и живота постати развојна предност. Очувана природа, чист ваздух и вода, планински амбијент, мир и специфичан локални идентитет представљају вредности које могу бити основ за привлачење људи који нису трајно везани за једно место рада и живота. Рад на даљину, повремени и сезонски боравак, повратак људи пореклом из Црне Траве, као и привлачење нових корисника простора отварају могућност за другачији приступ локалном развоју. Ситуациона анализа овај приступ препознаје кроз потребу за новом демографском парадигмом – широм функционалном заједницом сталних, повремених и потенцијалних становника.

Због тога се развојно усмерење овог циља не заснива искључиво на привлачењу капитала и класичних инвестиција, већ пре свега на **привлачењу људи, знања, идеја и иницијатива**. Потребно је стварати услове за развој нових услуга и модела рада и боравка који одговарају потребама различитих група корисника – од људи који раде на даљину, истраживача и професионалаца, до деце, младих и других група заинтересованих за учење, креативни рад, боравак и активности у природи. На тај начин се локална економска и друштвена активност може постепено проширивати и изван традиционалних делатности.

Посебан потенцијал представља **боље коришћење постојећих просторних и институционалних капацитета**. Уместо изградње посебне инфраструктуре за сваку појединачну функцију, могуће је постојеће објекте и просторе организовати као **мултифункционалне ресурсне центре**, који би могли да повезују рад, учење, истраживање, размену знања, умрежавање, креативне активности, програме за децу и младе и различите облике боравка у природи. Овакво коришћење ресурса у новој улози у складу је са принципом нискоинтензивних инвестиција препознатим у Ситуационој анализи и омогућава да се ограничени просторни и финансијски ресурси користе на ефикаснији начин.

У том смислу, развој „простора знања“, у којем се повезују истраживање, образовање и социо-културни садржаји, може представљати један од специфичних праваца развоја Црне Траве. Повезивањем локалних ресурса са знањем и искуством спољних партнера могу се развијати истраживачки, образовни, креативни и други програми који истовремено доприносе активирању простора, размени знања и стварању нових могућности за локалну заједницу. Оваква оријентација је у складу са принципима дефинисаним на основу Ситуационе анализе: истраживање и социо-културни аспект – простор знања, оријентација ка људима, ресурси у новој улози и партнерства и умрежавање.

Искуства развојних иницијатива у другим руралним срединама u земљи и ЕУ, укључујући приступе развијане кроз различите пројекте које се спроводе у околним општинама, додатно указују на могућност да се постојећи локални ресурси и простори активирају кроз нове функције и партнерства. За Црну Траву је посебно релевантан приступ у којем се развој не заснива на једној великој инвестицији, већ на постепеном увођењу мањих иницијатива, испитивању потреба корисника и повезивању различитих актера. На тај начин се могу развијати модели који су прилагођени величини општине и њеним природним и друштвеним капацитетима, а истовремено прате савремене тенденције руралног развоја.

За реализацију оваквог приступа неопходно је **умрежавање локалних и екстерних актера**. Локални предузетници из општине и околине, произвођачи и пружаоци услуга, школе и друге установе, удружења и организације цивилног друштва, регионалне развојне агенције, истраживачке и образовне институције, компаније, професионалци који раде на даљину и други партнери могу заједнички идентификовати потребе и могућности и развијати нове услуге и иницијативе. На овај начин локална заједница постаје активан партнер у развоју, а не само корисник спољне подршке. Ово је посебно значајно имајући у виду да Ситуациона анализа препознаје локалне становнике и одсељене као потенцијални развојни ресурс – кроз њихово знање, искуство, контакте и спремност за конкретно ангажовање.

Следећи корак представља успостављање партнерстава са истраживачким, развојним и пословним организацијама ради **развоја и тестирања конкретних иницијатива**. Сарадња може обухватити нове услуге, дигиталне и креативне делатности, моделе рада на даљину, едукативне и истраживачке програме, одрживо коришћење локалних ресурса и друге иницијативе идентификоване кроз рад локалне мреже. Посебан значај би требало да има пилотирање мањих иницијатива, како би се пре ширег улагања проверила њихова изводљивост, интересовање корисника и потенцијал за дугорочну одрживост. Оваква логика је непосредно уграђена у мере 3.1 и 3.2.

Овај приоритетни циљ представља **логичан наставак прва два приоритетна циља у оквиру Развојног правца 1**. Док приоритет 2 усмерава природне и културне ресурсе ка развоју одрживог и нишног туризма, а 1 ка развоју локалних производа и услуга и већем задржавању додате вредности у локалној заједници, трећи приоритет ствара услове за појаву нових активности, услуга, модела рада и партнерстава који могу проширити локалну економску основу. На тај начин се постојећи ресурси повезују са новим људима, знањем и тржиштима, али без нарушавања карактера места.

Крајњи резултат треба да буде отвореније, флексибилније и отпорније локално економско окружење, у којем Црна Трава може да користи своју величину, очувану природу и специфичан идентитет као основу за развој активности прилагођених малим срединама. Фокус није на квантитативном расту по сваку цену, већ на стварању нове вредности кроз људе, знање, партнерства, постојеће ресурсе и иновативне моделе рада и боравка. Овај приступ директно доприноси визији Црне Траве као одрживе планинске дестинације која кроз иновативне моделе становања и рада повезује сталне и повремене становнике.

Веза са Циљевима одрживог развоја

Табела 24. Веза са Циљевима одрживог развоја

	ЦОР 8 – Достојанствен рад и економски раст, посебно кроз развој нових економских активности, предузетништва и флексибилних модела рада;
	ЦОР 9 – Индустрија, иновације и инфраструктура, кроз повезивање знања, истраживања, развојних и пословних организација и примену нових решења;

	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, кроз активирање постојећих простора и развој одрживих модела живота, рада и боравка
	ЦОР 12 – Одговорна потрошња и производња, кроз подршку иницијативама које рационално користе локалне ресурсе и имају мали утицај на животну средину.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 25. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број партнерстава са институцијама, организацијама и предузећима ван Црне Траве	-	5	Евиденција Општинске управе
Број нових пословних иницијатива које валоризују локалне ресурсе или уводе нове/иновативне облике пословања	-	7	Евиденција Општинске управе
Број нових радних места створених кроз подржане пословне иницијативе	0	30	Национална служба запошљавања
Број нових пословних иницијатива покренутих или унапређених уз подршку локалних, националних и других развојних програма	-	10	Евиденција Општинске управе

Мере за постизање Приоритетног циља 3

Табела 26. Мере за постизање Приоритетног циља 3

Мера 3.1 Умрежавање локалних и екстерних актера за развој нових услуга и модела рада и боравка у Црној Трави
Опис мере: Мера је усмерена на умрежавање локалних и екстерних актера ради идентификовања потреба и могућности за развој нових услуга и модела рада и боравка у Црној Трави. Посебан фокус је на моделима који могу привући нове групе корисника и допринети диверзификацији локалне економије, укључујући рад на даљину, краткорочни и привремени боравак, учење, истраживање, креативни рад, програме за децу и младе и различите облике боравка и активности у природи. Развој нових услуга и модела заснивање се на коришћењу постојећих природних, просторних и

друштвених ресурса Црне Траве, као и на потребама и интересовањима потенцијалних корисника. У том смислу, посебно ће се испитивати могућности активирања постојећих јавних и других објеката за више различитих функција, укључујући моделе мултифункционалних ресурсних центара.

При развоју ових модела користиће се искуства других руралних средина, укључујући искуства из ЕУ пројеката на ову тему који се спроводе у блиским општинама, сличних карактеристика. Као потенцијал постојећих сеоских школа и образовних објеката препознати су тематски кампови, истраживачки програми, уметничке колоније, едукативни догађаји и програми за децу, младе и студенте.

Кроз успостављену мрежу актера подстицаће се заједничко осмишљавање, тестирање и развој нових услуга и програма, као и повезивање Црне Траве са организацијама, институцијама, предузетницима и другим потенцијалним корисницима изван општине. На тај начин мера треба да створи основу за нове облике економске активности, привремени боравак нових корисника и постепено позиционирање Црне Траве као места погодног не само за посету, већ и за рад, учење, истраживање и привремени боравак.

Тип мере:	Умрежавање, партнерства и јачање капацитета.
Процена потребних финанс. средстава:	3.000.000,00 динара
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава уз комбиновање средстава са републичким и донаторским програмима, средствима из ЕУ фондова и приватног суфинансирања ЕУ/донаторско финансирање, јер је њена суштина иновативно тестирање нових модела рада, боравка, учења и повезивања руралних средина.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава
Други учесници у спровођењу:	локални предузетници, произвођачи и пружаоци услуга, школе и друге установе, удружења и ОЦД, регионалне развојне агенције, истраживачке и образовне институције, компаније и професионалци који раде на даљину, организације за рад са децом и младима, туристички и културни актери, партнерске општине, донатори и други развојни партнери.
Период спровођења:	Континуирано.

Показатељи учинка (опционо):

- Успостављена мрежа локалних и екстерних актера
- Број локалних и екстерних актера укључених у мрежу
- Број реализованих активности умрежавања, радионица, размена и заједничких развојних активности
- Број идентификованих нових услуга и модела рада и боравка
- Број развијених и пилотираних нових услуга/програма
- Број реализованих програма за нове групе корисника (деца, млади, истраживачи, радници на даљину и др.)
- Број партнерстава са институцијама, организацијама и предузећима ван Црне Траве.

Мера 3.2 Успостављање партнерстава са истраживачким, развојним и пословним организацијама за реализацију иновативних иницијатива

Опис мере:

Мера је усмерена на успостављање конкретних партнерстава Општине и локалних актера са истраживачким, образовним, развојним и пословним организацијама ради развоја и реализације иницијатива идентификованих кроз Меру 3.1.

Партнерства ће бити усмерена на примену знања, технологија, иновативних пословних модела и нових услуга у локалном контексту, са приоритетом за иницијативе које имају низак утицај на животну средину, користе локалне ресурсе и доприносе запошљавању, стварању прихода и квалитету живота локалног становништва.

Посебно ће се подстицати сарадња са факултетима, истраживачким организацијама, развојним агенцијама, компанијама, предузетницима и другим организацијама које могу донети нова знања, технологије, пословне моделе, инвестиције или приступ новим тржиштима.

Партнерства могу бити усмерена на развој и тестирање нових услуга, дигиталних и креативних делатности, модела рада на даљину, едукативних и истраживачких програма, одрживог коришћења локалних ресурса, као и других иницијатива дефинисаних кроз претходне активности.

Посебна пажња биће посвећена пилотирању иницијатива у Црној Трави, како би се пре ширег улагања проверила њихова изводљивост, интересовање корисника и потенцијал за дугорочну одрживост.

Тип мере:	Партнерства и подршка иновативним иницијативама.
Процена потребних финанс. средстава:	12.000.000,00 динара за период 2026-2032
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, буџет Републике Србије и програми надлежних институција, Фонд за иновациону делатност, програми Европске уније, програми прекограничне и транснационалне сарадње, донаторски и међународни програми, регионалне развојне агенције, средства истраживачких и образовних институција, приватног сектора и други доступни извори финансирања.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – организациона јединица надлежна за локални економски развој, уз укључивање надлежних служби према врсти иницијативе.
Други учесници у спровођењу:	Регионалне развојне агенције и друге развојне организације, истраживачке и образовне институције, иновациони и технолошки центри, приватни сектор и инвеститори, локални привредници и пружаоци услуга, Туристичка организација Црне Траве, организације цивилног друштва и удружења, партнерске локалне самоуправе и региони, донаторске и међународне организације и други релевантни партнери.
Период спровођења:	Средњорочно до 2028.

Показатељи учинка (опционо):

- Успостављена партнерства са истраживачким, развојним и пословним организацијама
- Број заједнички развијених иницијатива/пројеката
- Број пилотираних нових услуга, пословних модела или програма
- Број иницијатива које након пилотирања настављају самосталну/одрживу реализацију
- Број локалних актера укључених у реализацију партнерских иницијатива
- Број иницијатива које су обезбедиле додатно екстерно финансирање или инвестицију
- Број реализованих програма за нове групе корисника (деца, млади, истраживачи, радници на даљину и др.).

Развојни правац 2

РАЗВОЈ ИНФРАСТРУКТУРЕ И ОЧУВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Општи циљ 2: Развој инфраструктуре заснован на доступности, функционалности и прилагођености потребама мале и просторно разуђене планинске општине, уз очување природних ресурса и карактера места.

Приоритетни циљ 4. Успостављање савременог система управљања комуналним и осталим отпадом на територији општине Црна Трава

Управљање комуналним отпадом представља један од значајнијих инфраструктурних и еколошких изазова Црне Траве. Организовано сакупљање комуналног отпада ограничено је пре свега на општински центар, одакле се прикупљени отпад одвози на регионалну санитарну депонију „Жељковац“. Велика површина општине, разуђена мрежа малих насеља, удаљеност појединих домаћинстава и мала количина отпада која се генерише по насељу значајно повећавају јединичне трошкове сакупљања и транспорта. Због тога примена модела организовања услуге карактеристичног за компактна и густо насељена подручја није у потпуности примерена условима Црне Траве.

Недовољан обухват организованим сакупљањем истовремено повећава ризик од неконтролисаног одлагања отпада поред путева, водотокова, у шумском и другом природном простору. Овај проблем има већи развојни значај од самог комуналног питања, јер су очувана природа, чиста вода, шуме и планински предели међу најважнијим ресурсима на којима Црна Трава заснива будући развој туризма, локалних производа и квалитета живота. Спречавање настанка дивљих депонија и санација постојећих локација зато представљају истовремено комуналну, еколошку и развојну интервенцију.

Систем управљања отпадом треба и прилагодити просторним и демографским специфичностима општине уз праћење трендова смањења и сепарације отпада. То подразумева проширење обухвата организованог сакупљања тамо где је то оперативно оправдано, али и развој флексибилнијих модела за удаљена и малобројна насеља – заједничких сабирних места на приступачним локацијама, оптимизацију рута и динамике сакупљања, одговарајуће посуде и опрему и периодично организовано преузимање појединих врста отпада. Циљ није успостављање скупог система који не одговара количини генерисаног отпада, већ проналажење модела који обезбеђује што већи територијални обухват уз рационалне трошкове.

Посебан правац треба да буде постепено увођење примарне селекције и одвојеног прикупљања оних токова отпада за које постоје реални услови за даљи третман, уз јасно дефинисан начин њиховог преузимања и транспорта. Поред комуналног отпада, потребно је успоставити решења за кабасти, грађевински, зелени и друге специфичне токове отпада који могу бити узрок неконтролисаног одлагања у руралном простору. У том смислу треба размотрити организовање периодичних акција прикупљања и одговарајућих сабирних места, уместо изградње инфраструктуре чији капацитет не би био оправдан количином отпада.

Важан део система представљаће идентификација, евидентирање и постепена санација дивљих депонија, комбинована са спречавањем њиховог даљег формирања. Само уклањање отпада није довољно уколико становништву није обезбеђена реална алтернатива за његово одлагање. Зато санацију треба повезати са ширењем услуге, постављањем сабирних места, информисањем становништва и контролом критичних локација.

Успостављање савременог система подразумева и јачање техничких и организационих капацитета локалног комуналног предузећа, укључујући опрему, возила и механизацију, планирање оптималних рута и динамике сакупљања и боље евидентирање корисника, количина и токова отпада. С обзиром на величину општине и ограничене локалне финансијске капацитете, значајно је и повезивање са регионалним системом управљања отпадом, суседним локалним самоуправама и националним програмима финансирања инфраструктуре и заштите животне средине.

Паралелно са инфраструктурним и организационим мерама, неопходно је радити на информисању становништва о правилном поступању са отпадом, могућностима одвојеног прикупљања и заштити природног простора. У малој и међусобно повезаној заједници управо укључивање становника, месних заједница, школа, удружења и других локалних актера може имати значајну улогу у идентификовању проблематичних локација и очувању уређеног простора.

Крајњи резултат приоритетног циља треба да буде постепени прелазак са система који је концентрисан претежно на општински центар ка територијално прилагођеном и одрживом систему управљања отпадом, који повећава обухват становништва организованим сакупљањем, смањује неконтролисано одлагање, омогућава постепено одвајање појединих токова отпада и штити природне ресурсе Црне Траве. Такав систем треба да буде примерен количини отпада, финансијским могућностима општине и специфичностима њене разуђене територије, а не механички преузет из модела већих и густо насељених средина.

Повезаност са СДГ/ЦОР

Табела 27. Повезаност са СДГ/ЦОР

	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, посебно потциљ 11.6, који се односи на смањење негативног утицаја на животну средину, са посебним нагласком на управљање комуналним отпадом.
	ЦОР 12 – Одговорна потрошња и производња, кроз посебно потциљ 12.5, који промовише смањење количине отпада кроз превенцију, смањење, рециклирање и поновну употребу

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 28. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Удео насеља обухваћених организованим системом сакупљања отпада (%)	0 (2023.)	50 (2032.)	Аналитичко извештајни портал и Завод за статистику

Мере за постизање Приоритетног циља 4

Табела 29. Мере за постизање Приоритетног циља 2

Мера 4.1. Успостављање прилагођеног система сакупљања, раздвајања и одлагања отпада у сеоским насељима и махалама
Опис мере: Мера обухвата развој и примену модела сакупљања, раздвајања и одлагања комуналног отпада који је прилагођен просторној разуђености Црне Траве, малом броју становника у удаљеним насељима и махалама и сезонским променама у количини отпада. Посебна пажња биће усмерена на децентрализована и технички једноставна решења, организацију учесталости и начина сакупљања у складу са потребама насеља, као и постепено увођење селекције отпада тамо где су за то створени услови. Мера укључује и информисање и обуку становништва и привредних субјеката за правилно раздвајање и одлагање отпада, са циљем смањења количине отпада и негативног утицаја на

животну средину. Мера обухвата припрему модела/плана, набавку мањих контејнера и опреме за селекцију, уређење пунктова, информисање и обуку, као и почетне трошкове организације и прилагођавања система.	
Тип мере:	Институционално-организациона и инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	18.000.000,00 динара за период 2026-2032, фазно финансирање
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и програми надлежног министарства за заштиту животне средине; Фонд за заштиту животне средине; средства јавних комуналних предузећа; програми Европске уније и други међународни и донаторски програми; пројекти регионалне и прекограничне сарадње; средства и подршка регионалног система управљања отпадом; други законом дозвољени извори..
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“. Општина има координациону и планску улогу, док ЈП „Вилин Луг“ учествује у организацији и оперативном спровођењу активности у оквиру својих надлежности..
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице; савети месних заједница и представници села и махала; домаћинства; локални привредни субјекти; пољопривредни произвођачи; надлежно министарство; регионални оператер система управљања отпадом; Фонд за заштиту животне средине; организације цивилног друштва; образовне установе; регионална развојна агенција и други партнери у зависности од конкретног модела.
Период спровођења:	Дугорочно до 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број успостављених локација за одвојено сакупљање отпада • Удео домаћинстава и привредних субјеката обухваћених информисањем и обуком о раздвајању отпада (%)	

Мера 4.2 Санација и рекултивација дивљих депонија и унапређење организованог сакупљања отпада у сеоским насељима и махалама
Опис мере: Мера је усмерена на унапређење система управљања отпадом у сеоским насељима и махалама Црне Траве, са посебним фокусом на санацију постојећих дивљих депонија и спречавање њиховог поновног настанка. Обухвата идентификацију и приоритетизацију дивљих депонија, њихову санацију, затварање и, где је потребно, рекултивацију, нарочито на локацијама које могу представљати ризик за водотокове, земљиште и друге природне ресурсе. На територији општине су већ идентификоване дивље депоније, укључујући локације у захвату водотока и канала. Истовремено, мера предвиђа организационо унапређење сакупљања и одвоза отпада из села и

махала, прилагођено великој просторној разуђености општине, малом броју становника у појединим насељима и сезонским променама у количини отпада. Уместо примене једнообразног модела на целој територији, систем ће се прилагођавати карактеристикама и потребама конкретних насеља, укључујући периодично сакупљање у удаљеним подручјима и повећану, односно учесталију организацију одвоза током периода повећаног боравка становника и посетилаца. Саставни део мере је информисање и подизање свести становништва и локалних привредних субјеката о правилном одлагању отпада, коришћењу организованог система и значају очувања животне средине. Посебне активности могу бити усмерене на децу и младе у сарадњи са школом и другим локалним установама, али се системско еколошко образовање може даље развијати у оквиру мера које се односе на заједницу, образовање и рад са младима.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим и организационо-управљачким елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирна вредност мере: 20–25 милиона РСД за период 2027–2032. године. Коначна вредност утврдиће се на основу евидентираних локација, приоритета за санацију, припремљене техничке документације и изабраног модела сакупљања отпада у сеоским насељима и махалама.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; Буџет Републике Србије; Министарство заштите животне средине и релевантни јавни позиви; Фонд за заштиту животне средине; средства ЈП „Вилин Луг“ у оквиру његових надлежности; програми Европске уније и међународних донатора; програми прекограничне и регионалне сарадње; средства и програми регионалног система управљања отпадом; други доступни извори јавног и донаторског финансирања..
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“.
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице и представници села и махала; домаћинства; локални привредни субјекти; школе и предшколска установа; организације цивилног друштва; надлежно министарство; Фонд за заштиту животне средине; регионални оператер/систем управљања отпадом; регионалне развојне организације; инспекцијске службе и други надлежни органи и организације.
Период спровођења:	Дугорочно до 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број приоритетних дивљих депонија на територији општине које су санирање и	

затворене/рекултивисане
- Удео села и махала обухваћених организованим сакупљањем отпада
- Број и опис активности за подизање свести становништва различитих категорија

Мера 4.3. Унапређење опремљености и ефикасности система за сакупљање и одвоз отпада, са приоритетом на сеоска подручја	
Опис мере: Мера је усмерена на обезбеђивање одговарајуће материјално-техничке основе за ефикасно и економично функционисање система сакупљања и одвоза отпада на територији општине Црна Трава, са посебним фокусом на потребе сеоских насеља и махала. Обухвата набавку, обнову и/или прилагођавање комуналне опреме, у складу са стварним потребама система, укључујући возила за сакупљање и транспорт отпада, контејнере, посуде и другу опрему неопходну за организацију сакупљања и одвоза. Избор опреме треба да буде заснован на карактеристикама терена, ширини и проходности саобраћајница, удаљености насеља, броју корисника и количини отпада, како би се избегла набавка опреме која није прилагођена локалним условима. Посебна пажња биће усмерена на опрему и средства која омогућавају ефикаснији одвоз отпада из удаљених и слабије насељених подручја, укључујући могућност прилагођавања капацитета и динамике одвоза сезонским потребама. Улагања ће се планирати фазно и према приоритетима, на основу процене стања постојеће опреме, трошкова одржавања, учесталости кварова, потреба по насељима и могућности њеног рационалног коришћења. Приоритет ће имати опрема која директно доприноси повећању обухвата организованим сакупљањем, смањењу трошкова по јединици сакупљеног отпада и поузданијем функционисању система.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим карактером.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 30–50 милиона РСД за период 2027–2032. године, укључујући набавку и/или обнову возила, контејнера и друге опреме, као и трошкове прилагођавања и одржавања. Коначна вредност биће утврђена на основу процене стања постојеће опреме, утврђених потреба система и припремљених пројеката/спецификација.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава; Фонд за заштиту животне средине; средства ЈП „Вилин Луг“; наменски трансфери Републике; програми Европске уније и други међународни донаторски програми; програми прекограничне и регионалне сарадње; програми и средства регионалног система управљања отпадом; други доступни извори јавног финансирања.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“.
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице; надлежне организационе

	јединице Општинске управе; регионални оператер/систем управљања отпадом; надлежно министарство; Фонд за заштиту животне средине
Период спровођења:	Континуирано
Показатељи учинка (опционо): • Удео планираних потреба за комуналном опремом и возилима које је систем обезбедио (%) • Удео села и махала за које је обезбеђена одговарајућа опрема и услови за организован одвоз отпада (%)	

Приоритетни циљ 5. Обезбеђивање одрживог, сигурног и ефикасног управљања водним ресурсима и водоснабдевањем

Црна Трава располаже значајним водним ресурсима, при чему је река Власина најзначајнији водоток на територији општине, уз бројне притоке и потоке бујичног карактера. Истовремено, услови за обезбеђивање сигурног и поузданог водоснабдевања нису уједначени на целој територији. Организовано водоснабдевање је пре свега развијено у централном насељу, док се становништво у већем броју сеоских насеља ослања на локалне водоводне системе и индивидуалне изворе. Просторна разуђеност, планински терен и различити услови локалних система захтевају постепено унапређење водоснабдевања и јачање њихове поузданости, уз одговарајућу заштиту изворишта и водних ресурса.

Потреба за системским приступом додатно произлази из изложености водотокова бујичним поплавама и ерозији. Оперативни план одбране од поплава идентификује више критичних деоница на Власини, Чемерчици, Градској, Рупској и Тегошничкој реци, као и на мањим бујичним водотоцима, што указује на потребу за бољим одржавањем водотокова, координацијом надлежности и превентивним управљањем водним ресурсима.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 30. Повезаност са ЦОР / SDG

	ЦИЉ 6. Обезбедити доступност и одрживо управљање водом и санитарним условима за све **ПОТЦИЉ 6.1.** До краја 2030. унапредити квалитет воде смањењем загађења, елиминисати расипање и на најмању могућу мери свести испуштање опасних хемикалија и материјала као и 6.4, који се односи на одрживо коришћење водних ресурса и повећање ефикасности њиховог коришћења.
	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, посебно потциљ 11.5, кроз смањење изложености становништва и инфраструктуре ризицима повезаним са водним непогодама, и 11.b, кроз јачање интегрисаног управљања ризицима и отпорности локалне заједнице.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 31. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број критичних локација са смањеним ризиком од изливања и угрожавања људи и инфраструктуре	(2023.)	(2032.)	Процена на основу Плана управљања
Удео становништва обухваћеног поузданим системом снабдевања пијаћом водом (%)	(2025.)	(2032.)	

Мере за постизање Приоритетног циља 5

Табела 32. Мере за постизање Приоритетног циља 5

Мера 5.1 Унапређење сигурности и поузданости водоснабдевања у градском и сеоским подручјима	
Опис мере: Мера је усмерена на унапређење сигурности, поузданости и одрживости снабдевања становништва пијаћом водом, уз прилагођавање решења специфичностима различитих делова територије општине Црна Трава. Обухвата реконструкцију и унапређење постојеће водоводне мреже у Црној Трави, као и постепено унапређење локалних водоводних система у сеоским насељима и махалама. Посебна пажња биће посвећена изворištима, водозахватима, резервоарима и акумулацијама, њиховој заштити, одржавању и поузданости, као основи за стабилно снабдевање водом. У градском подручју, где постоји организован систем водоснабдевања, приоритет представљају реконструкција дотрајалих делова мреже, унапређење објеката система и обезбеђивање њиховог поузданог функционисања. У сеоским подручјима приступ треба да буде децентрализован и прилагођен локалним условима, имајући у виду да се већина насеља ослања на локалне водоводе и индивидуалне изворе. Приоритет треба да имају системи који су значајни за већи број корисника, системи са проблемима у количини или квалитету воде и системи код којих постојећи начин управљања и одржавања не обезбеђује довољну поузданост. У оквиру мере потребно је постепено унапређивати и начин управљања сеоским водоводима, укључујући јасно дефинисање одговорности за одржавање, евиденцију основних техничких карактеристика система, праћење стања изворишта и резервоара и планирање приоритетних интервенција. Циљ није успостављање једнообразног система на целој територији, већ обезбеђивање одговарајућег и одрживог решења за различите делове општине. Посебно је важно да се заштита изворишта и рационално коришћење воде посматрају као саставни део водоснабдевања. Улагања у инфраструктуру треба да буду праћена мерама заштите водних ресурса и спречавања њиховог загађења, како би се дугорочно очувала доступност квалитетне воде.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим

	и организационо-управљачким елементима..
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 40–70 милиона РСД за период 2027–2032. године, за реконструкцију и унапређење постојеће водоводне мреже, уређење водозахвата и резервоара, интервенције на приоритетним сеоским водоводима и мање децентрализоване системе. Коначна вредност биће утврђена након процене стања постојећих система и израде приоритетног плана инвестиција.
Могући извори финансирања:	буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије; Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде и други надлежни органи; Канцеларија за управљање јавним улагањима, односно одговарајући будући механизми за финансирање инфраструктуре; наменски трансфери Републике; фондови Европске уније; други међународни и донаторски програми;
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“.
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице и савети месних заједница; корисници сеоских водовода; власници и управљачи локалних водозахвата; надлежно министарство и републичке институције; ЈВП „Србијаводе“; надлежне здравствене и инспекцијске службе;
Период спровођења:	Континуирано
Показатељи учинка (опционо): • Удео приоритетних водоводних система са обезбеђеним условима за стабилно водоснабдевање (%) • Удео становништва обухваћеног поузданим системом снабдевања пијаћом водом (%)	

Мера 5.2. Успостављање интегрисаног система управљања и заштите водних ресурса и водотокова

Опис мере:

Мера је усмерена на успостављање координисаног система управљања, заштите и одржавања водних ресурса и водотокова на територији општине Црна Трава, уз јасно дефинисање надлежности, приоритета и начина поступања у редовним и ванредним условима.

Полазиште за успостављање система представља евидентирање и систематизација водних ресурса и водних објеката на територији општине – река, потока, акумулација, водозахвата, заштитних и других водних објеката – са подацима о њиховом стању, коришћењу, ризицима и одговорностима за управљање и одржавање. На тај начин створиће се основа за планирање интервенција и рационално усмеравање ограничених финансијских и техничких ресурса.

Саставни део мере биће уређење и редовно одржавање критичних деоница водотокова, са приоритетом на локацијама на којима постоји ризик од изливања и угрожавања становништва, стамбених и привредних објеката, мостова, путева и друге инфраструктуре. Оперативни план одбране од поплава препознаје критичне деонице на Чемерчици, Градској, Рупској и Тегошничкој реци, као и ризике на Власини и мањим бујичним водотоцима.

Активности могу обухватити чишћење и уређење корита, уклањање наноса и препрека, одржавање пропуста и других критичних места и, где је оправдано, регулацију појединих

деоница, на основу процене ризика и расположиве техничке документације. Приоритет не треба да буде бетонирање и потпуна регулација водотокова, већ интервенције које обезбеђују неопходну заштиту уз очување природних функција водних система.

Посебна пажња биће посвећена бујичним водотоцима и мањим притокама, јер они могу представљати значајан локални ризик иако су мањег обима. Подаци о угроженим деоницама показују да се ризик не односи само на главни ток Власине, већ и на Чемерчицу, Градску, Рупску, Тегошничку реку и више мањих потока.

Систем ће обухватити и планирање и координацију активности заштите од поплава, у складу са постојећим системом надлежности. За воде II реда на територији општине одбраном од поплава руководи Општински штаб за ванредне ситуације, док се активности на водама I реда координирају са ЈВП „Србијаводе“. Ово је важно како би се јасно раздвојиле активности које су у надлежности општине од оних које захтевају интервенцију републичких институција.

Интегрисани приступ подразумева и усклађивање управљања водним ресурсима са њиховим коришћењем, укључујући акумулације и друге водне објекте, као и са заштитом од загађења. Посебно је важно спречавати активности које могу угрозити квалитет површинских и подземних вода и повезати управљање водним ресурсима са системом одвођења и пречишћавања отпадних вода који ће бити предмет посебне мере.

На овај начин мера не подразумева стварање једног централизованог система управљања свим водама, већ заједнички оквир правила, података, одговорности и приоритета који омогућава да се различитим водним ресурсима и инфраструктуром управља координисано и у складу са локалним условима.

Тип мере:	Институционално-управљачка и инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	25–45 милиона РСД за период 2026–2032. године у фазама
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; Буџет Републике Србије;Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде;ЈВП „Србијаводе“, у складу са надлежностима; Фонд за заштиту животне средине; наменски трансфери Републике; програми Европске уније; други дозвољени извори финансирања.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	ЈВП „Србијаводе“; Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде; Општински штаб за ванредне ситуације; месне заједнице; ЈП „Вилин Луг“; управљачи и корисници водних објеката и акумулација; надлежне инспекцијске службе; цивилна заштита; регионална развојна агенција; стручне и пројектантске организације; локални привредни субјекти; организације цивилног друштва и други релевантни актери.
Период спровођења:	Континуирано (до 2032.)

Показатељи учинка (опционо):

- Успостављена и функционална евиденција водних ресурса, водотокова и водних објеката на територији општине

- Удео идентификованих приоритетних критичних деоница водотокова на којима су реализоване мере уређења и одржавања

Приоритетни циљ 6 Унапређење доступности, повезаности и безбедног кретања на територији општине Црна Трава

Саобраћајна доступност представља једно од кључних инфраструктурних ограничења развоја Црне Траве. Планински рељеф, велике удаљености између насеља и њихова просторна разуђеност, као и положај ван главних саобраћајних коридора, условљавају релативну изолованост појединих делова општине и отежавају приступ услугама, радним местима и другим садржајима. Посебан изазов представља веома разграната мрежа путева: према подацима из Ситуационе анализе, категорисана путна мрежа у 2024. години износила је 167 km, од чега је око 47% имало савремени коловоз, док локална мрежа општинских и некатегорисаних путева коју одржава ЈП „Вилин Луг“ износи око 600 km.

Потреба за унапређењем доступности истовремено је повезана са безбедношћу кретања. Стратегија безбедности саобраћаја идентификује потребу за системским унапређењем безбедности, посебно на критичним деоницама и у зонама кретања пешака, док подаци показују 121 саобраћајну незгоду у периоду 1997–2023. године, са 99 настрадалих лица. Највећи број незгода у новијем посматраном периоду концентрисан је на државним путевима, али Општина има значајан простор за унапређење безбедности на локалним путевима који су у њеној надлежности.

Због тога је потребно приоритете усмерити на одржавање и постепену реконструкцију путне мреже, решавање критичних тачака, безбедно кретање пешака и других рањивих учесника и прилагођавање система превоза просторној разуђености и ниској фреквенцији тражње. Постојећи буџет потврђује значај ове области – за одржавање саобраћајне инфраструктуре у 2026. години планирано је 12,71 милиона динара.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 33. Повезаност са ЦОР / SDG

	Циљ 11. Учинити градове и људска насеља инклузивним, безбедним, отпорним и одрживим ○ **11.2** До 2031. обезбедити приступ сигурним, приуштивим, доступним и одрживим транспортним системима за све, побољшати безбедност на путевима, пре свега проширењем јавног превоза, с посебном пажњом на потребе оних у стањима рањивости, жена, деце, особа са инвалидитетом и старијих лица ○ **11.3** До 2030. унапредити инклузивну и одрживу урбанизацију и капацитете за партиципативно, интегрисано и одрживо планирање и управљање људским насељима у свим земљама.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 34. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број насеља обухваћених организованим или флексибилним системом превоза путника	Утврдити у првој години	(2032.)	Општинска управа
Дужина реконструисаних/санираних приоритетних путних деоница (km);	(2025)	(2032.)	Општинска управа

Мере за постизање Приоритетног циља 6

Табела 35. Мере за постизање Приоритетног циља 6

Мера 6.1. Израда планске и техничке документације за потребе реконструкције постојеће и изградњу нове саобраћајне инфраструктуре	
Опис мере: Мера обухвата израду планске, пројектне и техничке документације за приоритетне деонице путне и друге саобраћајне инфраструктуре, на основу процене стања, значаја за повезаност насеља, приступ услугама и безбедност кретања. Приоритет ће имати деонице на којима су неопходне реконструкција, санација или изградња, а припремљена документација представљаће основу за кандидатуру и реализацију инвестиционих пројеката.	
Тип мере:	Мера стручне подршке, планирања и припреме инвестиција.
Процена потребних финанс. средстава:	5.000.000,00 динара за период 2026-2032.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава, средства ЈП „Путеви Србије“ за путеве у њиховој надлежности, програми Европске уније, прекограничне и транснационалне сарадње, донаторски програми и други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице, ЈП „Путеви Србије“, надлежна министарства, регионална развојна агенција, јавна предузећа, стручне и пројектантске организације и други релевантни партнери.
Период спровођења:	Краткорочно до краја 2027. године
Показатељи учинка (опционо): • Број приоритетних деоница за које је израђена планска и/или техничка документација; • Број припремљених инвестиционих пројеката за реконструкцију или изградњу саобраћајне инфраструктуре.	

Мера 6.2. Приоритетна реконструкција и унапређење саобраћајне инфраструктуре и повезаности насеља	
Опис мере: Мера је усмерена на фазну реконструкцију, санацију и, где постоји оправдана потреба, изградњу нових деоница саобраћајне инфраструктуре које су од значаја за повезаност насеља, приступ основним услугама, привредним и туристичким садржајима и безбедно кретање становништва. Приоритет ће имати деонице са највећим значајем за локално становништво и функционисање општине, посебно путни правци који повезују удаљена и мање доступна насеља са општинским центром и другим важним услугама, као и критичне деонице на којима стање пута, терена или објеката угрожава безбедност и проходност. Улагања ће се планирати на основу приоритета утврђених у оквиру Мере 6.1, уз уважавање интензитета коришћења, броја и структуре корисника, значаја за приступ услугама и економским активностима, трошкова одржавања и могућности обезбеђивања средстава. Посебна пажња биће посвећена рационалним и контексту прилагођеним решењима, како би се обезбедила функционална повезаност без непотребних великих инвестиција. Мера може обухватити реконструкцију и санацију коловоза, уређење и стабилизацију критичних деоница, мостова и пропуста, санацију оштећења насталих услед ерозије и клизишта, као и друге неопходне радове за обезбеђивање проходности и безбедности. Према расположивим подацима, значајан део локалне мреже има макадамски коловоз, што представља један од приоритета за постепено унапређење.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, инвестиционог карактера..
Процена потребних финанс. средстава:	За појединачне деонице потребно је утврдити вредност на основу припремљене техничке документације и конкретних предмера и предрачуна.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава и институција, ЈП „Путеви Србије“ за путеве у њиховој надлежности, средства намењена развоју недовољно развијених подручја,
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“ и другим надлежним јавним институцијама које су надлежне за путну инфраструктуру.
Други учесници у спровођењу:	ЈП „Путеви Србије“, надлежна министарства и републичке институције, ЈП „Вилин Луг“, месне заједнице, стручне и пројектантске организације, регионална развојна агенција, локални привредници и други релевантни партнери.
Период спровођења:	Фазно, током периода примене Плана 2027–2032. године, у складу са припремљеним пројектима и доступним средствима.
Показатељи учинка (опционо): • Дужина реконструисаних/санираних приоритетних путних деоница (km); • Број приоритетних деоница на којима је унапређена проходност и безбедност;	

• Проценат приоритетних деоница обухваћених реконструкцијом или санацијом.
Мера 6.3. Унапређење безбедности саобраћаја и безбедног кретања свих учесника у саобраћају
Опис мере: Мера обухвата спровођење приоритетних мера и активности утврђених Стратегијом безбедности саобраћаја општине Црна Трава и њеним акционим планом, са фокусом на смањење ризика и унапређење безбедности свих учесника у саобраћају. Активности ће се планирати на основу праћења стања и мапирања ризика на локалној путној мрежи, са приоритетом на критичним деоницама, зонама школа и другим местима са повећаним кретањем пешака. Мера може обухватити постављање и обнову вертикалне и хоризонталне саобраћајне сигнализације, уређење и обезбеђивање пешачких праваца и прелаза, мере за успоравање саобраћаја у зонама повећаног присуства пешака, побољшање видљивости и друга мања инфраструктурна и организациона решења. Посебна пажња биће посвећена безбедности деце и других рањивих учесника у саобраћају, као и превентивним и едукативним активностима усмереним на безбедно понашање учесника у саобраћају. Избор и приоритизација мера засниваће се на расположивим подацима, процени ризика и економској ефективности, у складу са принципима Стратегије.

Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, инвестиционог, организационог и превентивног карактера.
Процена потребних финанс. средстава:	За период 2027–2032. године оквирно 10–15.000.000 динара, уз годишње утврђивање приоритета у складу са **Акционим планом безбедности саобраћаја, расположивим средствима и резултатима праћења стања.**
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, укључујући средства намењена безбедности саобраћаја, средства Агенције за безбедност саобраћаја, буџет Републике Србије и средства надлежних министарстава, трансфери других нивоа власти,
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са Саветом за координацију послова безбедности саобраћаја на путевима општине
Други учесници у спровођењу:	Агенција за безбедност саобраћаја, Полицијска станица Црна Трава – саобраћајна полиција, управљачи путева, ЈП „Вилин Луг“, установе образовања и васпитања, месне заједнице, Дом здравља – огранак Црна Трава, Црвени крст, Канцеларија за младе, Омладински клуб, удружења и други субјекти идентификовани Стратегијом.
Период спровођења:	Континуирано до 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број критичних локација/деоница на којима су реализоване приоритетне мере за смањење ризика у саобраћају • Проценат приоритетних мера из Стратегије/Акционог плана безбедности саобраћаја	

реализованих до 2032. године

Мера 6.4. Осмишљавање флексибилног система превоза путника прилагођеног просторној разуђености и сезонским променама тражње	
Опис мере: Просторна разуђеност општине, велики број удаљених насеља, мала густина становништва и различите потребе становништва током године отежавају примену традиционалних модела јавног превоза. Истовремено, постоји потреба за бољом доступношћу здравствених, административних, образовних и других услуга за становнике удаљених насеља. Постојећи систем превоза је већ додатно субвенционисан средствима општине како би се линије одржале. Општина такође располаже сопственим аутобусом и минибусом који користи за сврху превоза становника. Мера је усмерена на анализу потреба и осмишљавање флексибилног и економски одрживог модела превоза, прилагођеног броју корисника, просторном распореду насеља и сезонским променама тражње. У зависности од утврђених потреба, модел може укључити различите облике организованог превоза, укључујући превоз по позиву и друге прилагођене моделе, уз могућност њиховог фазног увођења и праћења резултата.	
Тип мере:	Мера обезбеђења и пружања услуга, са организационим и, по потреби, инвестиционим елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	Биће додатно дефинисано, у зависности од изабраног модела превоза, обима услуге и начина њеног финансирања.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и средства надлежних министарстава; програми подршке локалном и јавном превозу и унапређењу мобилности; средства ЕУ, међународних организација и донатора; други доступни извори. У буџету Општине већ постоји издвојена активност за јавни градски и приградски превоз путника, што представља основу за даље унапређење ове услуге.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општинска управа Општине Црна Трава, организациона јединица надлежна за саобраћај и инфраструктуру.
Други учесници у спровођењу:	Превозници и други пружаоци услуга превоза; месне заједнице и представници насеља; јавне установе; Центар за социјални рад; здравствене и образовне установе; Савет за координацију послова безбедности саобраћаја; управљачи путева; организације цивилног друштва и други релевантни партнери.
Период спровођења:	Фазно, током периода примене Плана развоја, 2027–2032. године.
Показатељи учинка (опционо): • Број насеља обухваћених прилагођеним моделом превоза; • Број корисника услуге превоза;	

- Број успостављених/реализованих прилагођених релација или модела превоза;

Приоритетни циљ 7. Унапређење система прикупљања, одвођења и пречишћавања отпадних вода на територији општине Црна Трава

Систем одвођења и пречишћавања отпадних вода на територији општине није уједначено развијен. Постојећа канализациона мрежа у Црној Трави обухвата око 800 m старе мреже и око 1.300 m мреже изграђене 2013. године за Соколицу и део варошице, док у осталим насељима канализациона мрежа није изграђена, што је повезано са њиховом просторном разуђеношћу. Постројење за пречишћавање отпадних вода у Црној Трави изграђено је, али није пуштено у функцију, па се отпадне воде испуштају у водоток Власине.

У таквим условима потребно је **постепено унапређивати постојећу инфраструктуру и примењивати различита, локалним условима прилагођена решења**, у зависности од густине насељености, конфигурације терена и могућности повезивања на систем. Приоритет имају стављање постојећег постројења у функцију, санација и унапређење постојеће канализационе мреже и решавање одвођења отпадних и атмосферских вода на критичним локацијама. Потреба за раздвајањем атмосферских и отпадних вода и изградњом одговарајућих колектора у подручјима где канализација не постоји или није сепаратног типа препозната је и у планској документацији.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 36. Повезаност са ЦОР / SDG

	ЦОР 6 – Чиста вода и санитарни услови, посебно потциљем **6.3**, који се односи на унапређење квалитета воде смањењем загађења, елиминисањем неконтролисаног испуштања и повећањем пречишћавања отпадних вода.
	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, посебно потциљем **11.6**, кроз смањење негативног утицаја на животну средину и унапређење основне комуналне инфраструктуре.

Приоритетни циљ је директно повезан са

Најдиректнија веза је са ЦОР 6, јер су прикупљање, безбедно одвођење и пречишћавање отпадних вода непосредно повезани са заштитом водних ресурса и квалитетом животне средине.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 37. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број критичних локација са смањеним ризиком од изливања и угрожавања људи и инфраструктуре	(2023.)	(2032.)	Процена на основу Плана управљања

Удео становништва обухваћеног поузданим системом снабдевања пијаћом водом (%)	(2025.)	(2032.)	

Мере за постизање Приоритетног циља 7

Табела 38. Мере за постизање Приоритетног циља 7

Мера 7.1. Реконструкција и проширење постојеће и изградња нове атмосферске канализације	
Опис мере: Мера је усмерена на унапређење система за прихват и одвођење атмосферских вода, посебно на локацијама на којима неадекватно одвођење вода угрожава саобраћајну и другу инфраструктуру, објекте и безбедност становништва. Овај аспект је посебно значајан због планинског рељефа, изражене просторне разуђености и појаве бујичних вода и интензивних падавина на територији општине. Систем ће се унапређивати према локалним условима и утврђеним приоритетима, уз примену прилагођених и могућих решења. Мера обухвата реконструкцију и проширење постојеће атмосферске канализације, изградњу нових кракова и одводних система на приоритетним локацијама, као и уређење пратећих објеката за прихват и одвођење атмосферских вода. Приоритет ће имати локације на којима атмосферске воде изазивају учестале проблеме и где постоји ризик за становништво, објекте и путну инфраструктуру.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим карактером.
Процена потребних финанс. средстава:	15–25 милиона динара за период 2026–2032. године, уз коначно утврђивање потребних средстава на основу процене стања, приоритета и припремљене техничке документације.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава и институција; средства намењена унапређењу комуналне и путне инфраструктуре и заштити од штетног дејства вода; средства ЕУ, међународних организација и донатора; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	**Општина Црна Трава – Општинска управа**, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“.
Други учесници у спровођењу:	ЈП „Србијаводе“; надлежна министарства и институције; месне заједнице; управљачи путева; комуналне службе; извођачи и стручне организације; други релевантни субјекти
Период спровођења:	Дугорочно до 2026–2032. година, фазно, у складу са утврђеним приоритетима и расположивим средствима.
Показатељи учинка (опционо): • Дужина реконструисане, проширене или новоизграђене атмосферске канализације (km); • Број приоритетних локација на којима је унапређено одвођење атмосферских вода; • Смањење броја критичних локација са поновљеним проблемима услед атмосферских вода	

Мера 7.2. Санација и унапређење система за пречишћавање отпадних вода	
Опис мере: У Црној Трави је изграђено постројење за пречишћавање отпадних вода, али оно није у функцији, док се отпадне воде испуштају у водоток реке Власине. Постојећа канализациона мрежа је делом стара, а потреба за њеним унапређењем повезана је са обезбеђивањем адекватног прихвата и пречишћавања отпадних вода и заштитом површинских вода. Мера је усмерена на санацију, техничко унапређење и стављање у функцију система за пречишћавање отпадних вода, уз обезбеђивање његовог одрживог рада и одговарајућег управљања. Приоритет је успостављање функционалног система у Црној Трави као основу за смањење негативног утицаја отпадних вода на животну средину и унапређење комуналних услова живота.	
Тип мере:	Инвестициона мера – обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	20–35 милиона динара за период 2027–2032. године, уз коначно утврђивање на основу процене стања постројења, потребних радова и техничке документације.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и средства надлежних министарстава; средства за заштиту животне средине и управљање отпадним водама; средства ЈП „Вилин Луг“; ЕУ, међународни и донаторски програми; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са ЈП „Вилин Луг“
Други учесници у спровођењу:	Надлежна министарства и институције; ЈП „Србијаводе“; надлежне инспекцијске и стручне службе; месне заједнице; пројектантске и извођачке организације; други релевантни партнери.
Период спровођења:	Фазно 2026 - 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Функционално постројење за пречишћавање отпадних вода у Црној Трави; • Проценат отпадних вода обухваћених функционалним системом пречишћавања; • Смањење испуштања непречишћених отпадних вода у водоток реке Власине.	

Приоритетни циљ 8. Унапређење енергетске ефикасности јавних и приватних објеката на територији општине Црна Трава

Побољшање енергетске ефикасности представља важан предуслов за смањење трошкова енергије, унапређење услова коришћења јавних и стамбених објеката и смањење ослањања на фосилна горива. Посебан значај има за домаћинства у руралним и удаљеним насељима, где су услови снабдевања и могућности улагања ограничени, а трошкови грејања и одржавања објеката представљају значајно оптерећење. Због тога је потребно енергетску санацију повезати са постепеним увођењем чистијих и обновљивих извора енергије, у складу са условима и могућностима појединачних објеката.

Потреба за овим приступом већ је препозната у стратешком оквиру општине кроз три групе мера: енергетску санацију јавних објеката, подршку грађанима за прелазак на чистије изворе енергије и субвенционисање енергетске санације породичних кућа и стамбених зграда, са посебним фокусом на самодовољност руралног становништва. Буџет Општине за 2026. годину потврђује да је ова област већ започета као локална јавна политика: кроз Програм 0501 – Енергетска ефикасност и обновљиви извори енергије планирано је **2 милиона динара** за енергетску санацију стамбених зграда, породичних кућа и станова, из средстава наменског трансфера Министарства рударства и енергетике.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 39. Повезаност са ЦОР / SDG

	Циљ 7. Доступна и обновљива енергија ▪ **7.2** До 2031. значајно повећати удео обновљиве енергије у глобалном енергетском миксу. ▪ **7.3** До 2031. удвостручити глобалну стопу побољшања енергетске ефикасности.
	Циљ 11. Учинити градове и људска насеља инклузивним, безбедним, отпорним и одрживим ▪ **11.3** До 2030. унапредити инклузивну и одрживу урбанизацију и капацитете за партиципативно, интегрисано и одрживо планирање и управљање људским насељима у свим земљама

Мере за постизање Приоритетног циља 8

Табела 40. Мере за постизање Приоритетног циља 8

Мера 8.1. Реконструкција и адаптација јавних објеката ради унапређења енергетске ефикасности	
Опис мере: Мера је усмерена на унапређење енергетске ефикасности јавних објеката и установа на територији општине, кроз реконструкцију и адаптацију објеката и примену мера које смањују потрошњу енергије и трошкове њиховог коришћења. Приоритет ће имати објекти са највећим потребама за санацијом и потенцијалом за уштеду енергије, узимајући у обзир њихову функционалност, начин коришћења и значај за пружање јавних услуга. Мера може обухватити унапређење термоизолације објеката, кровова и фасада, столарије, система грејања и хлађења, као и примену других енергетски ефикасних решења, у складу са стањем конкретног објекта и расположивим средствима. Улагања ће се планирати фазно, на основу процене стања и приоритета, уз могућност повезивања са применом обновљивих извора енергије тамо где је то технички и економски оправдано.	
Тип мере:	Инвестициона мера – реконструкција, адаптација и унапређење јавних објеката.
Процена потребних финанс. средстава:	25–40 милиона динара за период 2027–2032. године, уз прецизирање по појединачним објектима након процене стања и израде потребне техничке документације.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава; наменски трансфери; програми енергетске

	ефикасности и обновљивих извора енергије; фондови Европске уније; међународни и донаторски програми; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са управљачима и корисницима јавних објеката.
Други учесници у спровођењу:	Јавне установе и предузећа; надлежна министарства и институције; стручне и пројектантске организације; енергетски менаџер/надлежна лица за енергетску ефикасност; извођачи радова; регионалне развојне организације; донатори и други релевантни партнери.
Период спровођења:	2027–2032. година, фазно и у складу са утврђеним приоритетима.
Показатељи учинка (опционо): • Број јавних објеката на којима су реализоване мере енергетске санације; • Број јавних објеката са унапређеном енергетском ефикасношћу; • Процењено или измерено смањење потрошње енергије у објектима обухваћеним мером; • Број јавних објеката у којима су унапређени системи грејања/хлађења или термоизолациони омотач.	

Мера 8.2. Подршка коришћењу обновљивих и чистијих извора енергије за домаћинства	
Опис мере: Мера је усмерена на подршку домаћинствима у преласку на чистије и одрживије изворе енергије, са циљем смањења зависности од фосилних горива, трошкова енергије и негативног утицаја на животну средину. Посебна пажња биће усмерена на домаћинства у руралним и удаљеним насељима, где децентрализована решења могу допринети већој енергетској сигурности и самосталности домаћинстава. Подршка може обухватити уградњу опреме за коришћење обновљивих извора енергије и прелазак на чистије видове грејања, у складу са важећим програмима и условима за доделу субвенција. Приоритети и обим подршке утврђиваће се у складу са потребама домаћинстава, расположивим средствима и ефектима на потрошњу енергије и животну средину. Оваква мера је усклађена и са постојећим приступом Општине, која већ реализује програм енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије и обезбеђује субвенције за стамбене објекте. За 2026. годину за енергетску санацију стамбених зграда, породичних кућа и станова планирано је 2 милиона динара из наменског трансфера Министарства рударства и енергетике.	
Тип мере:	Мера финансијске подршке – субвенционисање домаћинстава.
Процена потребних финанс. средстава:	10–15 милиона динара годишње, у зависности од броја корисника, врсте подржаних технологија и доступних средстава из националних програма.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; наменски трансфери Републике Србије; Министарство рударства и енергетике и други надлежни програми; средства ЕУ и међународних донатора; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац	Општина Црна Трава – Општинска управа, у складу

мере):	са програмима субвенционисања и важећим прописима.
Други учесници у спровођењу:	Министарство рударства и енергетике; надлежне републичке институције; локални извођачи и привредни субјекти; енергетски менаџер/стручна лица; месне заједнице; домаћинства као корисници; регионалне развојне организације и други релевантни партнери.
Период спровођења:	Континуирано 2026 - 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број домаћинстава која су добила подршку за прелазак на обновљиве или чистије изворе енергије; • Број инсталираних система/уређаја за коришћење обновљивих извора енергије; • Процењено смањење потрошње фосилних горива код подржаних домаћинстава.	

Мера 8.3. Подршка енергетској санацији и повећању енергетске самосталности домаћинстава у руралним насељима	
Опис мере: Мера је усмерена на смањење потрошње енергије и трошкова домаћинстава кроз унапређење енергетске ефикасности породичних кућа и стамбених објеката, уз посебан фокус на рурална и удаљена насеља. Подршка ће бити усмерена на мере које истовремено доприносе бољим условима становања, рационалнијем коришћењу енергије и већој отпорности домаћинстава на промене цена и доступности енергената. Посебно ће се подстицати комбиновање мера енергетске ефикасности са решењима која омогућавају домаћинствима да део сопствених енергетских потреба производе из обновљивих извора, у складу са техничким условима и расположивим програмима подршке. На тај начин мера доприноси постепеном повећању енергетске самосталности руралног становништва и смањењу његове зависности од спољних извора енергије.	
Тип мере:	Мера финансијске подршке – субвенционисање домаћинстава.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 10–15 милиона динара годишње, у зависности од доступних националних програма, броја корисника и врсте подржаних мера.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; наменски трансфери Републике Србије; Министарство рударства и енергетике; национални програми енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије; фондови Европске уније; међународни и донаторски програми; сопствено учешће корисника и други дозвољени извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са надлежним институцијама за енергетску ефикасност.
Други учесници у спровођењу:	Министарство рударства и енергетике; надлежне републичке институције; месне заједнице; стручне организације; извођачи радова; локални привредни

	субјекти; домаћинства; регионалне развојне организације и други релевантни партнери.
Период спровођења:	2027–2032. година, континуирано и фазно
Показатељи учинка (опционо): • Број домаћинстава у руралним насељима која су добила подршку; • Број домаћинстава у којима су реализоване мере енергетске санације; • Број домаћинстава која су, уз енергетску санацију, увела решења за сопствену одрживу производњу енергије	

Приоритетни циљ 9. Унапређење дигиталне повезаности и доступности широкопојасног интернета на територији општине Црна Трава

Дигитална повезаност је све значајнији предуслов за доступност јавних услуга, образовања, рада, пословања и комуникације, а њен значај је посебно изражен у Црној Трави због велике просторне разуђености, мале густине насељености и удаљености појединих насеља од општинског центра. Ситуациона анализа указује да оваква просторна и демографска структура повећава трошкове изградње и одржавања телекомуникационе инфраструктуре и отежава равномеран приступ услугама.

Истовремено, на националном нивоу се реализује пројекат изградње широкопојасне комуникационе инфраструктуре у руралним подручјима, усмерен управо на подручја у којима комерцијално увођење широкопојасног интернета није економски оправдано. За Црну Траву овај процес представља прилику да се, уз координацију локалне самоуправе, унапреди доступност интернета домаћинствима, школама, јавним установама и привредним субјектима и створе услови за бољу доступност услуга и нове облике рада и економске активности. Постојећи стратешки документи већ препознају развој широкопојасне инфраструктуре и унапређење дигиталних услуга у руралним подручјима као приоритетну меру.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 41. Повезаност са ЦОР / SDG

	ЦОР 9 – Индустрија, иновације и инфраструктура, посебно потциљем **9.c**, који се односи на значајно повећање приступа информационим и комуникационим технологијама и настојање да се обезбеди универзалан и приступачан приступ интернету.
	ЦОР 4 – Квалитетно образовање, посебно потциљем **4.4**, кроз унапређење приступа дигиталним технологијама и развој дигиталних вештина потребних за образовање, рад и запошљавање

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 42. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Удео становништва у руралним подручјима са приступом мрежама	(2025.)	(2032.)	

нове генерације %			

Мере за постизање Приоритетног циља 9

Табела 43. Мере за постизање Приоритетног циља 9

Мера 9.1. Изградња широкопојасне комуникационе инфраструктуре и унапређење доступности телекомуникационих и дигиталних услуга у руралним подручјима	
Опис мере: Просторна разуђеност општине и велики број удаљених руралних насеља отежавају обезбеђивање квалитетне широкопојасне повезаности, иако је она све важнији предуслов за приступ јавним и другим услугама, образовање, рад на даљину и развој привредних активности. Ситуациона анализа препознаје интернет, уз путеве, енергетску и друге услуге, као један од кључних предуслова за останак, повратак и чешћи боравак становништва у Црној Трави. Мера је усмерена на реализацију и даље унапређење широкопојасне комуникационе инфраструктуре у руралним подручјима, пре свега кроз укључивање територије општине у националне програме и пројекте развоја широкопојасне мреже. Посебна пажња биће усмерена на повезивање домаћинстава, школа и јавних установа у удаљеним насељима и стварање услова за шире коришћење дигиталних услуга. Општина ће, у оквиру својих надлежности, подржавати координацију са надлежним министарством, операторима и другим актерима и обезбеђивање локалних услова за реализацију инфраструктуре.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим и институционално-организационим елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	За инфраструктуру која се реализује кроз националне програме не планирати посебан инвестициони издатак Општине. За активности Општине у оквиру њених надлежности планирати оквирно 1–3 милиона динара за период 2026–2032. године, у зависности од конкретних обавеза и пројеката.
Могући извори финансирања:	Средства Министарства информисања и телекомуникација; средства оператора електронских комуникација; национални програми развоја широкопојасне инфраструктуре; програми Европске уније и међународних организација; буџет Општине за активности из њене надлежности; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са Министарством информисања и телекомуникација.
Други учесници у спровођењу:	Оператори електронских комуникација; јавне установе и школе; месне заједнице; домаћинства; микро, мала и средња предузећа; регионална развојна организација; други релевантни актери.
Период спровођења:	2027–2032. година, континуирано и фазно

Показатељи учинка (опционо):

- Број насеља обухваћених широкопојасном инфраструктуром;
- Проценат домаћинстава са доступним широкопојасним интернетом;
- Број повезаних школа и јавних установа;

Приоритетни циљ 10. Очување и унапређење животне средине и природних вредности уз развој прилагођене инфраструктуре

Црна Трава располаже изузетно очуваним природним ресурсима који представљају једну од њених највећих развојних предности. Планински, шумски и травни екосистеми, водотокови, биодиверзитет и заштићена природна добра представљају природни капитал који је истовремено основ за квалитет живота становништва и за развој активности заснованих на природи.

Циљ је да се природне вредности очувају, одговорно користе и учине доступнијим, уз минималне интервенције у простору и прилагођавање инфраструктуре локалним природним и просторним условима. Посебан значај имају активности као што су уређење и обележавање пешачких и планинарских стаза, рашчишћавање и одржавање постојећих праваца, постављање минималне путоказне и информативне инфраструктуре, као и уређење појединих локалитета и приступа природним вредностима.

На овај начин се не гради инфраструктура ради инфраструктуре, већ се минималним и добро осмишљеним интервенцијама омогућава безбедно коришћење простора, боље упознавање и очување природних вредности и развој активности које не нарушавају карактер Црне Траве.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 44. Повезаност са ЦОР / SDG

	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, посебно потциљ 11.4, који се односи на јачање напора за заштиту и очување природног и културног наслеђа, као и 11.7, који промовише универзалан приступ безбедним, инклузивним и приступачним зеленим и јавним просторима

Приоритетни циљ је директно повезан са **ЦОР 15 – Живот на земљи**, посебно потциљем 15.1, који се односи на очување, обнову и одрживо коришћење копнених екосистема, шума, планинских и других природних станишта, као и потциљем 15.4, који посебно препознаје значај очувања планинских екосистема и њиховог биодиверзитета.

Мере за постизање Приоритетног циља 10

Табела 45. Мере за постизање Приоритетног циља 10

Мера 10.1. Уређење, обележавање и одржавање пешачких и планинарских стаза и других праваца у природи
Опис мере: Мера је усмерена на очување и бољу доступност природних и предеоних вредности Црне Траве кроз уређење и одржавање постојећих пешачких и планинарских стаза и праваца и њихово адекватно обележавање. Приоритет ће имати постојећи правци који могу бити стављени у

функцију уз минималне интервенције, без нарушавања природног карактера простора. Уређење може обухватити рашчишћавање и одржавање стаза, постављање основне путоказне и информативне сигнализације, као и мању инфраструктуру за безбедно кретање и боравак у природи. Избор локација и обим интервенција заснивање се на значају природних вредности, потребама локалног становништва и принципима очувања животне средине. Ова мера се надовезује на лаку инфраструктуру планирану у оквиру развоја туризма, али има шири циљ – да природни простор буде уређен, доступан и коришћен на одговоран начин, како за становнике тако и за посетиоце. У Развојном правцу 1 већ је предвиђено трасирање, уређење и обележавање пешачких, планинарских, трекинг и бициклистичких стаза у функцији туристичке понуде.	
Тип мере:	Мера обезбеђења добара и пружања услуга, са инвестиционим и организационим елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	8–15 милиона динара за период 2026–2032. године, у зависности од броја и дужине праваца који буду изабрани као приоритетни.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства надлежних министарстава; програми заштите животне средине и развоја локалне инфраструктуре; програми Европске уније; међународни и донаторски програми; средства Туристичке организације и други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са Туристичком организацијом Црне Траве и другим надлежним субјектима.
Други учесници у спровођењу:	Туристичка организација Црне Траве; месне заједнице; планинарска, спортска и друга локална удружења; управљачи и надлежне институције за заштиту природних добара; јавне установе; локални пружаоци туристичких услуга; надлежна министарства и стручне организације.
Период спровођења:	2027–2032. година, континуирано и фазно
Показатељи учинка (опционо): • Дужина уређених и обележених пешачких и планинарских стаза и праваца (km); • Број уређених и обележених праваца/стаза; • Број локација на којима је постављена основна информативна и путоказна инфраструктура.	

Мера 10.2. Уређење и очување природних локалитета и простора са посебним природним вредностима
Опис мере: Мера је усмерена на очување и унапређење стања природних локалитета и простора који имају посебну вредност за животну средину, локалну заједницу и очување природног идентитета Црне Траве. Посебан значај имају подручја са очуваним планинским екосистемима, шумама, ливадама и пашњацима, водним ресурсима и биолошком разноврсношћу, као и делови заштићених природних добара на територији општине. Мера обухвата идентификацију приоритетних локалитета, њихово основно уређење и

одржавање, уклањање мањих извора деградације и постављање основне информативне и заштитне инфраструктуре, у складу са карактером простора и важећим режимима заштите. Интервенције ће бити ограниченог обима и усмерене на очување природних вредности, спречавање њихове деградације и одговорно коришћење простора.	
Тип мере:	Мера заштите животне средине и обезбеђења добара и услуга, са мањим инвестиционим и организационим елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 5–10 милиона динара за период 2027–2032. године, у складу са бројем приоритетних локалитета и обимом потребних интервенција.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства надлежних министарстава и фондова; програми заштите природе и животне средине; средства ЕУ; међународни и донаторски програми; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са надлежним институцијама за заштиту природе.
Други учесници у спровођењу:	Завод за заштиту природе Србије; управљачи заштићених природних добара; месне заједнице; јавне установе; локална удружења; школе; организације цивилног друштва; стручне организације и други релевантни актери.
Период спровођења:	2026–2032. година, фазно
Показатељи учинка (опционо): • Број природних локалитета обухваћених мерама очувања и уређења; • Број приоритетних локалитета на којима су реализоване мере заштите или уређења; • Број локалитета са постављеном основном информативном/заштитном инфраструктуром.	

Мера 10.3. Заштита биодиверзитета и одрживо коришћење природних ресурса	
Опис мере: Мера је усмерена на очување биолошке разноврсности и природних екосистема Црне Траве, уз подстицање начина коришћења природних ресурса који не нарушавају њихову дугорочну одрживост. Посебна пажња биће усмерена на очуване планинске, шумске и травне екосистеме, ливаде и пашњаке, водне ресурсе, као и на лековито биље, шумске плодове и друге природне производе који представљају значајан део природног капитала општине. У оквиру мере подржаће се конкретне активности очувања и праћења стања биодиверзитета и природних станишта, информисање и едукација локалног становништва и других корисника простора, као и промовисање одговорног сакупљања и коришћења природних производа. Активности ће се спроводити у сарадњи са надлежним институцијама и управљачима заштићених природних добара, уз уважавање прописаних режима заштите и локалних услова. Циљ је да се природни ресурси очувају као дугорочни развојни ресурс општине, без интензивирања коришћења простора и нарушавања његовог природног карактера.	
Тип мере:	Мера заштите животне средине и природних ресурса; институционално-организациона мера и мера обезбеђења услуга.

Процена потребних финанс. средстава:	5–8.000.000 динара за период 2026–2032. године.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; Буџет Републике Србије и програми надлежних министарстава и институција; Средства надлежних фондова и програма заштите животне средине и природе; Средства управљача заштићених природних добара; Средства Европске уније и програми прекограничне сарадње; Други међународни и донаторски програми; Донације и други законом дозвољени извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	Завод за заштиту природе Србије; Управљачи заштићених природних добара; Надлежна министарства и републичке институције; Јавна предузећа и установе; Школе и друге образовне установе; Локална удружења и организације цивилног друштва; Стручне и научноистраживачке организације;
Период спровођења:	2026–2032. година, континуирано и фазно
Показатељи учинка (опционо): • Број реализованих активности/пројеката усмерених на очување биодиверзитета и природних ресурса; • Број природних локалитета или станишта обухваћених активностима очувања или праћења; • Број реализованих едукативних и информативних активности; • Број учесника у едукативним и информативним активностима; • Број иницијатива локалне заједнице усмерених на очување природних вредности.	

Приоритетни циљ 11. Унапређење осталих инфраструктурних и комуналних услова од значаја за локалну заједницу

Овај приоритетни циљ обухвата инфраструктурне и комуналне потребе које су важне за квалитет свакодневног живота становништва, али се због свог обима и специфичности не издвајају као самосталне области интервенције у оквиру претходних приоритетних циљева. Посебан значај имају поузданост снабдевања електричном енергијом, унапређење јавне расвете и уређено управљање напуштеним животињама.

Приоритет ће бити дат циљаним и локалном контексту прилагођеним интервенцијама, посебно у насељима и деловима општине у којима просторна разуђеност, планински терен и мали број становника повећавају трошкове изградње и одржавања инфраструктуре. На тај начин инфраструктура треба да подржи безбедност, доступност и квалитет живота, без непотребног ширења система тамо где то није економски и функционално оправдано. Ситуациона анализа управо издваја просторну разуђеност, малу густину насељености и високе трошкове одржавања као један од кључних инфраструктурних изазова Црне Траве.

Повезаност са ЦОР / SDG

Табела 46. Повезаност са ЦОР / SDG

	ЦОР 11 – Одрживи градови и заједнице, посебно потциљ **11.3**, кроз унапређење локалних инфраструктурних и комуналних услова и прилагођавање развоја потребама локалне заједнице.
	ЦОР 7 – Приступачна и чиста енергија, посебно потци1 **7.3**, кроз унапређење енергетске ефикасности и поузданости енергетске инфраструктуре, као и примену ефикаснијих решења за јавну расвету

Мере за постизање Приоритетног циља 11

Табела 47. Мере за постизање Приоритетног циља 11

Мера 11.1. Унапређење поузданости и стабилности електроенергетског снабдевања	
Опис мере: Мера је усмерена на смањење проблема у снабдевању електричном енергијом, нарочито у сеоским и удаљеним насељима. Електроенергетску мрежу на подручју општине карактеришу велика дужина мреже, значајан удео водова и нисконапонске мреже на дрвеним стубовима, старост дела опреме и смањена сигурност снабдевања, посебно у зимским условима. Ови изазови су додатно условљени брдско-планинским карактером терена и великом просторном разуђеношћу насеља. У оквиру мере подржаће се идентификовање критичних делова мреже и приоритета за реконструкцију, замена дотрајале опреме и водова, унапређење одржавања и друге интервенције у сарадњи са надлежним оператором система. Приоритет треба да имају делови мреже чија непоузданост највише утиче на домаћинства, јавне установе и привредне активности.	
Тип мере:	Инфраструктурна и инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	15–30 милиона динара за период 2026–2032. године, у сарадњи са оператором дистрибутивног система и **из извора ван буџета Општине.**
Могући извори финансирања:	Средства Електропривреде Србије, Буџет Републике Србије; Надлежна министарства и програми енергетске инфраструктуре; Буџет Општине Црна Трава, за активности у њеној надлежности; ЕУ и други међународни програми; Други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа, у сарадњи са оператором дистрибутивног система.
Други учесници у спровођењу:	Надлежно министарство; оператор дистрибутивног система; месне заједнице; јавне установе; привредни субјекти; други релевантни субјекти.

Период спровођења:	2026–2032. година, континуирано и фазно
Показатељи учинка (опционо): • Број приоритетних интервенција на електроенергетској мрежи; • Број домаћинстава и јавних објеката обухваћених унапређењем поузданости снабдевања; • Смањење броја/трајања прекида снабдевања на приоритетним деловима мреже.	

Мера 11.2. Реконструкција и унапређење јавне расвете у насељима општине	
Опис мере: Мера је усмерена на побољшање осветљености јавних површина и безбедности кретања становништва у насељима Црне Траве, уз истовремено смањење трошкова енергије и одржавања. Потреба за унапређењем јавне расвете већ је препозната у буџету за 2026. годину, у којем су обезбеђена средства за израду техничке документације за реконструкцију јавне расвете у оквиру LIID пројекта. Интервенције треба усмеравати према критичним и најфреквентнијим локацијама, зонама јавних објеката, пешачким правцима и деловима насеља у којима недовољна осветљеност представља безбедносни проблем. Имајући у виду просторну разуђеност општине, примењивати фазна и енергетски ефикасна решења, уз избегавање непотребног осветљавања простора у којима за то не постоји функционална потреба.	
Тип мере:	Инфраструктурна и инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	15–25 милиона динара за период 2026–2032. године
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; LIID и други програми подршке локалној инфраструктури; Буџет Републике Србије; Средства надлежних министарстава; ЕУ фондови и други међународни донатори; Други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	ЈП „Вилин Луг“; месне заједнице; надлежни оператори и пружаоци услуга; надлежна министарства; стручне организације и други релевантни партнери.
Период спровођења:	2026–2032. година, континуирано и фазно
Показатељи учинка (опционо): • удео јавне расвете обухваћен реконструкцијом; • број насеља/локација са унапређеном јавном расветом; • смањење потрошње електричне енергије за јавну расвету по јединици осветљене површине..	

Мера 11.3. Успостављање ефикасног система управљања напуштеним псима и подстицање одговорног власништва
Опис мере:

Мера је усмерена на успостављање системског приступа управљању проблемом напуштених паса, уз поштовање принципа добробити животиња и одговорности власника. Приступ не треба да се заснива само на решавању последица, већ на превенцији неконтролисаног размножавања, идентификацији и одговорном власништву, како би се дугорочно смањивао прилив нових напуштених животиња. У оквиру мере могу се спроводити програми контроле популације, укључујући субвенционисану или бесплатну стерилизацију и обележавање власничких паса, информисање грађана и активности усмерене на удомљавање и одговорно власништво. Обим и приоритети активности утврђиваће се на основу локалне евиденције и процене стања, како би се средства усмеравала на подручја и активности са највећим ефектом.	
Тип мере:	Институционално-организациона и мера обезбеђења услуга.
Процена потребних финанс. средстава:	3 милиона динара за период 2026–2032. године.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; Средства надлежних републичких институција; Програми подршке у области ветеринарства и добробити животиња; Донације и средства организација које се баве заштитом животиња; Други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	Надлежне ветеринарске службе и станице; ЈП „Вилин Луг“; месне заједнице; организације за заштиту животиња; полиција и инспекцијске службе у оквиру својих надлежности; грађани и други релевантни партнери.
Период спровођења:	2026–2032. година, континуирано
Показатељи учинка (опционо): • Број стерилисаних/кастрираних паса уз подршку мере; • Број обележених/идентификованих паса обухваћених програмом; • Број реализованих активности информисања о одговорном власништву;	

Развојни правац 3

РАЗВОЈ ДРУШТВЕНИХ ДЕЛАТНОСТИ И ЈАВНЕ УПРАВЕ

Општи циљ 2: Унапредити квалитет живота и друштвену одрживост Црне Траве кроз доступне и квалитетне јавне услуге, очување и активирање локалних ресурса и наслеђа и јачање капацитета локалне заједнице и јавне управе.

Приоритетни циљ 12 Унапређење услова рада и квалитета образовања за децу свих узраста у Црној Трави

Развој образовања у Црној Трави непосредно је условљен демографским кретањима. Континуирано смањење броја становника, изразито старење и малобројне генерације деце сужавају базу корисника предшколског, основног и средњег образовања и постављају питање дугорочне одрживости постојећих образовних капацитета. Истовремено, у општини постоји развијена образовна инфраструктура чији капацитети превазилазе тренутне потребе локалног становништва. Због тога развој образовног система треба усмерити истовремено ка **очувању доступности и унапређењу квалитета образовања за децу која живе у Црној Трави и бољем коришћењу постојећих просторних, кадровских и институционалних ресурса**.

Предшколска установа „Младост“, Основна школа „Александар Стојановић“ и Грађевинска техничка школа „Милентије Поповић“ су образовне установе у Црној Трави, а њихов значај превазилази њихову непосредну образовну функцију. У малој и просторно разуђеној заједници оне су места социјализације, сусрета и приступа знању и могу представљати инфраструктуру за културне, спортске, дигиталне и програме свих становника и гостију.

Такође, у условима малих генерација важно је обезбедити да место становања не буде ограничавајући фактор за квалитет и доступност образовања. То подразумева унапређење услова рада образовних установа, доступност предшколског образовања деци из удаљених насеља, организован превоз, савремену опрему и дигиталне садржаје, али и могућност да деца и млади имају приступ додатним образовним, културним, спортским и другим програмима који су лакше доступни њиховим вршњацима у већим срединама. Мали број ученика истовремено отвара могућност за индивидуализованији приступ, рад у малим групама и развој специфичних програма учења повезаних са природом, локалним наслеђем, спортом и другим ресурсима подручја.

Дуга традиција школства, као и специфично наслеђе средњег стручног образовања, представљају основу да се **образовање и знање снажније повежу са другим развојним потенцијалима општине**. Посебну могућност представља активирање недовољно искоришћених просторних капацитета образовних установа, укључујући део капацитета интерната средње школе. Њиховом адаптацијом и вишенаменским коришћењем могу се створити услови за ученичке и омладинске размене, летње и тематске школе, кампове, програме неформалног образовања, студијске и истраживачке боравке, као и привремени боравак младих, стручњака и других корисника. На тај начин би се постојећа инфраструктура ставила у функцију привлачења нових корисника и знања и снажнијег повезивања Црне Траве са образовним, истраживачким и другим институцијама ван општине.

Развојни циљ зато није само очување постојећег образовног система у условима демографског пада, већ његово квалитативно унапређење, функционално проширење и отварање према новим програмима, корисницима и партнерствима. Тако образовање постаје део шире визије Црне Траве као отворене планинске заједнице и „простора знања“ – места у коме се постојећа јавна инфраструктура користи вишенаменски, а знање, размена и учење постају један од инструмената за јачање људског капитала и дугорочну одрживост заједнице.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 48. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	Циљ 4. Обезбедити инклузивно и праведно квалитетно образовање и промовисати могућност целоживотног учења за све ○ **4.2:** До 2030. обезбедити да све девојчице и дечаци имају приступ квалитетном развоју у раном детињству, бризи и предшколском образовању како би били спремни за основно образовање. ○ **4.5** До 2031. елиминисати родну неједнакост у образовању и обезбедити једнак приступ свим нивоима образовања и стручном оспособљавању за рањиве групе, укључујући особе са инвалидитетом, аутохтоно

	становништво и децу у рањивим ситуацијама ○ **4.а** Изградити и побољшати образовне установе које су прилагођене деци, особама са инвалидитетом и припадницима различитог пола, као и обезбедити безбедно, ненасилно, инклузивно и делотворно окружење за учење за све.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 49. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Обухват деце узраста од 3 године до поласка у ППП предшколским васпитањем и образовањем (%)	**87,50** (2024.)	**100** (2032.)	Аналитички сервис ЈЛС
Проценат суфинансирања/ бесплатно похађање вртића (%)	100 (2025.)	100 (2032)	Извештај општинске управе
Број програма размене и неформалног образовања	**-**	**2 (2032)**	Извештаји о раду основних и средњих школа
Опремљеност школа информатичком опремом и доступност интернета			Извештаји о раду основних и средњих школа
Број активних програма размене, тематског или неформалног образовања на годишњем нивоу	није систематски евидентирано (2025.)	најмање 2 годишње (2032.)	Извештаји школа, установа и носилаца програма

Мере за постизање Приоритетног циља 12

Табела 50. Мере за постизање Приоритетног циља 12

Мера 12.1: Опремање школа савременим наставним средствима, опремом, и информационо-комуникационом технологијом за рад	
Опис мере: Ова мера је приоритизована као кључна за континуирано унапређење услова за рад и учење у предшколској установи, основној и средњој школи. У малим образовним срединама квалитет опреме, приступ дигиталним садржајима и могућност коришћења савремених наставних средстава имају посебан значај јер омогућавају деци и младима приступ садржајима који су лакше доступни у већим срединама. Подршка обухвата набавку и обнову ИКТ опреме, наставних средстава, опреме за кабинете и практичну наставу, као и спортске и друге опреме потребне за квалитетан образовни процес. Набавке треба заснивати на годишњој процени потреба образовних установа и повезивати их са развојем нових наставних и ваннаставних програма.	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	1.000.000,00 на годишњем нивоу
Могући извори финансирања:	Буџет општине, средства надлежног министарства за просвету; национални и ЕУ програми;

	донаторска и корпоративна подршка; други расположиви извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Одељење за друштвене делатности, општу управу и заједничке послове.
Други учесници у спровођењу:	ПУ „Младост“, ОШ „Александар Стојановић“, Грађевинска техничка школа „Милентије Поповић“, надлежно министарство, партнерске институције и донатори.
Период спровођења:	Континуирано
Показатељи учинка *(опционо)*: • Број образовних установа у којима је унапређена опрема; • Број кабинета/простора опремљених за савремене наставне и ваннаставне програме.	
Мера 12.2 Унапређење и вишенаменско коришћење образовне инфраструктуре	
Опис мере: Мера је усмерена на боље коришћење постојећих образовних објеката, посебно капацитета који су недовољно искоришћени услед малог броја ученика. Приоритет представља адаптација и функционално уређење дела расположивих капацитета Дома ученика и других погодних простора за омладинске и ученичке размене, летње и тематске школе, кампове, студијске и истраживачке боравке и програме неформалног образовања. Коришћење простора ван редовне образовне функције мора бити организовано тако да не угрожава основну намену објекта. Потребно је, поред адаптације, дефинисати модел управљања, услове коришћења, трошкове одржавања и понуду за различите категорије корисника. Тамо где је правно и организационо могуће, део програма може се реализовати и под комерцијалним условима, чиме би се допринело одрживости инфраструктуре.	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга – инвестициона и програмска мера.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 7–12 милиона динара за иницијалну адаптацију и опремање, уз око 500.000 динара годишње за додатне трошкове одржавања и функционисања. Коначна вредност утврђује се на основу техничке документације и модела управљања.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства Републике Србије; програми надлежних министарстава; ЕУ и донаторски програми; партнерства са образовним, научним и омладинским организацијама; приходи од коришћења простора где је то дозвољено.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава, у сарадњи са Грађевинском техничком школом „Милентије Поповић“.
Други учесници у спровођењу:	Надлежно министарство за просвету; ОШ „Александар Стојановић“; ПУ „Младост“; установе културе; организације младих; факултети и истраживачке организације; развојни партнери.
Период спровођења:	Фазно, 2026–2032.

Показатељи учинка (опционо):

• Број адаптираних и вишенаменски активираних простора;
• Број дана коришћења објеката за програме ван редовне наставе;
• Број учесника програма и боравка изван територије општине.

Мера 12.3. Подршка развоју програма неформалног образовања, размене и сарадње за различите категорије становништва

Опис мере:

Мера треба да развије садржај који ће пратити улагања у образовну инфраструктуру. Поред деце и младих, програми могу бити намењени радно способном становништву, старијим лицима, пољопривредним произвођачима, предузетницима, повременим становницима и људима пореклом из Црне Траве.

Подржаће се ученичке и омладинске размене, тематске и летње школе, радионице, дигитално описмењавање, практична знања и целоживотно учење, као и студијске и истраживачке активности повезане са природом, градитељским наслеђем, агроекологијом, локалном историјом и другим специфичностима подручја. Посебан акценат треба ставити на партнерства са школама, факултетима, научним институцијама и организацијама цивилног друштва.

Тип мере:	Информативно-едукативна мера и обезбеђење услуга.
Процена потребних финанс. средстава:	До 3.000.000 динара годишње, у зависности од броја и обима програма, уз могућност значајног суфинансирања из партнерских и донаторских извора.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства надлежних министарстава; програми ЕУ и донатора; партнерске образовне и научне институције; организације цивилног друштва.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Одељење за друштвене делатности, општу управу и заједничке послове.
Други учесници у спровођењу:	ПУ „Младост“, ОШ „Александар Стојановић“, Грађевинска техничка школа „Милентије Поповић“, установе културе, факултети, научне и омладинске организације, удружења и други партнери.
Период спровођења:	Континуирано, са постепеним ширењем програма 2026–2032.

Показатељи учинка *(опционо)*:

• Број реализованих програма неформалног образовања и размене;
• Број учесника програма, по категоријама корисника;
• Број партнерских институција укључених у реализацију.

Приоритетни циљ 13 Унапређење и развој социјалних услуга са акцентом на рањиве групе становништва

Најзначајнија јавна институција при општини Црна Трава која се бави социјалним питањима и пружањем социјалних услуга је **Међуопштински центар за социјални рад за општине Власотинце и Црна Трава.** Центар прати социјалне потребе грађана на подручју општине, предлаже, развија и унапређује превентивне активности, пружа саветодавне и терапеутске услуге и стручну помоћ корисницима социјалне заштите, подстиче, организује и координира добровољни хуманитарни рад у области социјалне заштите. Он представља базу стручног рада и услуга социјалног, педагошког, социолошког, дефектолошког и стручног рада, задовољава социјално заштитне потребе, спречава узроке и отклања последице социјалних случајева и проблема на подручју општине.

Центар за социјални рад Власотинце и Црна Трава ради на пружању 1 услуге социјалне заштите од којих је једна лиценцирана: помоћ у кући старим и инвалидним особама (лиценцирана услуга до **до 16.03.2024. године, да ли је обновљена лиценца**), дневне услуге у заједници и социјално становање у заштићеним условима

Кад је у питању подршка задовољавању социјалних потреба становника Црне Траве треба нотирати да је у питању општина специфичног демографског састава, са највећим уделом становништва старијег од 65 година, 41, 80%, и да су потребе заједнице у том смислу интензивније кад је у питању очување квалиета живота, нарочито имајући у виду инфраструктурна ограничења у заједници, велики број самачких домаћинстава и приступачност услуга. Центру за социјални рад су поверени различити послови који се тичу обезбеђивања свеобухватне социјалне заштите и помоћи најугроженијем становништву кроз једнократну помоћ и друге облике помоћи где се реагује на потребе корисника Центра за социјани рад. У питању су различите материјалне подршке за очување квалитета живота или отклањање ризика и неповољних животних околности, једнократне помоћи у новцу или натури (храна, лекови, одећа, огревно дрво), погребни трошкови и једнократна помоћ за породице са већим бројем деце у опремању стана.

Услуге социјалне заштите се такође реализују у квалитетној сарадњи са Општинском организацијом Црвеног крста Црне Траве, па унапређење даље координације и сарадње између различитих актера има за циљ повећање доступности права и услуга социјалне заштите.

Поблеми присутни у овој области тичу се пре свега ограничених ресурса (људских и материјалних), недовољног броја лиценцираних услуга као и посебно изазовних локалних услова, Фокус мера које следе је унапређење развијености услуга социјалне заштите на територији општине и проналажење начина да повећа обухвата постојећих услуга социјалне заштите, као и на успоставе нове, у складу са добрим праксама и потребама заједнице.

На крају, имајући у виду величину заједнице и блиске везе међу становништвом, које су у партиципативном процесу препознате и као једна од предности Црне Траве, постојећи облици солидарности, међусобне помоћи и ослањања на заједницу представљају важан ресурс за унапређење социјалне заштите. Посебан потенцијал постоји за развој ванинституционалних услуга и услуга у заједници, нарочито оних намењених старијим и другим становницима којима је, због удаљености и просторне разуђености насеља, отежан приступ услугама. Неформалне мреже подршке могу допунити организоване услуге социјалне заштите, кроз препознавање потреба, повезивање корисника са доступним услугама, волонтерску и суседску помоћ и друге облике подршке у заједници.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 51. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	Циљ 1: Окончати сиромаштво свуда и у свим облицима. ○ **1.3**: Применити одговарајуће националне системе социјалне заштите и мере за све, укључујући и најугроженије, и до краја 2030. обухватити значајан број сиромашних и рањивих.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 52. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број услуга социјалне заштите које се финансирају или суфинансирају из локалног буџета	1 (2025.)	најмање 2 (2032.)	Извештај Општинске управе / буџет Општине
Број корисника услуге помоћ у кући старим и инвалидним особама	127 (2021.)	до 250 годишње, у складу са процењеним потребама (2032.)	Међуопштински центар за социјални рад
Број корисника новоуспостављених услуга у заједници	0 / услуга није успостављена	најмање 50 корисника годишње (2032.)	Међуопштински центар за социјални рад / пружаоци услуга

Мере за постизање Приоритетног циља 3.1

Табела 53. Мере за постизање Приоритетног циља 3.1

Мера 13.1: Повећање обухвата постојећих услуга социјалне заштите
Опис мере: Мера је усмерена на очување континуитета и повећање обухвата постојећих услуга, пре свега помоћи у кући и других дневних услуга у заједници. У условима старења становништва и великог броја удаљених домаћинстава, приоритет је да услуга стигне до корисника којима је најпотребнија, а не само до становника општинског центра. Повећање обухвата подразумева редовно ажурирање процене потреба, боље територијално

планирање рада, обезбеђивање довољног броја пружалаца услуга, могућност превоза и теренског рада и координацију са здравственим системом, Црвеним крстом и месним заједницама. Посебну пажњу треба посветити старијим особама које живе саме, особама са инвалидитетом и домаћинствима у којима су породичне мреже подршке ослабљене.	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	20.000.000 динара годишње (за постојећи број корисника) + 10.000.000 динара годишње (за нове кориснике)
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, Донатори, министарства, евентуална партиципација корисника
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Одељење за друштвене делатности, општу управу и заједничке послове
Други учесници у спровођењу:	МЦСР, Министарство за рад, запошљавање, бор. и соц. питања
Период спровођења:	Континуирано
Показатељи учинка: • Број корисника постојећих услуга социјалне заштите; • Број насеља/домаћинстава обухваћених услугама у заједници; • Континуитет пружања услуге током године.	
Мера 13.2. Успостављање нових и флексибилних услуга социјалне заштите у складу са потребама становништва	
Опис мере: Мера је усмерена на развој услуга које одговарају специфичностима мале, старе и просторно разуђене заједнице. Нове услуге треба уводити на основу процене стварних потреба, броја потенцијалних корисника и могућности њиховог дугорочног финансирања, а не само на основу формалног проширења листе услуга. Приоритет могу имати мобилне и теренске услуге, организован превоз до здравствених и административних услуга, теле-асистенција и системи подршке старијима, дневна подршка и предах за породичне неговатеље, лични пратилац и други облици подршке у заједници. За специјализоване услуге са малим бројем потенцијалних корисника треба пре свега испитати могућност међуопштинског или регионалног модела, уместо изградње засебних капацитета који би били недовољно коришћени. Успостављање нових услуга може захтевати адаптацију постојећих простора, додатне кадрове, обуке и лиценцирање пружалаца. Постојећи јавни и друштвени објекти треба да имају предност за адаптацију када је то функционално, правно и економски оправдано.	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга, са институционалним елементима.
Процена потребних финанс. средстава:	До 12.000.000 динара годишње за једну или две нове услуге, уз око 200.000 динара годишње за обуке и лиценцирање. Евентуална инвестициона улагања у објекте утврђују се посебно, на основу процене потреба и техничке документације.

Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; наменски трансфери; средства надлежног министарства; ЕУ и донаторски програми; међуопштински пројекти и партнерства; други расположиви извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Одељење за друштвене делатности, општу управу и заједничке послове.
Други учесници у спровођењу:	Међуопштински центар за социјални рад; Црвени крст; лиценцирани пружаоци услуга; Дом здравља Власотинце; суседне ЈЛС; месне заједнице; удружења; надлежно министарство.
Период спровођења:	Фазно, 2026–2032, након процене потреба и одрживости сваке услуге.

Приоритетни циљ 14 Унапређење квалитета, доступности и обухвата примарном здравственом заштитом у Црној Трави

Примарна здравствена заштита на територији општине Црна Трава организована је у оквиру Дома здравља Власотинце, преко здравствених станица/амбуланти у Црној Трави, Градској и Саставу Река. Постојање три пункта здравствене заштите на територији мале општине представља важан ресурс за очување доступности основних здравствених услуга, посебно имајући у виду велику површину општине, разуђеност насеља и удаљеност значајног дела становништва од већих здравствених центара.

Демографска структура додатно одређује потребе здравственог система. Изразито старење становништва повећава потребу за континуираним праћењем здравственог стања, контролом хроничних незаразних болести, редовном терапијом, патронажним и теренским радом, као и правовременим упућивањем на дијагностичке и специјалистичке услуге. За део становништва, нарочито старије особе које живе саме или у удаљеним насељима, физичка удаљеност и ограничене могућности превоза могу представљати једнако значајну препреку као и сама расположивост здравствене услуге.

Због тога је за Црну Траву кључно очување континуитета рада постојећих здравствених пунктова и унапређење њихових услова за рад. Улагања у објекте, опрему и савремену медицинску и дијагностичку опрему треба да омогуће да се што већи део основних прегледа, праћења здравственог стања и једноставнијих дијагностичких процедура обави на територији општине, чиме се смањује потреба за путовањем становника ради услуга које се могу обезбедити на нивоу примарне здравствене заштите.

Истовремено, специфични услови Црне Траве захтевају да се доступност здравствене заштите не посматра само кроз постојање амбуланти. Потребно је развијати флексибилније и проактивније облике пружања услуга, укључујући теренски и патронажни рад, превентивне прегледе и скрининге, организоване периодичне прегледе становништва, здравствено-промотивне активности.

Посебан акценат потребно је ставити на превенцију и повећање обухвата становништва здравственим услугама. У малој заједници постоји могућност да се потребе становника боље идентификују и да се превентивне активности циљано усмеравају према групама које су изложене већем ризику или теже долазе до здравствене заштите. Циљ није само реаговање када се здравствени проблем појави, већ раније откривање ризика и болести, редовније праћење хроничних пацијената и подстицање становништва да користи доступне превентивне програме.

Унапређење примарне здравствене заштите има и шири развојни значај. Доступност основних здравствених услуга један је од предуслова квалитета живота и могућности останка

становништва у Црној Трави, а посебно је значајна за старије, породице са децом и становнике удаљених насеља. Истовремено, поуздан приступ здравственој заштити важан је и за остваривање шире визије Црне Траве као места у којем могу дуже или повремено боравити и људи који данас не живе стално на њеној територији.

У том смислу, развојни приступ треба да се заснива на очувању постојеће мреже, њеном опремању и модернизацији, али и на приближавању здравствених услуга становнику, у складу са демографским и просторним специфичностима општине.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 54. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	Циљ 3. Обезбедити здрав живот и промовисати благостање за све људе свих генерација ○ **3.2:** До 2030. окончати смртне случајеве који се могу спречити код новорођенчади и деце млађе од 5 година, где ће све земље имати за циљ смањење неонаталне смртности на не више од 12 на 1000 живорођених и смртности деце испод 5 година на не више од 25 на 1000 живорођених; ○ **3.3:** До 2030. окончати епидемије АИДС-а, туберкулозе, маларије и занемарених тропских болести и борити се против хепатитиса, болести које се преносе водом и осталих заразних болести; ○ **3.4:** До 2030. смањити за једну трећину превремени морталитет од непреносивих болести кроз превенцију и лечење и промовисати ментално здравље и благостање ○ **3.7:** До 2031. обезбедити универзални приступ услугама које се односе на полну и репродуктивну здравствену заштиту укључујући планирање породице, информисање и образовање, као и интеграцију репродуктивног здравља у националне стратегије и програме; ○ **3.8**: Постићи универзални обухват здравственом заштитом, укључујући заштиту од финансијског ризика, доступност квалитетних основних здравствених услуга и доступност безбедних, делотворних, квалитетних и јефтиних основних лекова и вакцина за све.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 55. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број функционалних здравствених пунктова на територији општине	3 (2024.)	3, уз унапређене услове рада (2032.)	Дом здравља Власотинце / Општинска управа
Број организованих превентивних и скрининг акција на територији општине на годишњем нивоу	утврдити у 2026.	најмање 4 годишње (2032.)	Дом здравља / здравствени пунктови
Број теренских/патронажних посета становништву у удаљеним насељима	утврдити у 2026.	раст у односу на базну вредност (2032.)	Дом здравља, здравствена станица Црна Трава

Мере за постизање Приоритетног циља 14

Табела 56. Мере за постизање Приоритетног циља 14

Мера 14.1. Унапређење инфраструктурних и техничких капацитета примарне здравствене заштите	
Опис мере Мера обухвата унапређење услова рада у постојећим здравственим пунктовима кроз реконструкцију или адаптацију тамо где је потребна, набавку медицинске и основне дијагностичке опреме, опреме за теренски рад и одговарајуће дигиталне инфраструктуре. Циљ је да се што већи број основних прегледа и поступака може обавити на територији општине и да се очува континуитет рада постојеће мреже. Приоритети улагања треба да се дефинишу у сарадњи са Домом здравља Власотинце, на основу стања објеката, опреме, кадровских могућности и стандарда здравствене заштите. Улагања у возила и мобилну опрему треба посматрати као део приступачности услуге, нарочито за старије и становнике удаљених насеља	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга – инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 10–20 милиона динара за период 2026–2032, уз коначно утврђивање на основу процене стања, приоритета Дома здравља и техничке документације.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства Републике Србије и надлежних институција у области здравства; национални, ЕУ и донаторски програми; други расположиви извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава, у партнерству са Домом здравља Власотинце.
Други учесници у спровођењу:	Здравствени пунктови у Црној Трави, Градској и Саставу Река; надлежно министарство и друге здравствене институције; донаторски и развојни партнери.
Период спровођења:	Фазно и континуирано, 2026–2032.
Показатељи учинка *(опционо)*: • Број здравствених пунктова у којима су унапређени просторни или технички услови; • Број/врста набављене медицинске, дијагностичке и теренске опреме; • Број функционалних здравствених пунктова током године.	
Мера 14.2 Унапређење превенције, доступности и обухвата становништва здравственим услугама	
Опис мере: Мера је усмерена на приближавање здравствених услуга становништву, посебно старијим лицима, хроничним пацијентима, деци, женама и домаћинствима у удаљеним насељима. Обухвата превентивне и скрининг програме, периодичне организоване прегледе, патронажни и теренски рад, здравствено просвећивање и промоцију здравих стилова живота. Посебан значај има боље повезивање становника са услугама које нису доступне у Црној Трави, укључујући информације, заказивање, организацију превоза када је то могуће и коришћење телеконсултација у областима у којима постоје технички и организациони услови. Мера треба да	

допринесе ранијем откривању ризика и болести и редовнијем праћењу хроничних пацијената.	
Тип мере:	Обезбеђење услуга и информативно-едукативна мера.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно до 1.000.000 динара годишње за локалну подршку организацији активности, уз коришћење редовних програма здравственог система и додатних републичких и донаторских извора.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства здравственог система и Републике Србије; програми јавног здравља; донаторска средства; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Дом здравља Власотинце, у сарадњи са Општином Црна Трава.
Други учесници у спровођењу:	Здравствени пунктови; Општинска управа; Центар за социјални рад; Црвени крст; месне заједнице; друге здравствене установе и организације.
Период спровођења:	Континуирано, 2026–2032.
Показатељи учинка *(опционо)*: • Број укључених актера • Број посетилаца садржајима дефнисаним кроз ову меру • Број културно историјских садржаја који су укључени у туристичку понуду	

Приоритетни циљ 15, Очување, унапређење и валоризација природног и културно-историјског наслеђа Црне Траве

Црна Трава располаже значајним природним и културно-историјским ресурсима који представљају једну од основа њеног идентитета и важан потенцијал за будући развој.

Посебну вредност представља временска слојевитост културно-историјског наслеђа, које сведочи о дугом континуитету живота и кретања људи на овом простору – од трагова и предања везаних за римски период, преко средњег века и локалних предања повезаних са Косовским бојем, до новије историје, народноослободилачке борбе и савременог периода. Овом наслеђу припадају и градитељска традиција црнотравских неимара, дуга традиција школства, сакрални објекти, народно градитељство, музејске и етнолошке збирке, споменици, манифестације, локални обичаји, приче и предања. Управо повезивање различитих историјских слојева омогућава да се наслеђе Црне Траве представи као целовита прича о простору и људима који су га обликовали.

Очување наслеђа има значај који превазилази туризам, а посебан ресурс представља **нематеријално наслеђе – локална предања, легенде, приче и митологија простора**. Предања везана за Косовски бој, настанак имена Црна Трава и Чемерник, приче о „Вилином Лугу“, као и бројне приче о црнотравским неимарима и печалбарству, могу бити основа за савремено приповедање о месту. При томе је важно јасно разликовати историјски потврђене чињенице од усмених предања и легенди, али управо њихово промишљено повезивање може створити богат и аутентичан наратив о Црној Трави.

Значајан део ових ресурса, међутим, још увек није довољно истражен, повезан, интерпретиран и представљен становницима и посетиоцима. Развојни потенцијал зато није само у заштити појединачних локалитета и објеката, већ у претварању природног и културно-историјског наслеђа у доступне и квалитетно осмишљене садржаје – пешачке и тематске стазе, видиковце, интерпретативне тачке, изложбе и збирке, историјске и културне руте, дигиталне садржаје, манифестације и образовне програме. Посебну пажњу треба посветити уређењу приступа,

сигнализацији, документовању и савременој интерпретацији наслеђа, како би појединачни ресурси били повезани у препознатљив доживљај Црне Траве.

Значајан део ресурса још увек није довољно истражен, повезан, интерпретиран и представљен. Зато развојни потенцијал није само у заштити појединачних локалитета и објеката, већ и у њиховом претварању у доступне и квалитетно осмишљене садржаје – тематске и пешачке стазе, видиковце, интерпретативне тачке, изложбе и збирке, историјске и културне руте, дигиталне садржаје, манифестације и образовне програме.

Такав приступ одговара развојном опредељењу Црне Траве ка мањем обиму, а већој вредности садржаја. Природно и културно наслеђе треба повезивати са пешачењем, бициклизмом, локалним производима, гастрономијом, образовним и истраживачким програмима, чиме се истовремено јача идентитет заједнице и стварају нови разлози за долазак и дужи боравак у Црној Трави.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 57. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	Циљ 4: Обезбедити инклузивно и квалитетно образовање и промовисати могућности за целоживотно учење. ○ **4.7**: До краја 2030 обезбедити да сви ученици/це стекну знања и вештине потребне да се унапреди одрживи развој, између осталог и путем едукације за одрживи развој, одрживе стилове живота, људска права, родну равноправност, као и за промовисање културе мира и ненасиља, припадности глобалној заједници и поштовања културне разноликости и доприноса културе одрживом развоју.
	Циљ 11. Учинити градове и људска насеља инклузивним, безбедним, отпорним и одрживим ▪ **11.4** Појачати напоре да се заштити и очува светска културна и природна баштина

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 58. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број културно-историјских објеката/локалитета на којима су спроведени радови, опремање или унапређење презентације	утврдити у 2026.	најмање 3 (2032.)	Општинска управа / установе културе / надлежни завод
Број нових тематских, интерпретативних или дигиталних садржаја заснованих на наслеђу	утврдити у 2026.	најмање 5 (2032.)	Туристичка организација / установе културе
Број посетилаца културних и баштинских програма	утврдити почетну вредност у 2026.	раст у односу на базну вредност (2032.)	Извештаји установа културе и Туристичке организације

Мере за постизање Приоритетног циља 15

Табела 59. Мере за постизање Приоритетног циља 15

Мера 15.1.Унапређење културно-историјских споменика и инфраструктуре културе у функцији нових садржаја и интерпретације наслеђа.	
Опис мере Ова мера је фокусирана на очување и унапређење и заштиту културних вредности, како би се наслеђе активније укључило у савремени живот заједнице. Реконструкција, санација, адаптација и опремање треба да буду усмерени не само на физичко очување објеката и локалитета, већ и на стварање услова за њихову савремену и, где је могуће, вишенаменску употребу. То подразумева унапређење простора за посетиоце, за туристичке садржаје, изложбе, културне и образовне програме, радионице, окупљања, презентацију локалног наслеђа и друге садржаје намењене становништву и посетиоцима. Важно је повезати инфраструктурна улагања са новим садржајима и интерпретацијом наслеђа. Обновљени објекти и локалитети могу постати тачке тематских рута које повезују различите слојеве историје Црне Траве – од најстаријих трагова и средњовековног наслеђа и предања, преко градитељске традиције црнотравских неимара и новије историје, укључујући период НОБ-а, до савременог културног стваралаштва. На тај начин појединачни објекти престају да буду изоловане тачке и постају део целовите приче о развоју и идентитету Црне Траве. Мера треба да обухвати и уређење непосредног окружења, побољшање приступачности, туристичку и интерпретативну сигнализацију, опремање и, где је оправдано, дигитализацију и савремене начине презентације садржаја. Заштита културних добара никада се не завршава и она подразунева редовно праћење стања и предузимање потребних мера заштите. Документација се ради по потреби - у тренутку предузимања потребних/ неопходних мера заштите.	
Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	(Биће накнадно дефинисано)
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, средства РС, донатори
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општинска управа
Други учесници у спровођењу:	**Општинска библиотека „Сестре Стојановић“ и Дом културе.**
Период спровођења:	Дугорочно
Показатељи учинка *(опционо)*: • Број изграђених-реконструисаних културних објеката	
Мера 15.2 Развој бренда и промоција Црне Траве као аутентичне планинске дестинације кроз културно-историјско наслеђе, предања и догађаје	
Опис мере Црна Трава располаже културно-историјским наслеђем чија посебна вредност лежи у његовој временској слојевитости – од трагова који се везују за антички и римски период, преко средњовековне историје и локалних предања повезаних са Косовским бојем, до градитељске традиције црнотравских неимара, новије историје и НОБ-а и савременог периода.. Заједно они представљају основу за стварање препознатљивог идентитета Црне Траве и садржаја који могу	

бити занимљиви различитим категоријама посетилаца.

Брендирање зато не треба свести на визуелни идентитет, слоган или класичну туристичку промоцију. Потребно је развити препознатљиву причу о Црној Трави и преточити је у конкретне доживљаје и садржаје – тематске и историјске руте, вођене туре и шетње, интерпретацију локалитета, дигиталне приче и мапе, изложбе, образовне програме, гастрономске и занатске садржаје, као и манифестације које повезују природу, културу и локалне производе.

Посебну улогу у реализацији мере треба да имају локално становништво и људи пореклом из Црне Траве. „Мапирање прича Црне Траве“ – прикупљање породичних прича, фотографија, докумената, сећања, локалних назива, предања и знања може истовремено допринети документовању наслеђа и стварању нових садржаја.

Крајњи циљ мере је да се Црна Трава позиционира као аутентична планинска дестинација препознатљива по споју очуване природе, необично богате историјске слојевитости, градитељског наслеђа, локалних предања и савременог живота мале планинске заједнице. Такво позиционирање подржава развој туризма мањег обима и веће додате вредности, уз истовремено очување идентитета и ресурса на којима се та препознатљивост заснива.

Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга
Процена потребних финанс. средстава:	1.000.000 динара за дефинисање садржаја кампање 500.000 континуирано на годишњем нивоу
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава, донатори, средства РС
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Локална самоуправа,
Други учесници у спровођењу:	Установе културе, републичке институције надлежне за утврђивање културних добара, ТО, удружења и појединци
Период спровођења:	средњорочно

Показатељи учинка *(опционо)*:

- Број укључених актера
- Број посетилаца садржајима дефнисаним кроз ову меру
- Број културно историјских садржаја који су укључени у туристичку понуду

Приоритетни циљ 16. Унапређење управљачких капацитета јединице локалне самоуправе

Величина општине, демографска кретања и ограничена економска база непосредно утичу на капацитете локалне самоуправе Црне Траве. Мали број становника и ограничени сопствени приходи сужавају могућности за повећање броја запослених и развој специјализованих организационих јединица, док локална самоуправа истовремено треба да обезбеди широк круг управних и јавних функција и одговори на захтеве у областима планирања, финансија, инвестиција, заштите животне средине и друштвених услуга.

Посебан изазов представља обезбеђивање и задржавање стручних кадрова. Због тога развој управљачких капацитета не може почивати искључиво на повећању броја запослених, већ на бољој организацији рада, развоју компетенција постојећих кадрова, дигитализацији и поједностављењу процеса, коришћењу спољне стручне подршке и успостављању функционалних партнерстава са другим институцијама и јединицама локалне самоуправе.

Ограничени локални финансијски ресурси додатно повећавају значај квалитетног развојног и инвестиционог планирања и способности општине да обезбеди средства из републичких, европских и других извора. То захтева капацитете за припрему пројектне и техничке документације, конкурисање, управљање инвестицијама, решавање имовинско-правних питања и праћење резултата. Унапређење управљања подразумева и боље коришћење података, повезивање развојног и буџетског планирања и систематично праћење реализације Плана развоја.

Специфичност мале заједнице истовремено ствара могућност за непосреднију комуникацију са становништвом и снажније учешће грађана, привреде, удружења и људи пореклом из Црне Траве у развојним иницијативама. Због тога треба развијати модел управљања примерен малој и просторно разуђеној општини – функционалан, дигитално подржан, отворен за међуопштинску сарадњу и партнерства и усмерен на ефикасно коришћење ограничених ресурса.

Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

Табела 60. Веза са „Циљевима одрживог развоја“ и преговарачким поглављима ЕУ

	ЦИЉ 16 Мир, правда и снажне институције – посебно потциљеви 16.6 и 16.7, развој делотворних, одговорних и транспарентних институција и партиципативно одлучивање.
	ЦИЉ 9. Изградити отпорну инфраструктуру, промовисати инклузивну и одрживу индустријализацију и подстицати иновације
	Циљ 5, Родна равноправност Постићи родну равноправност и оснаживати све жене и девојчице, а нарочито потциљ **5.5** Обезбедити да жене у потпуности и ефективно учествују и имају једнаке могућности за руковођење на свим нивоима доношења одлука у политичком, привредном и јавном животу.

Показатељи учинка (индикатори)

Табела 61. Показатељи учинка (индикатори)

Показатељ учинка (индикатор) са јединицом мере	Базна вредност у базној години	Циљна вредност у циљној години	Извор провере
Број развојних/инвестиционих пројеката за које је обезбеђено екстерно финансирање на годишњем нивоу	утврдити у 2026.	2-3 годишње (2032.)	Општинска управа / буџет и извештаји о пројектима
Број запослених који су завршили циљане програме стручног усавршавања на годишњем нивоу	утврдити у 2026.	5 годишње (2032.)	Евиденција Општинске управе
Број формализованих процеса консултација и учешћа грађана/привреде у развојним и буџетским питањима годишње	утврдити у 2026.	1-2 годишње (2032.)	Општинска управа / извештаји са консултација

Мере за постизање Приоритетног циља 16

Табела 62. Мере за постизање Приоритетног циља 16

Мера 16.1. Реконструкција општинске зграде и техничко опремање Општинске управе, јавних предузећа и установа

Опис мере

Мера је усмерена на обезбеђивање функционалних, безбедних и технички одговарајућих услова за рад локалне управе и јавних служби. Обухвата реконструкцију зграде општине, укључујући радове на кровној конструкцији, електроинсталацијама и друге потребне занатске радове, као и набавку опреме и унапређење дигиталне инфраструктуре.

Према постојећем нацрту, за део радова већ је припремљена документација и обезбеђен део средстава у 2026. години. Даље активности треба фазно планирати у складу са техничким приоритетима, доступним средствима и потребама за дигитализацијом и ефикаснијим пружањем услуга грађанима.

Тип мере:	Обезбеђење добара и пружање услуга – инвестициона мера.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 25.000.000 динара за планиране радове и опремање, уз могућност додатних средстава ако се кроз техничку документацију утврде нове потребе.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; средства Републике Србије; програми надлежних министарстава; ЕУ и донаторски програми; други доступни извори.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа.
Други учесници у спровођењу:	Надлежна министарства и институције; јавна предузећа и установе; пројектантске и извођачке организације; донаторски и развојни партнери.
Период спровођења:	Краткорочно и средњорочно, 2026–2029, уз текуће техничко унапређење до 2032.
Показатељи учинка (опционо): • Степен реализације планираних радова на општинској згради (%); • Број организационих јединица/јавних служби са унапређеном ИКТ и другом опремом; • Број дигитализованих или технички унапређених радних процеса.	

Мера 16.2. Јачање стручних капацитета и професионализација кадрова у локалној управи

Опис мере

Мера је усмерена на развој компетенција које су посебно важне за малу локалну самоуправу са ограниченим бројем запослених. Уместо ослањања искључиво на додатно запошљавање, потребно је систематично улагати у знања постојећих кадрова и обезбедити приступ специјализованој спољној подршци када за одређене послове није рационално развијати сталне интерне капацитете.

Приоритетне области усавршавања обухватају развојно и средњорочно планирање, припрему и управљање пројектима, приступ националним и ЕУ фондовима, јавне набавке, имовинско-правне послове и управљање јавном имовином, буџетирање и праћење учинка, заштиту

животне средине, дигитализацију и управљање подацима, партиципацију грађана, родну равноправност и остваривање права мањинских и других осетљивих група.

Поред класичних обука, мера треба да користи менторство, практичан рад на конкретним пројектима, размену искустава са другим општинама и ангажовање спољних стручњака за сложене задатке. Тако се усавршавање директно повезује са решавањем конкретних развојних потреба Црне Траве.

Тип мере:	Институционално-управљачка и информативно-едукативна мера.
Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно до 1.000.000 динара годишње за обуке, менторску и стручну подршку, уз могућност коришћења бесплатних националних програма стручног усавршавања и донаторских програма.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; програми надлежних министарстава и институција; СКГО и други национални програми подршке ЈЛС; регионална развојна агенција; ЕУ и донаторски програми.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа.
Други учесници у спровођењу:	Надлежна министарства и републичке институције; СКГО; регионална развојна агенција; Републички секретаријат за јавне политике; партнерске ЈЛС; стручне организације и развојни партнери.
Период спровођења:	Континуирано, 2026–2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број запослених који су завршили циљане обуке и менторске програме; • Број пројектних предлога припремљених/поднетих уз ангажовање ојачаних капацитета; • Број области у којима је успостављена спољна стручна или међуопштинска подршка.	

Мера 16.3. Успостављање и примена система за континуирано учешће грађана, привреде и дијаспоре у доношењу одлука на локалном нивоу

Опис мере

Мала величина заједнице омогућава непосреднију комуникацију између локалне самоуправе и становништва, али је потребно да учешће грађана не зависи само од појединачних иницијатива и неформалних контаката. Мера је усмерена на успостављање једноставних и редовних механизама кроз које грађани, привреда, удружења, месне заједнице и људи пореклом из Црне Траве могу да учествују у развојном и буџетском планирању и праћењу реализације Плана.

Механизми могу обухватити редовни партнерски форум, тематске консултације, анкете и електронске форме за предлоге, јавне расправе, консултације са месним заједницама и привредом, као и посебне канале комуникације са дијаспором. Потребно је обезбедити да резултати консултација буду евидентирани и да грађани добију повратну информацију о томе који су предлози прихваћени, који нису и из којих разлога.

Тип мере:	Институционално-управљачка мера.

Процена потребних финанс. средстава:	Оквирно 300.000–600.000 динара годишње, у зависности од броја консултативних процеса, дигиталних алата и начина комуникације.
Могући извори финансирања:	Буџет Општине Црна Трава; програми за реформу јавне управе, транспарентност и учешће грађана; ЕУ и донаторски програми; партнерске организације.
Одговорност за спровођење (носилац мере):	Општина Црна Трава – Општинска управа.
Други учесници у спровођењу:	Месне заједнице; локалне установе и јавна предузећа; привредни субјекти; удружења; грађани; дијаспора; регионална развојна агенција; СКГО и други развојни партнери.
Период спровођења:	Континуирано, 2026–2032.
Показатељи учинка (опционо): • Број спроведених консултативних и партиципативних процеса годишње; • Број грађана, представника привреде, удружења и дијаспоре укључених у консултације; • Број предлога из консултација који су размотрени и документовано обрађени; • Редовно објављивање информација о реализацији Плана развоја и буџетских приоритета.	

Институционални оквир за спровођење, праћење спровођења, извештавање и вредновање Плана развоја

У овом одељку биће представљен механизам који дефинише улоге, одговорности и календар активности за процес праћења, извештавања и вредновања имплементације Плана развоја општине Црна Трава за период 2026-2032. Овај механизам ће бити усмерен на унапређење ефикасности у спровођењу плана, као и на повећање вероватноће успешног постизања постављених приоритетних циљева.

Праћење спровођења

Праћење спровођења је континуирани процес који се одвија током целокупног периода имплементације Плана развоја. У ту сврху успостављен је институционални оквир са две кључне компоненте: *1) Координационо тело* и 2) *Носиоци мера дефинисани у Плану развоја.* Ова структура има задатак да прати постигнуте резултате у односу на приоритетне циљеве, анализира одступања и разлике у односу на планиране учинке, доноси одлуке у случају одступања, и решава изазове који се појаве током имплементације плана.

У оквиру спровођења Плана развоја, *Координационо тело* има кључну улогу у управљању и надгледању имплементације планираних мера. Координатор тела је задужен за низ активности које осигуравају ефикасност овог процеса. Пре свега, његова одговорност је прикупљање података о спровођењу мера и одржавање континуиране комуникације између Координационог тела и носиоца мера, чиме се омогућава правовремено информисање и размена информација. Такође, координатор идентификује потенцијалне проблеме и даје предлоге за њихово

решавање. Праћење усклађености средњорочних планова са мерама у Плану развоја је такође његова дужност. Додатно, координатор припрема материјале и извештаје за Координационо тело, обављајући неопходне административне и техничке задатке. У случају одступања од Плана, Општинско веће је одговорно за дефинисање корективних мера и разматрање алтернативних решења путем ревизије планског документа. На локалном нивоу, Општинска управа и одељења оперативно спроводе мере, прикупљају и обрађују податке о реализацији активности и постизању показатеља. Овај процес обезбеђује континуирано праћење и евалуацију, што је пресудно за успешно остваривање приоритетних циљева Плана развоја.

Вредновање

Вредновање имплементације Плана развоја општине Црна Трава за период 2026-2032. представља кључни процес у утврђивању ефеката спровођења планираних мера и остваривања приоритетних циљева. Ова активност се спроводи периодично и има за циљ анализу учинака Плана развоја и мерење резултата. Вредновање се ослања на податке достављене од стране руководиоца одељења, органа и организација задужених за реализацију мера, као и на званичне статистичке податке. Циљ процеса је утврђивање нивоа постигнутих промена, као и идентификовање потребе за евентуалном ревизијом Плана. Оцена се спроводи редовно током трајања Плана како би се обезбедило његово прилагођавање новонасталим условима.

За разлику од континуираног праћења спровођења, вредновање учинака подразумева систематску оцену и мерење ефеката Плана развоја. Овај процес ће се реализовати по завршетку праћења спровођења Плана развоја општине Црна Трава, користећи прикупљене податке. Основни циљ вредновања је да се измере достигнућа и позитивне промене које су резултат спроведених мера, чиме ће се обезбедити основ за потенцијалну ревизију и унапређење планског документа, осигуравајући његову релевантност и ефикасност.

Извештавање

У складу са Законом о планском систему Републике Србије, неопходно је годишње извештавати о напретку у спровођењу Плана развоја (извештаји о средњорочном плану), као и о постигнутим учинцима након сваке треће календарске године од усвајања Плана. Закон такође предвиђа обавезу јединице локалне самоуправе да објављује Извештаје о спровођењу и Извештаје о учинцима Плана развоја на званичној интернет страници општине Црна Трава. Овим механизмом се омогућава јавности лакши приступ информацијама о резултатима и напретку у правцу локалног развоја, чиме се подстиче транспарентност и одговорност у спровођењу стратешких циљева.